KOLONIAAL TIJDSCHRIFT

VERSCHIJNT TWEEMAANDELIJKS
30E JAARGANG Nº. 1 — JANUARI 1941

© R. Marnette

HET KOLONIAAL TIJDSCHRIFT WORDT UITGEGEVEN DOOR DE VEREENIGING VAN AMBTENAREN BIJ HET BINNENLANDSCH BESTUUR IN NEDERLANDSCH-INDIE.

COMMISSIE VAN REDACTIE IN NEDERLAND: G. W. Fris Jr., G. Gonggrijp, Dr. C. Nooteboom, C. Poortman, C. A. Schnitzler.

COMMISSIE VAN REDACTIE IN NEDERLANDSCH-INDIE: Dr. J. van Beusekom, Dr. H. J. Friedericy, N. J. L. M. Mussert, J. Statius Muller, H. van der Wal.

MEDEWERKERS: Prof. Dr. C. C. Berg, Mr. C. Tj. Bertling, Prof. Dr, J. H. Boeke, Dr. R. Boersma, H. T. Damsté, Prof. Dr. Pangeran A. Hoesein Djajadiningrat, Prof. Dr. J. Ph. Duyvendak. Dr. B. J. Haga, Dr. L. F. Jansen, R. A. Kern, Prof. Dr. G.H. van der Kolff, Prof. Dr. J.H.A. Logemann, Dr. J.W. Meijer Ranneft, Dr. H. J. van Mook, Prof. Dr. E. Moresco, J. Th. Petrus Blumberger, Ch. O. van der Plas. Prof. Raden Mr. Soepomo, B. J. Suermondt, Dr. W. F. Stutterheim, Prof. Mr. W. F. Wertheim.

REDACTIE-ADRES: (bijdragen, boeken ter beoordeeling en alle correspondentie de redactie betreffende): Dr. H. J. Friedericy, **Oud Gon**langdia 42 Batavia-C., Tel. Weltevreden 2137.

ADMINISTRATIE-ADRES TEVENS SECRETARIAAT DER VEREENIGING: (voor abonnementen, nabestellingen, honoraria, enz.) N. Commijs, Grisseeweg 38A, Batavia-C., Tel. Weltevreden 4616.

INHOUD:

		Blz.
In memoriam B. Coltof	W. J. Beck	1
De plannen Jonkman-Mansvelt	J. v. Ertryck	2
Solidariteit	Dr. J. v. Baal	14
Overheid en Voorlichting	Dr. K. A. H. Hidding	35
De rechtspositie van de Inheemsche vrouw en hare ontwikkeling in Nederlandsch-Indië (1)	Mr. F. D. Holleman	50
Omzetting van communaal grondbezit met periodieke verdeeling in communaal grondbezit met vaste aandeelen	Dr. J. v. d. Zwaal	81
Aanteekeningen omtrent pantjeninkomsten van het desabestuur op Java en Madoera	M. v. d. Brink	88
Radio en Volksvoorlichting	Mr. H. D. v. Werkum	102
De Landsverdediging en het Binnenlandsch Bestuur	Dr. P. J. Platteel	109
Kort commentaar	H. J. F.	114
Belangrijke tijdschriftartikelen		117

In memoriam B. Coltof.

Uit het door den vijand bezette moederland kwam een bericht door, dat B. Coltof, sedert begin 1940 administrateur op het Ministerie van Koloniën, 4 November jl. te Kijkduin is overleden.

De heer Coltof, een man van erkende buitengewone gaven en bekwaamheden, van de laagste rangen op het Ministerie opgeklommen tot vraagbaak van opeenvolgende Ministers van Koloniën en van op het ministerie werkzame hoofdambtenaren en ambtenaren, is een interne zeer actieve adviseur geweest van de Ministers S. de Graaff en dr. H. Colijn met betrekking tot de bestuurshervorming in Nederlandsch-Indië. Hoewel hij nimmer in de gelegenheid was Indië te bezoeken, was zijn belangstelling voor dit land zóó groot, ging zijn liefde voor dit deel van het Nederlandsche Rijk zóó diep, dat hij zich een wonder goed inzicht in de verhoudingen hier te lande wist eigen te maken, een inzicht, dat hem bij het bestuurshervormingswerk zeer te stade kwam.

Zijn in den aanvang extreem links georiënteerde politieke opvattingen, waarvan hij de laatste jaren niet meer openlijk deed blijken, verhinderden niet, dat hij een plichtgetrouwe en nauwkeurige hulp was voor bewindsmannen, die zijn politieke inzichten allerminst deelden en deze dan ook krachtig bestreden.

Hij was een „self made man", een academische opleiding heeft hij niet gehad, niettegenstaande dat had hij zich zoo'n breede kennis van het staatsrecht eigen gemaakt, dat „insiders", die het konden beoordeelen, hem geschikt achtten voor een leerstoel in het staatsrecht aan een hoogeschool.

In verband met de bijzondere verdiensten, welke deze bescheiden uiterst bekwame kracht van het Ministerie van Koloniën — in ambtelijke indische kringen is hij het meest bekend als hoofd van het bureau bestuurs- en onderwijszaken van de 4de afdeeling — voor de bestuursontwikkeling van deze gewesten in het algemeen en voor de doorvoering der bestuurshervorming in het bijzonder heeft gehad, komt een eerbiedige herdenking van deze verdiensten in het Koloniaal Tijdschrift gepast voor.

Hij ruste in vrede.
Nederland *zal* herrijzen.

Medan, 8 November 1940. W. J. BECK.

DE PLANNEN JONKMAN — MANSVELT.

Naar het schijnt is onze Indische gemeenschap bezig een illusie uit de eerste oorlogsdagen snel te vergeten en in de historische rommelkamer van mislukte plannen op te bergen, nl. de hoop, dat deze bijzondere tijd aan dit land een werkelijk nationale concentratie en een bezield besef van eenheid zou kunnen geven. Spitfire-en andere acties bloeien, maar dat raakt in den kern van de zaak nog niet de bezieling, waaraan Mr. Jonkman dacht in zijn antwoordrede bij de opening van den Volksraad op 15 Juni 1940 en daarna in zijn bekende rede voor de Bataviasche Volksuniversiteit. Die bezieling zijn wij bezig te verliezen. De laatste Volksraadzitting was meer dan mat. De tegenstellingen verscherpen zich weer. Een bewijs van die veranderde stemming is ook het isolement, waarin een man als Dr. Mansvelt schijnt te verkeeren. De twee apostelen Jonkman en Mansvelt — wij zeggen het zonder eenige ironische bedoeling — kunnen wijzen op een volstrekt negatief resultaat.

Wanneer men zich afvraagt, waaraan dat te wijten valt, dan ligt de oorzaak bij een gebrek aan contact tusschen het publiek en de voorstellers, dat niet zoo gemakkelijk te verklaren valt. Wij komen er niet met de constateeren, dat de schok van den 10en Mei toch blijkbaar te zwak is geweest, om de mentaliteit in dit land om te schakelen en bij blank en bruin het besef wakker te roepen, dat samenwerking nu een eerste eisch des tijds is geworden. Wij komen er evenmin met de schuld uitsluitend te gooien op de vaagheid van de voorgestelde plannen, die aan het publiek te weinig houvast zouden hebben geboden. Want, wanneer het Europeesche en Indonesische publiek zooveel nuchterder denkt dan de heeren Jonkman en Mansvelt, blijft onverklaard, waarom nog kort geleden een zoo vaag geformuleerd voorstel als de motie Soetardjo (gericht op het verkrijgen van een Indisch burgerschap, dus bijna parallel aan het plan Jonkman) in den Volksraad een groote meerderheid achter zich had. Diezelfde meerderheid heeft nu gezwegen. Staat de Volksraad te ver van het publiek, of zijn er andere redenen?

Wil men tot de kern van het ontstane misverstand doordringen, dan dient men zich in de eerste plaats te realiseeren, dat het Indië van vandaag sterk verschilt van dat van enkele maanden geleden. Indië heeft korten tijd als in een roes geleefd. Na de bezetting van Nederland was niet alleen de Nederlandsche gemeenschap vervuld van een verhoogd nationaal besef, maar ook de Indonesische

wereld heeft ontroerende staaltjes van offerzin en meeleven te zien gegeven. In deze sterk emotioneele sfeer waren wij werkelijk één, wij waren „burgers", die ons vastklampten aan den Indischen grond, omdat die grond een vrij stuk Nederland gebleven is.

De Volksraadvoorzitter — van ouds de aangewezen vertolker van de stem der gemeenschap — heeft die eenheid willen vasthouden als noodzakelijke voorwaarde voor een krachtige oorlogsvoering en hij heeft daarom voorgesteld een vereeniging te stichten, geen nieuwe partij, doch eerder een boven de partijen staande beweging, die „naast de Regeering en samenwerkende met de Regeering, vrijwillig alle krachten van het burgerfront zal inbrengen in de inspanning ten behoeve van de oorlogsvoering, de landsverdediging en de volksverheffing". Hij ging daarbij uit van de gedachte, dat wij zonder een blijvende organisatie bij een zoo moeilijke zaak niets zouden kunnen bereiken. Als voorbeeld kon hij wijzen op het verhoogd besef van eenheid, dat in het bezette Nederland de organisatie der „Nationale Unie" mogelijk heeft gemaakt.

Indië — laten wij het elkaar ronduit bekennen — heeft van deze boodschap niets begrepen. Indië heeft, toen het de eerste schok te boven was, geen oogenblik aandacht willen hebben voor het probleem, dat Mr. Jonkman stelde — nl. de noodzaak om een eenheid te vormen — maar het is met alle felheid van een volk van tekstgeleerden gevallen over den „naam", dien de Volksraadvoorzitter aan zijn nieuwe vereeniging wilde geven, n.l. die van Indische burgers. What is in a name? In dit geval alles.

Wanneer de heer Jonkman zich beperkt had tot een aanhaling van Tromp's handboek over burgerschap-kunde en betoogd had, dat de door hem gekozen naam een zuiver ideëele was en niet strijdig met het spraakgebruik, dan zou men daar misschien vrede mee hebben gehad. Men zou dan wellicht zonder bezwaar lid zijn geworden van een vereeniging van „Indische burgers", ook al zouden wij ons gerealiseerd hebben, dat die benaming alleen „ornamenteele" beteekenis zou hebben gehad. Maar het werd anders, toen de heer Jonkman uitdrukkelijk verwees naar de algemeene instemming, die — in de Volksraadzaal — de motie Soetardjo verworven had en daarmee de politiek in het spel bracht.

Want de overeenstemming in den Volksraad bij het debat over de motie Soetardjo was een politieke zaak. Die overeenstemming zou nooit bereikt zijn zonder de uiterst voorzichtige — bijna nietszeggende — vorm van de motie, die een debat vol subtiliteiten mogelijk maakte, waarin voor- en tegenstanders van een conse-

quente schepping van burgerschapsrechten zorgvuldig vermeden hebben om zelfs maar op de kernkwestie in te gaan. De motie stelde niets anders voor, dan het vraagstuk ter bestudeering aan een commisise op te dragen. Men liet de zaak dus wezenlijk liggen, waar zij na de motie Roep gebleven was. Voor de nationalisten — de heer Soangkoepon zei het overigens duidelijk genoeg — is de toekenning van burgerschapsrechten het begin van een volledige unificatie in juridischen, socialen en economischen zin. Voor anderen (niet alleen voor de Europeesche groepen) is dit een utopie en bovendien een politieke onaanvaardbare eisch.

Met de vereeniging, die de heer Jonkman wilde stichten, heeft dit alles natuurlijk slechts zijdelings te maken. Het is daarom jammer, dat de Volksraadvoorzitter als een argument voor de schepping van meer eenheid het resultaat van dat politieke debat in den Volksraad heeft aangehaald en daarmee de stok in het kippenhok heeft gegooid. Men las in zijn rede, dat het hoog tijd was aan de consequente invoering en toepassing van een Indisch burgerschap te beginnen en men meende, dat wie lid werd van de nieuwe burgervereeniging feitelijk zijn handteekening zou zetten onder de ideëen van den heer Soangkoepon, dat hij een aspirant-burger van diens toekomststaat zou worden en m.a.w. zou wenschen, dat 60 millioen Indonesiërs man voor man dezelfde rechten zouden uitoefenen als 200.000 Europeanen. Ongezien was het plan-Jonkman daarmee veroordeeld. Het was voldoende, dat de rede van den Volksraadvoorzitter tot ondertitel had „het Indische burgerschap". Dat maakte de Europeesche pers kopschuw. De paraatheid van de Vaderlandsche Club deed de rest. Het is altijd noodig nietwaar, om op zijn hoede te zijn voor defaitistische nuanceeringen.

Zoo werden dan aan den zich van niets kwaads bewust zijnden Volksraadvoorzitter bedoelingen toegeschreven, die uit zijn rede niet te lezen waren. Het grondrechten-rapport van de Commissie-Spit (in het Volksraaddebat over de motie Soetardjo zelfs nauwelijks genoemd) werd aangevoerd om te bewijzen, dat differentiatie in rechten in deze koloniale maatschappij onmisbaar is. Inderdaad, wie zal het betwisten? Met een zekere wellust werden heele bladzijden uit dat rapport geciteerd om aan te toonen, hoe dun het vliesje van de eenheid wel is, waarop Mr. Jonkman's plan zich baseeren wilde. Hetzelfde vliesje overigens, dat men bij andere gelegenheden als het hechte fundament van onze koloniale samengeving pleegt af te schilderen.

Een samenvatting van deze critiek is te vinden in de onlangs

verschenen brochure van Mr. W. F. de Waal, getiteld: „Indisch of Rijksburgerschap". De schrijver daarvan is van oordeel, dat de niet terzake kundige, die de rede Jonkman leest, tot de conclusie moet komen, dat er eigenlijk geen verschil van inzicht meer bestaat over de wenschelijkheid van invoering van een Indisch burgerschap. Welnu, dit is kennelijk zóó in strijd met de werkelijkheid, dat Mr. de Waal den Volksraadvoorzitter van niet minder beschuldigt dan van „onwetenschappelijke stemmingmakerij en een spelen met sentiment en emotie, die hem in zijn positie niet toekomt".

Mr. Jonkman zal vermoedelijk zelf de laatste zijn om te ontkennen, dat hij inderdaad stemming heeft willen maken. Hij heeft stemming willen maken voor de nationale eenheid en hij is daarbij uitgegaan van een gevoel van saamhoorigheid, dat in de bewogen dagen, die achter ons liggen, in verhoogde mate aanwezig was. Hij noemde dat gevoel „burgerschapsbesef" en hij betoogde, dat wij dat besef nog meer moeten versterken. Wie over versterking van de eenheid spreekt, voelt zich uiteraard niet geroepen om breed uit te meten, dat vrijwel iedere groep in dit land zich de verdere staatkundige ontwikkeling van dat nog zwevende burgerschapsbesef anders voorstelt. Zijn rede was geen wetenschappelijke, maar een politieke voordracht. Men kan dan ook aan den Volksraadvoorzitter — gewend aan de hoffelijke sfeer van het Hertogspark — geen ander verwijt doen, dan dat hij de maatschappelijke reactie van zijn rede verkeerd berekende, omdat hij de beteekenis zoowel van de bereikte overeenstemming in het Volksraad-debat over de motie Soetardjo (een politiek compromis) als van de stemming bij het publiek na de Mei-dagen heeft overschat.

Dat wij hier overigens in de eerste plaats met een politiek en niet met een wetenschappelijk vraagstuk te maken hebben, schijnt aan Mr. de Waal geheel ontgaan te zijn. Eigen wenschen ontwikkelend tot „stellingen" voert zijn betoog hem tot de conclusie, dat de schepping van een Indisch burgerschap in dubbel opzicht gevaarlijk is, nl. voor de ontwikkeling van de Indische verhoudingen en bovendien voor het behoud van de Rijkseenheid. De heer de Waal, die „jarenlang geworsteld" heeft met het probleem der ethiek en dus deze brochure geschreven heeft, doet dan als eigen oplossing aan de hand om een Rijksburgerschap in te stellen. Het is inderdaad kinderlijk eenvoudig. Wij behoeven niets anders te doen dan den onderdaan van het Rijk voortaan Rijksburger te noemen en alle moeilijkheden zijn opgelost. De schrijver veronderstelt blijkbaar, dat dit het ei van Columbus is en dat de door

hem voorgestelde etiketverandering belangrijke politieke bevrediging zal scheppen!

Alvorens af te stappen van het plan-Jonkman nog iets over de reactie van Indonesische zijde. Die reactie was in zooverre verrassend, dat de Volksraadvoorzitter ook daar stuitte op een pijnlijk gemis aan belangstelling, die veel minder te verwachten was dan het verzet van het conservatieve deel van de Europeesche samenleving. Wat precies de oorzaak is geweest van de weinig tegemoetkomende houding van de Indonesische pers, is voor een buitenstaander moeilijk na te gaan. Wij staan voor het feit, dat de motie Soetardjo door vrijwel alle Inheemsche fracties in den Volksraad werd toegejuicht. Maar wanneer enkele maanden later de Volksraadvoorzitter een plan tot politieke concentratie ontvouwt, waarin de verwezenlijking van de motie Soetardjo een zekere rol speelt, doet men er algemeen het zwijgen toe. Dat zwijgen werd òòk niet verbroken in de jongste Volksraadzitting. Er is dus slechts èèn conclusie mogelijk, nl. dat de inhoud van de motie Soetardjo om bepaalde redenen is losgelaten of tenminste voor het moment geen desideratum meer is. Een eerste aanwijzing hiervoor was reeds de intrekking van die motie vòòr zij in stemming werd gebracht. Uiterlijk werd de schuld hiervan op den rug der Regeering geschoven. Een nieuwe kijk op de stemming in het Indonesische kamp kregen wij daarna bij de felle afwijzing van het plan-Mansvelt, dat nauw aan het plan-Jonkman verbonden is, maar dat van Inheemsche zijde — ook om persoonlijke redenen — veel krachtiger bestreden kon worden. Wij meenen in de houding van de Indonesische pers tegenover het plan-Mansvelt een eerste symptoon te zien, dat men wellicht de gedachte van het Indische burgerschap zal loslaten en in de toekomst eerder op rassen-differentiatie dan op unificatie zal aandringen. Daartoe willen wij echter eerst den heer Mansvelt aan het woord laten.

Het plan-Mansvelt verdient naar onze meening naast het plan-Jonkman een afzonderlijke bespreking, omdat er tusschen de beide plannen evenveel verschil bestaat als tusschen de figuren van hun promotors. In den Volksraadvoorzitter zien wij een verzoenende figuur, die ook krachtens zijn ambt boven de partijen staat. Hij was van ouds vrijzinnige beginselen toegedaan en is democraat in hart en nieren. Er hangt om zijn figuur een zekere eerwaardigheid, die vreemd is aan den bewegelijken Dr. Mansvelt. Het plan van den dissidenten V.C.-er staat minder boven de partijen. Het lijkt eerder op een propaganda-kruistocht (in den eersten roffel ververstomd overigens) van een politieken bekeerling, die zich in

hoofdzaak tot de Europeesche groep wendt. Kan men den heer Jonkman een zeker optimisme verwijten, het omgekeerde is het geval met den heer Mansvelt, die hier de rol vervult van een boetprediker. De Europeesche gemeenschap moet naar zijn oordeel worden wakker geschud voor het gevaar, dat haar bedreigt. Zij is als de man, die slaapt, terwijl zijn huis in brand is gezet.

Toen Dr. Mansvelt ettelijke maanden geleden uit de Vaderlandsche Club trad, heeft hij een geruchtmakend interview gegeven aan het „Bataviaasch Nieuwsblad", waarvan de strekking was, dat het Indië ontbreekt aan een bezielend, allen samenbindend programma. In het bijzonder in de grootste Nederlandsche politieke partij had hij de scheppende fantasie gemist om dat programma op te stellen en tot leven te brengen. Wat Indië noodig zou hebben, was in de eerste plaats een nieuwe geest onder het Nederlandsche deel van de samenleving, een grooter begrip voor de nooden en behoeften van dit land en voor de onontkoombare ontwikkeling daarvan. Men moet aannemen, dat in zijn gedachtengang de koloniale Nederlander tot dit nieuwe besef zal moeten worden opgevoed. Parallel gericht aan deze ideeën zijn de boetpredikaties geweest, waarmee de heer van Goudoever in „De Locomotief" nu en dan onze platte Hollandsche zielen pleegt te bewerken.

Het is misschien een gewaagde vergelijking, maar wij worden bij de lezing van deze critiek herinnerd aan het veel gesmade boekje „La politique musulmane et coloniale des Pays Bas" van den Franschen professor Bousquet. Volgens dezen criticus valt er in ons koloniale beleid heel veel te waardeeren; wij zijn op veel punten de Franschen in hun koloniale prestaties ver vooruit, maar er is èèn ding, dat in zijn oogen helaas alles bederft en dat zijn de Hollanders zèlf met hun nuchtere temperament, hun onvermogen tot eenige begeestering, hun gemis aan het uitstippelen van groote lijnen en aan bezielende grootheid in hun doelstellingen. Wij zijn volgens dezen professor eigenlijk een volk van kruideniers, dat ook na een veeljarig verblijf in de tropen niet loskomt uit zijn kleinburgerlijke verlangens, gericht op het pensioen plus een huisje in Holland. Wij leven dus niet werkelijk met onze gedachten bij dit land en zijn toekomst. Wij komen hier niet in de eerste plaats om onze cultuur te brengen, al doen wij dat ondanks onszelf. Wij leven voor een groot deel in Westersche steden opeengehoopt, vervreemd van de Inheemsche massa en wezenlijk zonder begrip voor onze grootsche taak in deze landen. Allerscherpst wordt zijn critiek, wanneer hij onze hoofdstad, Batavia, ontbloot noemt van zelfs maar het geringste zweempje van intellectialiteit en cultuur.

„Batavia is nòch Europa, nòch het Oosten. Het is een vestiging, waar de Hollanders sedert eeuwen kampeeren, zooals andere Europeanen aan de Klondijke of aan de Witwater-rand".

Dit is niet vriendelijk, mateloos eenzijdig en als iedere caricatuur slechts zeer gedeeltelijk juist. Maar iets van die stemming vinden we terug in het bewuste interview met het „Bataviaasch Nieuwsblad", waarin Dr. Mansvelt van de „Vaderlandsche Club" afscheid nam als van een verzameling fossielen. Aanknoopende bij zijn eerder verdedigde Indo-centrische politiek op economisch gebied (die intusschen door den drang der tijdsomstandigheden gedeeltelijk al in practijk wordt gebracht) verdedigde hij nu een cultureele Indo-centrische politiek, inhoudende een vele malen intensievere cultureele aanraking tusschen de verschillende rassen, dan thans het geval is. Zoo gesteld is de oplossing van het koloniale vraagstuk voor Dr. Mansvelt dus in de eerste plaats een sociaal en psychologisch probleem, nl. dat van de wederzijds gewilde toenadering.

Men kan slechts gissen, welk toekomstbeeld hem daarbij voor oogen heeft gestaan, omdat hijzelf na de uiterst koele ontvangst van zijn voorloopige plan zelfs niet met een uitgewerkt programma voor den dag is gekomen. Misschien wachtte hij op den heer Jonkman. Bij geruchte weten we, dat hij een voorstander is van het Maleisch als leervak op Westersche scholen, van meer sociaal verkeer (bv. in de societeiten) tusschen de bovenlagen der bevolkingsgroepen, van een gezamenlijk oefenen in de stadswachten en dat hij om dezelfde reden de toekomstige Inheemsche militie met de bestaande Europeesche tot één corps zou willen samensmelten. In de reeds bestaande samenwerking op sportgebied ziet hij vanzelfsprekend een verdere uiterst belangrijke factor van saamhoorigheid. De grondtoon van zijn plan is dus, dat de Westerling meer dan tot dusver dit land en zijn bewoners moet leeren liefhebben, dat hij doordrongen moet worden van zijn zelf gekozen „Indisch-zijn" en moet terugtreden — om een term van de Indonesische pers te gebruiken — uit zijn „hoogmoedige" afzondering. In Dr. Mansvelt's oogen is dit niet slechts een eisch van de tegenwoordige oorlogsomstandigheden (Jonkman), maar breeder nog: een historische noodzakelijkheid, omdat wij gekomen zijn op een punt, dat nieuwe bezinning eischt. Als een eerste concrete begin daarvan stond ook hem de schepping van een vereeniging voor oogen, waar in gezamenlijk overleg tusschen vertegenwoordigers van verschillende bevolkingsgroepen de toekomst van dat nieuwe Indië — jonger, homogener dan het tegenwoordige — in studie zou worden genomen.

Wij schrijven dit laatste in den verleden tijd, omdat wij gelooven, dat ook de door den heer Mansvelt voorgestane vereeniging wel niet tot stand zal komen. De Europeesche samenleving is te druk bezig met allerlei hoognoodige oorlogsacties, om veel aandacht te hebben voor een in haar oogen zoo vaag en geëxalteerd plan van inwendige reconstructie. Er is aan die zijde geen tijd en nog altijd geen belangstelling voor. De schok van den 10en Mei, die in enkele hoofden de gedachte deed rijpen, dat grootere toenadering hier te lande een eisch des tijds is, is blijkbaar voor de Europeesche gemeenschap als geheel niet sterk genoeg geweest. Het Soerabaiasche legioen van den geest vormt een uitzondering, die haar levenskracht nog bewijzen moet. Niet heelemaal ten onrechte kon de heer Thamrin daarom ironisch opmerken, dat de belangstelling voor de plannen Mansvelt-Jonkman scheen te dalen, naarmate in de tweede helft van het afgeloopen jaar het gevaar voor buitenlandsche agressie geleidelijk weer minder scheen te worden.

Wij betwijfelen overigens, of dat zoo sterk te betreuren valt. De omschakeling van den geest, die de heer Mansvelt bepleit, is een proces, dat reeds „en marche" is, maar dat nog vele jaren vergen zal. Men vergelijke de belangstelling voor politieke vraagstukken in het Europeesche deel van de samenleving nu met die van een tiental jaren geleden. Een andere vraag is of assimilatie in cultureelen zin bereikbaar en wenschelijk is. Eerst de toekomst zal moeten leeren, of het ideaal van een dergelijke assimilatie, als den heer Mansvelt blijkbaar voor oogen staat, tot de practische mogelijkheden behoort. Wij gelooven persoonlijk wel in de mogelijkheid van een zekere mentaliteitsverandering en in de groote rol, die de opvoeding van de Indische jeugd daarbij zal kunnen spelen. Maar hoe ver dat zal gaan, is een andere zaak.

Voor het huidig moment is er intusschen één afdoende reden, die ieder verder debat over het plan Mansvelt nutteloos maakt en dat is de volstrekt afwijzende houding van de Indonesische en de daarmee verwante persorganen. Men heeft nl. van die zijde de wel zeer simpele houding aangenomen, dat het toetreden tot een vereeniging, als bepleit door den heer Mansvelt, slechts mogelijk zou zijn, wanneer tegelijkertijd van Europeesche zijde een ernstige poging zou worden gedaan om de meest becritiseerde ongelijkheden op sociaal, cultureel en politiek terrein weg te nemen. Bij deze concessies denkt men b.v. aan het inruimen van meer plaatsen aan Indonesiërs in landsdiensten en particuliere bedrijven, aan het doorvoeren van volkomen gelijke salarieering voor Europeesch en

Aziatisch personeel e.z.m. En sommigen gaan nog verder. De Nederlandsche groep moet — zooals de Keng Po (9 November 1940) het uitdrukte — afstand doen van „de genoegens en weelde, waaraan men gewend is en die men beschouwt als iets heel gewoons". M.a.w. zoolang Hotel des Indes niet tot den laatsten steen is afgebroken, kunnen eenheidsplannen als die van Dr. Mansvelt naar het oordeel van dat blad beter onbesproken blijven.

Anderen stellen hun eischen minder hoog en toonen meer realiteitsbesef. Maar vrijwel de heele Indonesische pers is het er toch over eens geweest, dat groote toeschietelijkheid tegenover die plannen verkeerd zou zijn, omdat zij zouden rieken naar een ethiek van de goedkoope soort, waar men genoeg van heeft en waar men niet mee gebaat is. In dezen gedachtengang zou de uitvoering van het plan-Mansvelt een terugkeer beteekenen naar het vrijwel verlaten standpunt van de P.E.B. De door hem bepleite eenheid zou er uitzien als die van de stukjes vleesch — los naast elkaar geregen — van een stokje saté. Het plan-Mansvelt wil een „per saté-an" in plaats van een „per-satoe-an" (Plopor Gerindo van 1 November 1940). Veel sterker zou men staan, als men consequent zijn zelfstandigheid bewaart en de tegenstelling tusschen „sini" en „sana" zoo niet cultiveert, dan toch bewust laat voortbestaan.

Deze sceptische houding culmineerde in het verwijt van verschillende kanten, dat Dr. Mansvelt weliswaar uit de Vaderlandsche Club is getreden, maar dat hij in zijn hart een conservatief man is gebleven, die pleit voor een zuiver Nederlandsch belang en uiteindelijk niet naar een grondige wijziging van de koloniale verhouding, maar naar het bestendigen daarvan streeft. Bij de cultureele toenadering, die hij wenscht te bevorderen, zou hij aan het Oostersche cultuurleven geen eigen ontwikkeling toekennen, maar eerder streven naar een assimilatie ten nadeele van dat cultuurleven en onder leiding van het Westen. Een scherp beeld van die stemming geeft bv. de volgende uitlating van Dr. Ratulangie in „Nationale Commentaren" van 19 October 1940. „De Indonesiërs, die geacht kunnen worden in een Westersche cultuurgemeenschap te leven, stellen er waarschijnlijk geen prijs op om losgemaakt te worden van de Oostersche sfeer, alleen maar om het genoegen en de eer te hebben zich met den heer Mansvelt „om de tafel te scharen", zooals hij het zelf uitdrukt".

Wij achten het meest merkwaardige in deze persuitspraken niet zoozeer het getoonde gebrek aan vertrouwen (ofschoon dat op zichzelf ook te denken geeft), maar de verklaring, dat men eigenlijk

liever zich zelf wil blijven. Ten onrechte nemen wij vaak aan, dat de Indonesische intellectueel in zijn hart niets liever wil, dan zich een halve Westerling te voelen. Er is in dit opzicht een kentering, die misschien op den duur zeer belangrijke consequenties zal hebben.

„Sini" en „sana" staan in dit opzicht overigens dichter bij elkaar, dan men algemeen vermoedt, want de diepte van dat verzet in Indonesische kringen kan gemeten worden aan de niet minder groote vrees in de Westersche samenleving, om zijn kinderen een volkomen Indische opvoeding te geven. Men schrikt er voor terug het blijvers-gevoel al te sterk aan te kweeken, zoodoende te „verindischen" en de cultureele band met het moederland te verliezen. De desiderata, die de heer Mansvelt heeft gesteld als historisch denkend politicus (vanuit een imperiaal oogpunt) stuiten niet alleen af op lauwheid en gebrek aan belangstelling, maar ook op een innerlijken weerstand in de Europeesche groep, waarvan men zichzelf niet altijd bewust is. Wij zeiden het hierboven al, een mentaliteits-omschakeling is op den duur misschien niet onmogelijk, maar het is in ieder geval een werk van zeer langen adem. Het gaat hier niet om betrekkelijk „onschuldige" maatregelen als het onderwijs van Maleisch op Westersche scholen en het samenbrengen op één slaapzaal van Inheemsche en Westersche miliciens. Wil men op dezen weg voortgaan en een werkelijk homogene Indische samenleving scheppen, dan stuit men op ontzaggelijke psychologische bezwaren, nl. op de onvereenigbaarheid van de Oostersche en Westersche levenssferen.

De Nederlanders hebben in hun koloniaal beleid — anders dan de Franschen — altijd een instinctieve afkeer gehad van eenheidsbouwsels, die in de rhetoriek blijven steken. Het is den Nederlander eigen het geestesleven van anderen te respecteeren. Nog onlangs verklaarde de Regeering uitdrukkelijk, dat Zij zich bewust is niet voortgekomen te zijn uit de groote massa van de geregeerden in deze landen. Zij erkent daarmee een zekere beperking in Haar doen en handelen, dat tot voortdurende zelfcorrectie leidt. Een typisch voorbeeld van deze gereserveerdheid toont Zij in de behandeling van het grondrechtenvraagstuk. Het rapport van de Commissie-Spit heeft dat vraagstuk niet „gedeponeerd" —zooals de brochure van Mr. W. F. de Waal weer eens suggereert — omdat men geen vooruitzienden blik en geen durf heeft, maar omdat men in het grondenrecht een der hoeksteenen van ons koloniaal beleid ziet, die niet kan worden losgelaten. Wij blijven hiermee in de lijn van onze beste koloniale traditie, die niet streeft naar geforceerde

assimilatie maar gebaseerd is op de erkenning van een diep wezensverschil tusschen de rechten en belangen der verschillende bevolkingsgroepen.

Wordt deze kloof breeder of nauwer? Wie deze vraag beantwoorden kan, heeft de sleutel van het koloniale vraagstuk in handen, Dr. A. D. A. de Kat Angelino heeft zich beijverd om aan te toonen, dat van algemeen menschelijk standpunt de kloof tusschen de culturen op den duur nauwer zal worden en dat een synthese mogelijk moet zijn. Voor de practische politiek hechten wij echter niet minder waarde aan de — slechts schijnbaar tegengestelde — uitspraak in „Het Koloniale Vraagstuk van dezen Tijd" van Prof. Mr. J. C. Kielstra, „dat de verschillende, in het koloniaal samenlevingsverband vereenigde bevolkingsgroepen in hunnen ontwikkelingsgang eer neiging toonen zich verder van elkander te verwijderen dan naar elkaar toe te groeien, ofschoon zij elkander onmogelijk kunnen ontberen".

Wanneer onze conclusie juist is, dat men in Indonesische kringen aan een geestelijke kentering toe is, in zooverre men zich meer en meer gaat bezinnen op de waarde van de eigen Oostersche sfeer en het gevaar van „ver-westering", dan zal dat op den duur op politiek en sociaal terrein tot zeer belangrijke consequenties kunnen leiden.

Het is nog te vroeg hierop dieper in te gaan. Volstaan kan worden met te verwijzen naar ons tegenwoordig stelsel van onderwijs en van hygienische verzorging, ons salarissysteem e.z.m. Stuk voor stuk zijn vrijwel alle onderdeelen van Overheidszorg in deze landen opgezet naar het beginsel van unificatie met het gevolg, dat wij naar verhouding tot de draagkracht van de bevolking te duur en te geperfectioneerd zijn. Wij praten sinds jaren over Indianiseering, goedkoopere opleidingen, een ander onderwijs- en salaris-systeem. Populair gezegd komt dit alles neer op de noodzaak, dat Indië uit bamboe en atap in plaats van uit steen moet worden opgebouwd. Oostersche in plaats van Westersche sfeer. Deze omschakeling is niet mogelijk, zoolang van Indonesische zijde aan een Westersch verzorgingspeil (ook wat de salarieeringen betreft) wordt vastgehouden. Er kàn dus een stap vooruit worden gezet, wanneer men rassen-differentiatie voorstaat en zich niet alleen in de Oostersche sfeer terugtrekt om daardoor de tegenstellingen te verscherpen en politiek sterker te staan. Maar gezien de materieele offers, die men dan zou moeten brengen, achten wij het doen van dien stap voorloopig nog niet erg waarschijnlijk. Die taak blijft misschien weggelegd voor een volgend geslacht. En daarmede

lijkt — voorloopig althans — de tegenover het plan Mansvelt bepleite terugtocht in de Oostersche sfeer op niet veel meer dan een politieke manoeuvre.

Wij zijn hier aan het einde gekomen van de geschiedenis van onbegrip en onwil, die de plannen Jonkman-Mansvelt hebben opgeleverd. De Europeesche en de Indonesische samenleving hebben er gelijkelijk — en zelfs gedeeltelijk op dezelfde gronden — afwijzend tegenover gestaan. Die plannen zijn daarmee veroordeeld. De lezer moge voor zichzelf uitmaken of deze gang van zaken al dan niet moet worden betreurd.

J. VAN ERTRYCK.

SOLIDARITEIT.

Solidariteit is het modewoord van onzen tijd. Het schrikwekkend verloop der oorlogsgebeurtenissen moge het nog meer in het centrum van het denken en streven eener worstelende menschheid geplaatst hebben, de roep om eenheid weerklinkt reeds jaren. Het gebrek aan solidariteit, éclatante zwakte der democratie, is door haar tegenstanders, die juist in hun eenheidsstreven hun kracht vonden, op schandelijke wijze uitgebuit. Hoe eenvoudig was het niet, het voor te stellen alsof solidariteit een kwestie van wat goeden wil ware, een moreele eisch, waaraan ieder niet alleen moest, maar ook gemakkelijk kon voldoen en welk een fraaie en op ruime schaal benutte kans bood dit schoon schijnende zedelijkheidsstandpunt om de moreele verdorvenheid der partijbonzen breeduit te adverteeren!

Voor wie in een dwangcultuur der eenheidsmeening gelooft, liggen hier trouwens geen diepere problemen dan die, welke propaganda, uniformeeringstaktiek en organisatie stellen. De voor de moderne cultuur typische differentiatie van inzicht, van religieuze, wetenschappelijke of andere overtuiging, wordt dan eenvoudig afgesneden. Dat men daarmede het hart uit onze beschaving snijdt, welke discipel van Spengler zal zich daarom bekommeren? Het Avondland is oud en de „apocalyptische ruiters der wereldvernietiging" [1]) beroemen er zich op een jonge, geheel nieuwe cultuur te brengen.

Wie echter minder geloof hecht aan deze biologische cultuuropvatting en in de geschiedenis iets meer ziet dan een zinlooze herhaling in telkens anderen stijl, denkt minder lichtvaardig over deze cultuur-vernietiging. Voor hem is de vraag, hoe solidariteit bestaan kan temidden van den wirwar van meeningen en strevingen, een levensvraag. De enorme divergentie van inzicht op alle levensterreinen laat voor een grootsten-gemeenen-deeler-oplossing geen plaats. De eenige mogelijkheid is die van het compromis tusschen een aantal der concurreerende groepen, maar deze oplossing, die in ruime mate is toegepast, heeft door de krachteloosheid en weinige besluitvaardigheid van alle daarop gebaseerd beleid meer dan iets anders het gebrek aan solidariteit acuut gemaakt.

Het kan daarom niet ondienstig zijn, het probleem der solidariteit ook eens vanuit een meer theoretisch sociologischen gezichtshoek

---

[1]) H. Rauschning.

te bezien. Wat bedoelt men ermede, op welke wijze komt ze tot stand en wat zijn de voorwaarden voor haar bestaan?

Het lijkt een wat kinderachtige vraag: wat bedoelt men met solidariteit. De vaagheid der gevoelsassociaties, waarmede het begrip omringd is, daarnevens ook het misbruik, dat van fascistische en nationaal-socialistische zijde van dit woord gemaakt is, wettigen de vraag echter ten volle. Dezen toch zagen er de moreele verplichting in het volledig met hen eens te zijn. Vanuit het standpunt der rede ietwat absurd, maar deze absurditeit is zeer verbreid. Zij kijkt om den hoek bij alle pogingen tot samengaan, ook van democratisch georiënteerde partijen. Wil men tot een begrip van solidariteit komen, waaraan men houvast heeft, dan zal men het moeten ontdoen van alle sentimenteele en moralistische fraaiigheden en zich afvragen, waar solidariteit optreedt en wat haar functie is. Dan komt men al aanstonds tot het inzicht, dat solidariteit optreedt in alle menschelijke verbands- en groepsverhoudingen. Naast de nationale solidariteit kent men de solidariteit van het gezin, van de familie, van de kerk, van de politieke partij, van de vakvereeniging, van het corps, van het bedrijf, van de klasse en welke andere groepeering men maar wil onderscheiden. In feite is geen enkele organisatie zonder solidariteit denkbaar. Zij is overal de band, die, hoe ook tot stand gekomen, het geheel bij elkander houdt. Vandaar, dat wij solidariteit, functioneel bezien, zouden willen definieeren als het bindend element, dat een gegeven samenleving (c.q. groep etc.) in staat stelt als een eenheid op te treden en zich als zoodanig te organiseeren.

Er valt op deze definitie natuurlijk wel het een en ander aan te merken. Zij doet bijvoorbeeld al aanstonds het lastige probleem rijzen, in hoeverre de staat zich los van het rechtsbewustzijn des volks als een zelfstandige grootheid bewegen en uiten kan. Maar hoe belangwekkend ook, dit probleem voert tenslotte op een zijweg, welken wij hier niet betreden kunnen. Hoofdzaak is, dat geen eenheid, ook geen staatkundige, bestaan kan zonder innerlijken samenhang. Ontbreekt die, dan valt het geheel uit elkander, gelijk niet alleen de scheiding tusschen Nederland en België en die tusschen Noorwegen en Zweden toonde, maar ook de zwakte der democratische staten tegenover het optreden der totalitaire. Weliswaar kan a priori gezegd worden, dat in een dictatoriaal geregeerd land de staat meer gelegenheid heeft zich als een zelfstandig lichaam te bewegen, maar hoe beperkt ook hier de mogelijkheden zijn, bewijst wel het feit, dat de Nazi-staat een uitgebreid propaganda-apparaat behoeft om het rechtsbewustzijn des volks te coördineeren aan de maatregelen der leiding, die

zich van de beperktheid harer macht zoo duidelijk bewust is, dat Hitler zelfs nadrukkelijk beweerde geen dictator te zijn [2]).

De winst van deze functioneele definitie van solidariteit is dan ook grooter dan het bovengeschetste nadeel. Ze heft het begrip op uit de sfeer van vage gevoelens, waarin elke psychologische vatting het bevangen houdt en teekent het als een realiteit, die op geheel uiteenloopende wijzen tot stand kan komen, als een sociaal feit, dat vatbaar is voor bestudeering buiten de sfeer van politieke sentimenten. Het is de groote verdienste van den Meester der Fransche sociologische school, Emile Durkheim, hierin te zijn voorgegaan. Zijn „De la division du travail social", waarin hij deze problemen behandelt, is weliswaar veertig jaren oud [3]) en de inzichten zijn op menig punt veranderd, maar het is er verre van, dat het boek ons daarom niets meer te zeggen zou hebben.

Verhelderend vooral is Durkheim's indeeling der solidariteit in twee hoofdtypen, waarvan het eerste is gebaseerd op sympathie, voortvloeiende uit onderlinge gelijkheid en overeenstemming van denken en doen, terwijl het tweede hoofdtype gegrond is op sympathie, welke voortkomt uit de verhouding tusschen personen, die onderling zoodanig verschillen, dat zij elkander aanvullen. Men zou dus kunnen spreken van solidariteit door eenderheid en solidariteit door verschil of liever solidariteit door werkverdeeling, want het is ten slotte niet het verschil dat bindt, maar de onderlinge aanvulling. Op de solidariteit door eenderheid valt daarbij het accent der emotionaliteit, op die door werkverdeeling dat van afhankelijkheid.

Door deze breede visie heeft Durkheim het solidariteitsbegrip in principe onttrokken aan de gedachte, dat zij alleen bestaan kan door de stimuleering van bepaalde sentimenten. Ook een koude, aan alle emotionaliteit gespeende afhankelijkheid, brengt solidariteit te weeg. Men denke in dit verband slechts aan de solidariteit, die de geperfectionneerde werkverdeeling volgens het Taylorsysteem in een bedrijf brengt. Toch heeft Durkheim de volle consequentie uit deze alles omvattende analyse van het solidariteitsbegrip niet getrokken en is hij nimmer gekomen tot een onderscheiding der solidariteit naar de motieven van emotionaliteit (en daarmede annex idealiteit) en afhankelijkheid, welke indeeling wij voor de zijne in de plaats zouden willen stellen. Zijn indeeling, hoe eenvoudig en doorzichtig ook, is met haar categorieën gelijk-

[2]) Vgl. het merkwaardige vijftiende hoofdstuk van Rauschning, Hitler's eigen woorden.

[3]) De tweede, sedert niet noemenswaard gewijzigde druk verscheen in 1902.

heid (eenderheid) en verschil meer formeel-logisch dan menschelijk van kleur en faalt uiteindelijk in klaarheid omtrent de motieven. Op de solidariteit door werkverdeeling moge bij Durkheim, terecht, het accent der afhankelijkheid vallen, door ze terug te voeren op het sympathie-begrip blijft er, in theorie tenminste, een band met het emotioneel motief bestaan.

Ook voor praktische toepassing leveren de categorieën eenderheid en verschil moeilijkheden op. Houdt men hieraan streng de hand, dan zou onze moderne samenleving een ander beeld moeten vertoonen dan de werkelijkheid te zien geeft. Men kan op grond van dit schema niet dan op zeer gewrongen wijze een verklaring vinden voor het feit, dat de roomsch-katholieke arbeider en de roomsch-katholieke intellectueele groot-kapitalist op breede gebieden van het politiek en maatschappelijk leven solidair zijn. Voor een indeeling naar de motieven emotionaliteit (incl. idealiteit) en afhankelijkheid bestaan zulke moeilijkheden niet.

Doch ook op andere wijze schieten deze formeele criteria te kort. Hoewel goeddeels samenvallend met de door ons geformuleerde, zijn ze toch niet in staat alle gevallen van solidariteit te omvatten. Naar de zijde van de solidariteit uit emotioneel-ideëele motieven moge het volgende voorbeeld dienen ter illustratie van de ontoereikendheid der categorie eenderheid. Het betreft hier een man met sterke theologische interesse (in ons vaderland geen zeldzaamheid) die tot de gereformeerde kerk behoorde, doch zijn naaste geestverwanten op theologisch terrein vond in bepaalde kringen der hervormde kerk. Iederen keer evenwel, dat deze man met zijn eigenlijke geestverwanten samen was, verloochende hij eigen theologische richting om de gereformeerde, die hij niet deelde, te verdedigen. Hij kon dit eenvoudig niet laten, niet uit lust tot tegenspreken, maar omdat irrationeele groepsverbondenheid met eigen — door hem zelf sterk becritiseerde — kerk hem iederen keer te machtig werd. Zulke situaties zijn niet zeldzaam; voor een geheele groep ervan bestaat zelfs een bekende Engelsche zegswijze: right or wrong, my country.

De ontoereikendheid der categorie werkverdeeling (zoo men wil verschil) blijkt uit het volgende voorbeeld, ontleend aan een sociografische beschijving van Den Briel [4]), welke op dit punt opgaat voor vele kleine provinciestadjes. Terwijl ieder onzer afhankelijk is van zijn slager, zijn bakker, enz., heeft men daar de eigenaardige figuur, dat elke winkelier er drie bakkers, twee slagers, twee melk-

[4]) Indien ik mij wel herinner van de hand van Prof. van Veen in Mensch en Maatschappij; ik kan er hier tot mijn spijt niet over beschikken.

boeren en drie groenteboeren op na houdt, alles vanwege de meerdere klandizie, die dezen op hun beurt aanbrengen. Dat die klandizie alleen maar in schijn grooter wordt, doet niet ter zake. Hier gaat het er alleen om, dat de onderlinge afhankelijkheid zich verder uitstrekt dan de werkverdeeling met zich brengt en de menschen bovendien dwingt niet alleen op handelsgebied rekening met elkander te houden, maar ook de politieke en godsdienstige opinies hunner klanten, tevens leveranciers, over en weer te eerbiedigen. Zulk een uitbreiding der afhankelijkheidsrelaties tot ver buiten de mogelijkheden, welke werkverdeeling biedt, vinden we trouwens ook in de primitieve maatschappij. Doch daarover later.

Al deze kritiek op Durkheim's indeeling der typen van solidariteit neemt echter niet weg, dat hij in de categorieën eenderheid en verschil twee momenten gegrepen heeft, die voor de emotioneel-ideëele en de afhankelijkheids-solidariteit van groote beteekenis zijn en er steeds in nauwe verbinding mee optreden. Voor emotioneel-ideëele solidariteit is normaliter op een bepaald punt overeenstemming van gedachten of gevoelens vereischt, evengoed als afhankelijkheid een verschil in plaats of functie vooronderstelt. Deze momenten mogen dan, gelijk boven werd aangetoond, niet de leiding hebben, we zien ze wel voortdurend samen optreden met wat de eigenlijke motieven tot solidariteit zijn. Dit is ook de reden, waarom Durkheim's behandeling van de vraag, aan welk van de beide typen solidariteit voorrang moet worden toegekend, ondanks de bovengeschetste bezwaren nog altijd van beteekenis is.

Het rumoer van onzen tijd en de felle bewogenheid van het leven dezer dagen zouden er ons toe kunnen brengen, het emotioneel motief als hoogste goed, zoo niet voor alle, dan toch voor de nationale saamhoorigheid te beschouwen. Niet alzoo Durkheim. Werkverdeeling en differentiatie was voor hem meer dan een kwestie van solidariteit alleen. Alleen door deze is onze beschaving in staat geweest tot haar geweldige krachtsontplooiing en wie zich een oogenblik uit het lawaai der actueele dingen terugtrekt in rustiger overdenken, zal moeten beamen, dat onze cultuur ondenkbaar is zonder haar enorme differentiatie en specialiseering, daarom ook ondenkbaar zonder divergentie van inzichten en gevoelens, want dit laatste is het onafwendbaar gevolg van het eerste. Men kan den arbeid en de wetenschap niet tot in het oneindige differentieeren en specialiseeren en daarbij gelijkheid van inzicht en gevoelen behouden. Het differentiatieproces kan men niet van bepaalde levensterreinen uitsluiten, zonder het op andere in te krimpen. Het is geen toevalligheid, dat Hitler van wetenschap weinig hebben moet,

volksopvoeding veroordeelt en van Duitschland een militair-agrarischen staat wil maken. Dat ligt in de lijn der dingen.

Doch wij dwalen af. Vanuit zijn waardeering voor de specialiseering en gedragen door het optimisme der evolutiegedachte komt Durkheim ertoe beide typen solidariteit te zien als representatief voor twee fasen in den historischen ontwikkelingsgang der menschheid. De eerste fase, welke aan het begin der dingen staat, is die der horde, waarin het de plicht van iedereen is, „de ressembler à tout le monde". Al moge in onzen tijd een werkelijke horde nergens meer voorkomen, de clan der primitieve samenleving heeft volgens Durkheim nog alle kenmerken der horde. Hier is het nog de plicht van ieder eender te zijn als iedereen. De solidariteit door eenderheid is het alleenheerschend motief, dat het geheel bijeenhoudt en in de bewogenheid van den ritus zijn hoogste, religieuze uitdrukking vindt in de vereering van den totem, die de eenheid van den clan symboliseert.

Aan het andere einde der ontwikkelingslijn staat de tot een volledig organisme uitgegroeide moderne maatschappij. Hier is het niet langer ieders plicht op den ander te gelijken, doch om zich te specialiseeren, om ieder een persoonlijkheid te zijn en een eigen functie te vervullen in het oneindig gecompliceerd raderwerk der moderne gemeenschap. Slechts door zich te specialiseeren, door anders te zijn dan een ander, kan de moderne mensch een plaats in de maatschappij vervullen. In deze organische maatschappij, welk ideaal type in de werkelijkheid nog lang niet bereikt is, doch waarheen we op weg zijn, kan uiteraard geen sprake zijn van solidariteit door eenderheid. Het ideaal is hier juist verschil, differentiatie. De band, die hier de gemeenschap bindt, is daarom die der solidariteit door werkverdeeling.

Tusschen deze beide polen beweegt zich de ontwikkelingsgang der geschiedenis. Daaruit zal dus moeten blijken, of het door hem opgesteld schema juist is. Durkheim beroept zich daartoe op het recht, dat als meest volledige verzameling van gedragsregels in het onderling verkeer der menschen beter dan iets anders den omvang en aard der solidariteit vermag te symboliseeren en dit te meer, omdat het recht naar zijn aard uiteenvalt in twee categorieën, die correspondeeren met de categorieën der solidariteit, te weten het repressief en het restitutief recht.

Het repressieve recht (het strafrecht dus) berust op de consciëntie der gemeenschap in haar geheel. De normen, die hier in het spel zijn, zijn ieder bekend en worden door allen aanvaard. Zij zijn zoo algemeen, dat het strafrecht het zelfs niet noodig vindt de normen

zelf te formuleeren, doch volstaat met de vermelding der overtreding en van de sanctie, die daarop is gesteld, welke bestaat uit de toevoeging van een bepaald leed, gevolg van de heftige emoties, welke de schending dezer algemeen aanvaarde en diep in het geweten der gemeenschap verankerde normen ontketent. Het repressieve recht correspondeert daarom met de solidariteit door eenderheid, zulks in tegenstelling met het restitutieve recht, dat het burgerlijk-, het handels-, het proces- en administratief recht omvat en welks normen alleen den specialisten bekend zijn. Dit recht heeft alleen betrekking op de speciale verhoudingen, welke uit de werkverdeeling voortvloeien. De normen van dit recht worden in de wet zelf nauwkeurig omschreven; op overtreding volgt geen straf, doch herstel van den ouden toestand. Overtreding dezer normen houdt dan ook geen schending in van de publieke consciëntie.

In den loop der geschiedenis ziet men nu, aldus Durkheim, den omvang van het repressieve recht steeds verminderen, die van het restitutieve recht daarentegen toenemen, waartoe hij o.m. vergelijkingen trekt met den Pentateuch, de Wet der XII Tafelen, de Salische wet en het moderne recht. Delicten van religieuzen en familialen aard, die in de oudste wetboeken der menschheid een belangrijke plaats innemen, verdwijnen vrijwel geheel. De sancties op sexueele delicten richten zich steeds minder tegen de daad zelf dan tegen de daarmede gepaard gaande aanranding der persoonlijke vrijheid of het misbruik van hulpeloosheid en minderjarigheid. Daartegenover staat de enorme uitbreiding, die het burgerlijk-, handels- en administratief recht sinds vele eeuwen ondergaat en die zich zoowel in de ontwikkeling van het Romeinsche als van het moderne recht laat nagaan en door den toenemenden omvang der wetboeken ruimschoots bewezen wordt.

Tegenover deze weldoordachte hypothese vormt de sedert uitgebroken opstand der horden slechts een zwak argument. Wat beteekenen de voorvallen in tien jaren tegenover de eeuwen der beschavingsgeschiedenis! Ook het bezwaar, dat het strafrecht naast inkrimping uitbreiding te zien geeft (men denke aan het fiscale delict, de verkeers- en scheepvaartovertreding en de tallooze strafsancties op bepalingen in het belang der openbare orde) is van slechts zeer beperkte waarde. De straffen op deze delicten zijn doorgaans zoo licht, dat zij even goed gebruikt kunnen worden als bewijs voor de regressie van het strafrecht. Men vergelijke deze sancties maar eens met die van den Pentateuch!

Veel bedenkelijker voor Durkheim's ontwikkelingsschema is een

fout in zijn uitgangspunt, nl. het feit, dat een clan niet met een horde gelijk te stellen valt en men in de primitieve samenleving tal van relaties kent, welke ten doel hebben, de menschen in een positie van onderlinge afhankelijkheid te brengen. Wat men vroeger voor uitingen van primitief communisme hield, blijken meer en meer de gevolgen te zijn van verplichtingen, welke aan bepaalde verwantschapsbetrekkingen verbonden zijn en o.a. het geven en wedergeven inhouden van naar aard en omvang nauwkeurig afgewogen voedselgeschenken, het niet kunnen weigeren van verzoeken, het moeten uitleenen van bepaalde voorwerpen aan bepaalde personen als zij daarom vragen, de verplichting tot hulp bij bepaalde werkzaamheden of ceremoniën en de daarvoor gepaste belooning. Wie desondanks toch wil uitgaan van een hypothetische horde verliest allen vasten grond onder de voeten. Het meest belangwekkend is in dit verband wel het feit, dat de eenige van de beter beschreven culturen van Nieuw-Guinea, waar dit soort wederkeerigheidsrelaties zeldzaam is en talrijke heftig emotioneel verloopende feesten het overheerschen van het emotioneele solidariteitstype bewijzen, als pathologisch moet worden gekenschetst [5]).

Toch bewijst ook dit bezwaar nog niet, dat de solidariteit door afhankelijkheid niet van steeds toenemende beteekenis geacht moet worden. Oppervlakkig bezien moet deze conclusie zelfs bijkans logisch lijken. Wanneer de maatschappij in omvang toeneemt, nemen ook de middelpuntvliedende krachten toe. De binding moet dus steeds sterker worden. Terwijl aan de intensiteit van emotioneele binding bepaalde grenzen zijn gesteld door de natuur zelve, is de mogelijkheid tot het scheppen van afhankelijkheidsrelaties onbeperkt. Zoo bezien lijkt de quintessens van Durkheim's betoog zelfs onaantastbaar en zal men ook zijn conclusie moeten aanvaarden, dat de moeilijkheden op sociaal gebied voornamelijk het gevolg zijn van ernstige hiaten in de regeling der arbeidsverdeeling. Dat zulk een tekort bestaat, is trouwens onbetwistbaar juist. Dat de ééne helft des volks zich gesteld ziet voor zware dagtaken, terwijl de andere helft ledig langs de straat gaat, is voorwaar een zeer ernstig tekort in de arbeidsverdeeling in den meest letterlijken zin des woords. Het dwingt eerbied af voor de scherpte van blik van den Franschen Meester, dat hij reeds in 1902 de wederinstelling van gilden in een modernen, aangepasten vorm van corporaties aanbeval als middel tot oplossing van den klassenstrijd.

Toch is het gebeurde in de veertig jaren, die sedert verstreken, niet

[5]) Vgl. mijn opstel over de bevolking van Zuid-Nieuw-Guinea in het Tijdschrift Bat. Gen., deel 79 pp. 398 vlgg.

van dien aard, dat het gemakkelijk valt te gelooven in een gebrek aan organisatie als hoofdoorzaak der moeilijkheden. De geheele situatie, die meer door onmacht dan door onwil gekenmerkt wordt, leidt ertoe het gebrek aan solidariteit meer te zoeken op het terrein der overal doordringende meeningsverschillen dan op dat der bindingen door afhankelijkheid. De vraag of Durkheim's ontwikkelingsschema juist is, is voor deze problemen van geen geringe beteekenis.

Van het laatste der ten gunste van deze hypothese aangevoerde argumenten, nl. de onmogelijkheid der intensiveering van het emotioneel moment boven een bepaald niveau, kan al aanstonds verklaard worden, dat dit zeker niet juist is. Wie zoo redeneert vergeet, dat op hooger cultuurplan de emotioneele solidariteit enorm aan kracht wint door de opheffing der vage gevoelens van verbondenheid in de sfeer van vast omlijnde, levende idealen. Tot welke offers men een geheel millioenen-volk kan brengen door de eindelooze herhaling van enkele wel omschreven idealen, leert de geschiedenis van Hitler-Duitschland. Dat van een opstand der horden gesproken kan worden, wijst er wel op, dat een meer emotioneel type van solidariteit ook in den modernen tijd nog mogelijk is [6]). Hoe het dan komt, dat Durkheim ze van verminderende beteekenis achtte?

C'est le défaut de ses qualités. De meesterlijke greep naar het recht als standaard voor het solidariteitstype, waardoor hij zich een vaste basis voor zijn betoog verwierf, benam hem het uitzicht op tal van juist emotioneel-ideëele bindingen buiten het terrein van het statelijk recht. Heel duidelijk blijkt dit, wanneer hij het verdwijnen van het religieuze delict uit het strafrecht aanvoert als argument voor de verminderde kracht der solidariteit door eenderheid. In werkelijkheid is het religieuze delict niet verdwenen; het is alleen verhuisd van het strafrecht naar het kerkrecht, waar het thuis hoort en waar het nog altijd in alle kerken met een sterke communis opinio wordt bestraft. Weliswaar geschiedt dit niet op de harde wijze, waarmede het statelijk recht zijn straffen toedient, doch dit bewijst slechts, dat het kerkrecht door zijn losmaking uit het statelijk verband aan eigen aard gewonnen heeft en het karakter van geestelijke tucht heeft gekregen.

---

[6]) Men hoede zich er intusschen voor op die emotionaliteit te sterk den nadruk te leggen. Het Hitler-régime heeft niet alleen geweten enthousiaste volgelingen te kweeken, maar ook zich onmisbaar te maken. Het moet bijv. ieder in Duitschland duidelijk zijn, dat een val van het régime tevens een monetaire ineenstorting zou beteekenen, daar alleen dit régime door zijn terreur in staat is de prijzen in de hand te houden en openlijke inflatie te voorkomen.

De zelfstandigwording der kerk is een mooi voorbeeld van wat de gevolgen zijn van het differentiatie-proces, nl. aansluiting van op een bepaald gebied gelijk-denkenden in een afzonderlijke, niet het geheele volk meer omvattende organisatie. Hetzelfde ziet men zich afspelen in de politieke partij, den vakbond, de club en zooveel andere organisaties van niet-statelijken aard. In al deze groepen vindt men op één of meer bepaalde punten overeenstemming, eenderheid van denken en gevoelen. Welke die punten zijn, wordt weer bepaald door de emotioneel-ideëele waarde daaraan gehecht, want niet elke overeenstemming van gevoelen heeft het vermogen tot organisatorische binding. Het solidariteits-type van al deze afzonderlijke groepen is het emotioneel-ideëele.

Kan men dus Durkheim toegeven, dat de emotioneel-ideëele solidariteit in het nationaal verband een minder belangrijke rol is gaan spelen, de door hem daarvoor aangegeven oorzaak moet stellig elders gezocht worden. Er is geen sprake van, dat deze solidariteit als zoodanig minder zou voorkomen dan voorheen. Ze komt alleen niet meer gelijk in vroeger tijden het volksgeheel ten goede, doch de afzonderlijke deelen des volks en zoodoende kan ze zelfs een gevaar voor de totale volksgemeenschap beteekenen. Wanneer zich de solidariteit van zulk een volksdeel sterk maakt, richt ze er zich uit den aard der zaak op, de zelfstandigheid van dat deel grooter te maken en de banden met andere deelen van het geheel en dus met het geheel zelve te doen verslappen. De toenemende differentiatie moge de banden van wederzijdsche afhankelijkheid verveelvoudigd hebben, zij heeft tevens het aan zijn gegeven aan groepen van gelijkgezinden, wier onderlinge solidariteit in volkomen tegengestelde richting werken kan. Dat zij dit reeds in zeer ernstige mate heeft gedaan, dat zij zelfs een betere organisatie der werkverdeeling in den weg heeft gestaan, is een zaak waarover nauwelijks verschil van opinie meer bestaat. De vraag, aan het begin gesteld, welke de voorwaarden voor solidariteit, in het bijzonder voor nationale solidariteit zijn, kunnen we daarom ook aldus stellen: is het mogelijk met respecteering der differentiatie de nationale solidariteit op te bouwen? Het is begrijpelijk wanneer men deze vraag gelijk stelt aan het probleem van het sparen van de kool en de geit. Die zoo spreken, vergeten echter, dat de totalitaire oplossing, die meent één der beide te sparen, in werkelijkheid beide verslindt, vergeten ook, dat de slimme schipper van het sprookje uiteindelijk toch nog een uitweg vond. Al hebben wij niet de pretentie zoo slim te zijn als die schipper, zijn voorbeeld om eerst de situatie op te nemen, verdient navolging.

Een uitnemend voorbeeld van ver gevorderde groepsvorming biedt ons eigen land. Geen der politieke partijen, die tot voor kort het volk in de Staten-Generaal vertegenwoordigden, kan er zich op beroemen alleen maar een politiek inzicht te vertegenwoordigen. Zij representeeren integendeel duidelijk aanwijsbare volksdeelen, die zich ook in ander opzicht hebben georganiseerd en het volksleven in hokjes hebben ingedeeld op een wijze, die vaak ruïneus is geweest voor de solidariteit van het volksgeheel.

Het meest gebruikelijk is het in dit verband te wijzen op de socialistische groep, die met haar leer van den klassenstrijd, verbonden met een sterk internationalistischen inslag, het meest bewust de nationale eenheid heeft aangevallen en ondergraven. Zij had principieele redenen om het groeps-belang boven dat der natie te stellen en te breken aan de solidariteit van het volksgeheel, voor zoover die op emotioneel-ideëele basis berustte. Wel werd in later jaren het principe van den klassenstrijd op den achtergrond geschoven, werd ook meer waardeering voor het nationaal beginsel getoond, doch de destructieve tendenties bleven voortwerken, bij voorbeeld in het stellen van de steunregeling boven de militaire weerbaarmaking. Hand in hand hiermede ging het streven tot organisatie der eigen klasse ook op ander gebied dan het politieke. Op het gebied der vakbeweging was dat het N.V.V., van de jeugdbeweging de A.J.C., men had eigen zang- en tooneelvereenigingen, het openbaar lager onderwijs was goeddeels voor het socialisme veroverd. Ook in religieus opzicht bestond nauwe geestverwantschap in ultra-modernisme of godsdienstloosheid. Zelfs heeft zij in belangrijke mate de solidariteit door afhankelijkheid aangetast, niet alleen door het hanteeren van het wapen der staking, doch ook door de stichting van eigen, socialistische winkel-coöperaties als De Volharding. Open is deze groep feitelijk alleen naar de zijde van voortgezet onderwijs en sport.

Men dwaalt echter, wanneer men meent met dezen schop naar het socialisme de zaak te hebben afgedaan. Er zijn nog meer sterk gesloten groepen in het vaderland. Zelfs zij, die onder de leuze van neutraliteit beweren naar alle zijden open te staan, vormen zulk een afgesloten geheel, sinds zij zich in het midden der vorige eeuw door een dogmatisch liberalisme vervreemdden van de rest van het volk, door eigen godsdienstig inzicht in de opvoeding op te leggen aan breede bevolkingsgroepen, die van dit ten onrechte (gelijk alles wat dien naam draagt) als neutraal aangediend libertinisme niet gediend waren en zoodoende den schoolstrijd ontketenden, waarin politieke, economische en sociale inzichten met kerkelijk-gods-

dienstige principes nauw gelieerd werden en de zoogenaamde kerkelijke partijen ontstonden.

Het belangwekkende in deze ontwikkeling is, dat zij goeddeels ongewild was, vooral voor zooveel de protestantsche partijen betreft. Zij lag echter in de lijn der dingen. De opvoeding van het kind, eenmaal een politieke strijdvraag geworden, kon geen enkele kerk daar onverschillig tegenover staan. De roomsch-katholieke kerk al aanstonds niet, daar zij zich reeds vanaf de vroege middeleeuwen met het onderwijs had bezig gehouden. Doch ook voor de protestantsche kerken ging het hier om levensbelangen. Het onderwijs als belangrijk deel der opvoeding kon ook dezen geen oogenblik onverschillig laten. Wie dit meent, leze er het doopformulier, bij het overgroote deel onzer protestantsche kerken in gebruik, maar eens op na! De bemoeienis der kerk met het kind begint bij den doop, lang voor den schoolleeftijd. Het tegenstribbelen van anti-revolutionairen en christelijk-historischen tegen de toenemende duidelijkheid van het door hen gedragen kerkelijk merk heeft hun, alle bewering van interkerkelijkheid ten spijt, dan ook niet kunnen baten. Het is nu eenmaal een feit, dat alle leidende figuren in de anti-revolutionaire partij op Talma na gereformeerd waren, zooals de leiders der christelijk-historischen, uitgezonderd de stichter der partij, De Savornin Lohman, tot de hervormde kerk behoorden. Nog duidelijker spreekt wel het feit, dat, wanneer men voor een groote politieke vergadering niet over een passend gebouw beschikken kan, de gereformeerde kerk haar deuren pleegt open te stellen zoo die vergadering van de anti-revolutionaire, de hervormde zoo zij van de christelijk-historische partij uitgaat [7]).

Een niet minder merkwaardig bewijs van het ongewilde van dezen ontwikkelingsgang levert het nog niet lang geleden verschenen boek van Van Ruler over Kuyper's leer van de gemeene gratie [8]), waarin de schrijver uitvoerig aantoont, hoe juist

[7]) Het zelfde vasthouden aan verloren posities toont de geschiedenis der Vrije Universiteit, welker formeel niet-kerkelijke theologische faculteit al heel wat moeilijk heden opleverde.

[8]) Onder gemeene gratie of algemeene genade wordt verstaan de stuiting van de doorwerking der zonde, waardoor ook na den zondeval de mensch naast kwaad nog tot goed in staat is en de vorming van een samenleving mogelijk blijft. De algemeene genade staat tegenover de bijzondere genade der uitverkiezing, welke de Kerk tot instituut heeft. Geliefde voorbeelden van instellingen der gemeene gratie zijn de Overheid en de Staat. Ook de kunst ligt op dit terrein. Men dient deze opvatting uiteraard te zien in het licht van de idee der voortdurende bemoeienis Gods met de wereld, welke in het Christelijk gebed vooronderstelt is. Als zoodanig vertegenwoordigt deze leer — waarmede overigens lang niet allen het eens zijn — een uiterst belangrijk stuk Christelijke levenspraktijk, dat zij in typisch Calvinistischen zin vat, door deze bemoeienis als genade te kwalificeeren.

in deze leer Kuyper den band met de geheele volksgemeenschap legt, dien hij echter met zijn antithese-leer, welke aangrijpt in zijn wetenschaps-opvatting, doorbreekt. Dat die band juist hier doorbroken wordt is leerzaam. Tusschen wetenschapsstrijd en schoolstrijd bestaat nauw verband. In de antithese-leer wordt deze schoolstrijd, waarin Kuyper zelf de centrale figuur is, dieper gefundeerd, wordt deel van den strijd tusschen Civitas Dei en Civitas terrena. Nog is voor het overige door de gemeene gratie-leer het verband met het geheel behouden, doch het fundament is gelegd voor verder uiteengaan. De antithese-leer van Kuyper is thans meer in de gratie dan die der gemeene genade. De schoolstrijd is beslecht, maar vóór het zoover was, was hij reeds cultuurstrijd geworden. Het geloof aan de mogelijkheid eener calvinistische cultuur (nog altijd niet kerkelijk) was opgekomen en het vond zijn pendant ook in katholieken kring.

Het is niet de bedoeling hier reeds op de onmogelijkheid van dit ideaal dieper in te gaan. Ons gaat het voorloopig alleen om de gevolgen van dien tot cultuurstrijd uitgegroeiden schoolstrijd voor de samenleving. En die ziet men op alle levensgebieden. De knaap, die in gereformeerd milieu geboren wordt, bezoekt als kind een gereformeerde school. Wanneer de jongen een jaar of twaalf is geworden, staat een vereeniging voor hem open, de zg. knapenvergadering, die later haar voortzetting vindt in de jongelingsvereeniging, waar hem de gereformeerde beginselen voor kerk, staat en maatschappij worden bijgebracht. Intusschen heeft hij de lagere school sinds lang verlaten en verruild voor een christelijk middelbare, op welke inrichting bij voorkeur studie volgt aan de alweder gereformeerde universiteit. Mocht dat echter een openbare inrichting van hooger onderwijs worden, dan staat een calvinistische — maar in hoofdzaak kerkelijk-gereformeerde — studentenvereeniging gereed om hem op te vangen. Komt de jonge man daarentegen als arbeider in de maatschappij, dan wordt hij lid van de Christelijke vakorganisatie, die weder haar pendant heeft in een Christelijke organisatie van patroons. Voelt hij iets voor politiek, dan wordt hij lid van de anti-revolutionaire kiesvereeniging. Houdt hij van sport, dan komt hij terecht in een Christelijke voetbal- of korfbalclub. Zijn krant is een anti-revolutionaire krant en zijn genoegens vindt hij in Christelijken kring, die, behalve de gebruikelijke zangvereenigingen en fanfare's, zelfs Christelijke organisaties voor woordkunst rijk is. En zoo zou men kunnen doorgaan. De geheele situatie wordt het duidelijkst getypeerd door den man, die ouderling, bestuurslid van de kiesvereeniging, lid van het schoolbestuur en be-

stuurslid van de Christelijke middenstandsvereeniging tegelijk is. Die man is waarlijk geen uitzondering.

In hervormden kring vindt men een vrij sterk daarop gelijkenden stand van zaken. Het leven moge hier iets minder langs vooruit bepaalde lijnen verloopen, men vindt tal van equivalenten der gereformeerde organisaties (bijv. N.C.S.V., Jonge Mannen Vereeniging, schoolvereeniging [9]) e.d.) terwijl in vele organisaties gereformeerden en hervormden samenwerken, al gebeurt dat dan onder voortdurend krakeel.

Het scherpst van alle is de roomsch-katholieke organisatie, die van haar kerkelijkheid zelfs een principe gemaakt heeft. De afgeslotenheid van andere groepen is hier nog grooter, doordat zij ook geen noodgedwongen contact met partieel andersdenkenden kent zooals de protestantsche groep. Alleen op sportgebied is er, door den ruimeren levensstijl, meer contact met andersdenkenden dan bij de rechts-protestanten. Daarentegen gaat de groepssolidariteit hier op ander gebied weer veel verder, zoodat zelfs reclame gemaakt wordt voor het koopen in katholieke zaken, een reclame, die in specifiek hervormde kringen haar weerslag vond in de oprichting van een organisatie (welke zelfs een eigen weekblad uitgeeft) om het koopen in protestantsche winkels te bevorderen.

Vanuit het standpunt der solidariteit bezien is de situatie dus deze, dat de banden van emotioneel-ideëele solidariteit, welke de partij bijeenhouden, samenvallen met die, welke de saamhoorigheid der kerk, van den vakbond, de jeugdbeweging en de onderwijsorganisatie garandeeren. De menschen, die elkander in de kerk ontmoeten, zien elkander overal elders weer. Behalve op zijn werk ziet men nergens andere dan tot de eigen groep behoorende personen. In sommige gevallen (bijv. onderwijzers, enkele roomsch-katholieke en socialistische bedrijven) is het zelfs zoo sterk, dat men ook op het werk alleen geestverwanten ontmoet. Het gevolg hiervan is, dat de banden, welke de groep bijeenhouden, bijzonder aan intensiteit winnen en de groep zich tot een zelfstandig geheel tegenover de totale gemeenschap gaat stellen, in het bijzonder daar, waar groepschauvinisme er reeds toe leidde ook de solidariteit door afhankelijkheid, welke alle groepen doorkruist, door het opzetten van eigengroep-bedrijven te ondermijnen.

Het is niet moeilijk een radicaal afkeurend oordeel over dezen schotjes-geest uit te spreken. Dit is trouwens al zoo vaak gebeurd, zonder dat men daarop ooit eenig resultaat gezien heeft. Met het begrip neutraliteit behoeft men deze situatie zeker niet te lijf te

[9]) Hier gemeenlijk sterker kerkelijk gebonden.

gaan; dit argument is van alle zijden zoo volkomen ontzenuwd en de onmogelijkheid van principieele neutraliteit is bij herhaling zoo afdoende aangetoond, dat men daarmede liever niet meer moet komen aandragen. Men zal er goed aan doen de werkelijkheid onder de oogen te zien en eerlijk te erkennen, dat een verschil in godsdienstig inzicht ook een verschil in levensstijl met zich brengt. Het valt niet te loochenen, dat de levensstijl van een hervormde een andere is dan die van een katholiek, van een gereformeerde weer anders dan die van een socialist. Dat dit verschil in levensstijl zijn gevolgen heeft voor onderwijs en opvoeding, in den omgang en voor de wijze, waarop men zijn vermaak zoekt, ligt in den aard der zaak. Dit behoort bij het groote differentiatie-proces, dat zich aan het voltrekken is [10]). Men moge die differentiatie vaak overdreven, de schoolsplitsing soms te ver doorgevoerd achten en de wetgeving op dit gebied uit administratief oogpunt bedenkelijk vinden, wie het logische en onvermijdelijke dezer differentiatie weigert in te zien, loopt gevaar zich schuldig te maken aan onnutte en gevaarlijke reactie.

Een geheel andere kwestie is echter, of het juist is, dat de scheidslijn tusschen de groepen op deze terreinen wordt doorgetrokken in organisaties van politieken of sociaal-economischen aard. Het doel dezer organisaties kan nimmer de eigen groep zijn. Zij richten zich op den staat dan wel op bepaalde belangen. Steeds vormen de leden der betreffende groepsorganisatie slechts een meer of minder sterke minderheid van het totaal dergenen, die bij het doel dier organisatie betrokken zijn, of dit doel nu staat heet of metaalarbeiders. Op deze niet groeps-specifieke gebieden ligt het gevaar voor de hand, dat groepsbelang en gemeenschapsbelang in elkanders verlengde gezien worden. Reeds thans moet erkend worden, dat de politieke partijen niet meer in eerste instantie dragers zijn van een bepaald staatkundig streven, doch representanten van wel omschreven groepen.

Hiervoor werd er op gewezen, dat het ontstaan der kerkelijke partijen zijn rechtvaardiging vond in het groepsbelang, dat in den schoolstrijd betrokken was. Zoo danken ook de socialistische partijen hun oorsprong aan zulk een overwegend groepsbelang, dat, in den hoek gedrongen, politieke representatie noodzakelijk maakte. Ook de splitsing der vakbonden naar de gezindten heeft goeden grond gehad. De leer van den klassenstrijd en het historisch materi-

[10]) Dat men er zich tegen verzet, behoort er ook bij. Elke nieuwe fase dier differentiatie heeft in de geschiedenis groote weerstanden moeten overwinnen; men denke slechts aan de ketter-vervolgingen.

alisme trok een zoo diepe scheidslijn, ook voor de praktijk, dat er voor den Christelijken arbeider in de overwegend roode vakbeweging geen plaats was, wilde hij niet herhaaldelijk met zijn geweten in conflict komen. De oprichting der Christelijke bonden was de eenige wijze om deze groep van arbeiders te mobiliseeren en in staat te stellen invloed uit te oefenen, een invloed, die de scherpe actie van het N. V. V. vaak heeft geremd ten goede van de gemeenschap.

Maar dit alles bewijst de noodzaak tot een onveranderd voortbestaan dezer groepeeringswijze niet. Wat bij de oprichting gerechtvaardigd was, behoeft dat later niet te blijven. Wanneer er een ware splitsingswoede ontstaat, wanneer men zoo doelbewust streeft naar completeering der organisatorische uitrusting van het groepsverband, dat men blind wordt voor het belachelijke van een Christelijke vereeniging van geitenfokkers en het groeps-chauvinisme zoo hoog oplaait, dat men door het maken van propaganda voor het koopen in zoogenaamde eigen zaken den geestelijken strijd gaat uitvechten in den modder van eigenbaat, dan wordt het tijd zich af te vragen of men niet verdwaald is.

Men onderschat den ernst van den toestand echter deerlijk, wanneer men meent, dat het hier alleen maar een organisatorische kwestie geldt. Al dit drijven in specifieke groepsrichting geschiedt doelbewust vanuit de diep gewortelde overtuiging, dat elk godsdienstig of wijsgeerig inzicht op alle levensterreinen doorwerkt en daarvan telkens geheel eigen constructie nastreeft. De grondgedachte is, dat elk dier godsdienstige of wijsgeerige opvattingen een bepaalde cultuur-idee vertegenwoordigt, van waaruit de samenleving op telkens andere wijze zou worden opgebouwd, indien die cultuur-idee de alleenheerschappij had. En de groote moeilijkheid is, dat men de relatieve juistheid dezer opvatting niet ontkennen kan. Het maakt inderdaad telkens weer verschil, uit welke grondgedachten men leeft.

Niettemin — en hier ligt het relatieve — het verschil is niet altijd zoo groot als men voorgeeft. Wie meent, dat de tegenstellingen absoluut zijn, beziet de cultuur alleen vanuit het noodwendig eenzijdig standpunt zijner eigen philosofie. Zoo men ergens door de boomen het bosch niet ziet, is het op dit gebied, waar men steeds weer verzuimt acht te geven op het feit, dat al de opvattingen, welke heden ten dage haar vertegenwoordigers vinden, zelf weer elementen zijn van een en dezelfde cultuur. De totaliteit dier cultuur bestaat in het gezamenlijk optreden dier elementen. Maar dit is niet zoo te verstaan, dat die elementen willekeurig bijeengevoegd zijn. Want

in elk dier elementen herkennen wij het beeld van het totaal der cultuur.

Hoe weinig zelfstandig deze richtings-standpunten ten opzichte van de totale cultuur-situatie uiteindelijk zijn, blijkt wel bijzonder duidelijk uit de calvinistische wijsbegeerte der wetsidee, die in de laatste tien jaren door de Amsterdamsche hoogleeraren Dooyeweerd en Vollenhoven wordt uitgedragen. Juist op wijsgeerig gebied vindt de cultuur-idee der groep haar meest pregnante uitdrukking. Daarom verrast het des te meer in deze, als schriftuurlijk aangekondigde, philosofie een bij uitstek tot onzen tijd behorende wetenschapsinstelling te vinden, die met haar pluralistische causaliteitsgedachte in geen ander tijdvak geboren kon worden. Haar aanspraken op absoluutheid kunnen deze philosofie het merk van haar tijd- en cultuurgebondenheid niet afnemen. De problematiek der moderne wetenschap in haar geheel beheerscht ook de gedachten van dit kleine Calvinistische deel der groote familie van onderzoekers.

Waar op dit meest centrale punt bij een groep, die de leer der antithese in haar vaandel geschreven heeft, de problemen van het geheel zich zoo sterk weerspiegelen en de gebodenoplossing zoo nauw verwant is aan de door andersdenkenden gezochte, is er te meer reden om zich af te vragen, of het verschil in uitgangspunt in de praktijk wel zulke verdragende gevolgen heeft als men zich voorstelt. En dan moet al aanstonds erkend, dat er breede gebieden der cultuur zijn, welke buiten de sfeer van den beginselstrijd gebleven zijn. Men denke aan de taal en de techniek, aan vele wetenschappen als wis- en natuurkunde, chemie en linguïstiek, aan allerlei economische activiteit als handel en landbouw en zooveel andere zaken meer [11]).

Tusschen deze neutrale gebieden en het zeer principieele terrein der wijsbegeerte ligt ergens dat der politiek. A priori laat zich al vaststellen, dat de macht der concrete situatie, die zelfs op het terrein der philosofie duidelijk aanwijsbaar is, hier nog veel sterker aangrijpt. Een aardig voorbeeld daarvan, dat de relativiteit dier zwaar beklemtoonde beginselen helder belicht, leverde de gang van zaken toen de intrede van de wereldcrisis dwong tot loslating van den vrijhandel en ordening van het bedrijfsleven. Het socialisme, al lang afgezakt van klassenstrijd en historisch materialisme, ontdekte de economie van het plan; de roomsch-katholieken dekten zich principieel in op St. Thomas en de anti-revolutionairen

[11]) Een indirecte beïnvloeding, als door Troeltsch bedoeld in zijn Soziallehren, is hiermede natuurlijk niet uitgesloten.

vonden enkele passage's in Kuyper's Ons Program, waarin de gedachte van een meer op corporatieve leest geschoeiden staat ontwikkeld was, welke zorgvuldig werden afgestoft. Veel eerbied voor de diepte dier beginselen vermag deze procedure niet bij te brengen.

Men was trouwens ook op ander gebied niet zoo principieel als de leer voorschreef. Men kon het eenvoudig niet. Geen der groepen kon ooit de meerderheid behalen en er was dus geen andere weg dan die van het compromis. Men was daar al zoo mee verzoend, dat men deze politiek zelfs verdedigde. Schrijver dezes herinnert zich een leergang van een gereformeerd hoogleeraar in het recht, die op een pleidooi voor een radicaal-Christelijke politiek een principieele verdediging volgen liet van de staatkunde van het compromis! Het gevaar van staatkundige idealen, waarvan ieder weet, dat zij niet vervuld kunnen worden, omdat men de macht mist, is altijd, dat het compromis de politiek sterker gaat beheerschen dan het beginsel. Is dat in de Nederlandsche politiek sinds 1920 niet voortdurend het geval geweest? De beëindiging van den schoolstrijd zelve was een compromis, waarbij de rechterzijde de gelijkstelling van het bijzonder onderwijs kocht met de evenredige vertegenwoordiging. Zelden is een strijdensmoede coalitie verleidelijker lokaas voorgehouden dan dat, waarmede zij den onderwijsvrede won. Door dien vrede ontviel den kerkelijken partijen de historische basis, waarop zij groot geworden waren. De evenredige vertegenwoordiging echter, het meest geschikte systeem om in wezen niet-staatkundige groepen aan politieke macht te helpen, verzekerde den ouden partijen nieuwen grond voor veilig voortbestaan, ook al was sedert de vaart uit haar politiek verdwenen en waren er geen vraagstukken meer, die enthousiasme in de gelederen konden brengen.

De groote problemen waren sociaal-economisch van aard. De omzwaai naar het ordeningsbeginsel had echter nog geen interne eenstemmigheid gebracht omtrent de wijze waarop geordend moest worden, evenmin als die bestond ten aanzien van het vraagstuk der werkloosheid. Het kerkelijk partij-beginsel hield daarvoor geen klare richtlijnen in, zoomin als het in een nieuwe situatie gedrongen socialisme voor de uitvoering van het „plan". Een zekere moeheid lag over het Nederlandsche partijwezen, zich ter rechterzijde vooral uitend in een soms te beluisteren heimwee naar de schoolstrijdperiode met haar krachtige iealen. Doch het meest merkwaardige is wel, dat ondanks de rechtsche meerderheid op werkelijk principieel gebied na de onderwijs-overwinning de oogst zoo schraal is geweest: een wetje op het vloeken, een moeilijk hanteerbare Zon-

dags-wetgeving en de salarissen der kloosterlingen-onderwijzers, zoo men bij dit laatste tenminste niet beter doet maar ineens van belang inplaats van principe te spreken. Maar op het gebied, waar het nu werkelijk op aan kwam, de stelselmatige vergiftiging van den volksgeest door alle zedelijkheid bij den wortel ondermijnende bewegingen en fel revolutionaire stroomingen, stond men machteloos. Wat men hier tolerantie placht te noemen, was in feite indifferentisme. Men kan nu eenmaal niet meer van tolerantie spreken, wanneer niet een enkelen keer van krachtdadige intolerantie wordt blijk gegeven. Een andere partij-groepeering, zelfs een linksche meerderheid, zou het er op dit gebied misschien niet beter maar ook niet slechter hebben afgebracht.

De interne noodzaak tot politieke representatie der kerkelijke of, ruimer, levensgroepen is, dat mag men op grond van het voorgaande wel zeggen, door de praktijk allerminst bewezen. Hoewel verschil in godsdienstig standpunt ook voor het staatkundig leven zijn gevolgen heeft en voor het politiek inzicht van beteekenis is, is evenmin gebleken, dat dit specifieke inzicht te allen tijde organiseering in eigen politieke partij behoeft en het zich veelal niet even goed zou kunnen uiten en tot zijn recht komen in een andere partij-constructie, voor welke buiten deze kwesties staande punten de leidende criteria zijn. Het waren de concrete politieke vragen van het oogenblik, die deze groepeering in het leven riepen. De concrete situatie is sedert veranderd en temidden daarvan staan de op vroegere verhoudingen georiënteerde partijen van voorheen aarzelend, zonder duidelijk antwoord op de vragen, die deze constellatie stelt. Nochtans is concreetheid de eerste eisch van politiek beleid, waarin de werkelijkheid de theorie steeds opnieuw ver vooruit is. Het is de verdienste der Engelsche democratie, dat zij altijd getoond heeft dit te begrijpen, dat zij ook ruimte liet voor diverse kerkelijke overtuiging. Gebrek aan begrip van de eischen, door de differentiatie gesteld, deed in den schoolstrijd een partijenstelsel ontstaan, dat op die fout was gebaseerd en, die fout eenmaal weggenomen, zelve fout, niet in overeenstemming met de eischen des tijds, moest worden.

De aan het begin gestelde vraag of het mogelijk is de nationale solidariteit te versterken en op te bouwen zonder de geestelijke differentiatie te beknotten, is hiermede in beginsel beantwoord. Het moet mogelijk zijn de politieke partij-structuur los te maken van de groepen, waarmede zij thans verbonden is. Het is een eisch, die de concrete situatie stelt en, in een herrezen Nederland, ook straks weer stellen zal. Er is reden om aan te nemen, dat men voor dien eisch niet doof zal blijken, want de roep om politieke heroriëntatie

is niet nieuw. Dat de zoo gevreesde beginselloosheid, die men de linkerzijde met haar fictief neutraliteitspostulaat verweet, daardoor haar intrede zou doen in het politieke leven, is minder waarschijnlijk. Wat er thans in Nederland voorvalt weten wij niet. Wel echter, dat uit rampspoed eenheid geboren wordt. Ook, dat het in den strijd tegen Hitler meer en meer duidelijk wordt, dat er geestelijke waarden zijn, die het overgroote deel des volks binden, nl. geloof in een zedelijke wereldorde, die rust op gerechtigheid en barmhartigheid. Op dien basis moet het mogelijk zijn te komen tot concrete politieke idealen van ordening van den arbeid en gerechtigheid voor den werker, sterk genoeg om een periode in te leiden van nieuwe staatkundige activiteit, waarin de politieke solidariteit de kerkelijke doorkruist en deze op haar beurt weer doorsneden worden door die van nieuwe arbeidsorganisaties. Wanneer binnen de partijen op dat sociaal-economisch gebied eenheid van inzicht heerscht, zal het niet zwaar vallen den leden ten aanzien van de kerkelijk-principieele vragen vrijheid van handelen te laten, zooals er nu nog te veel neiging bestaat om vrijheid te laten ten opzichte van de groote vragen van sociaal-economisch beleid, over welke, indien het recht ware, volstrekte eenstemmigheid binnen de partij bestaan moest.

Men zal hiertegen opmerken, dat dit nogal vaag klinkt. De nacht, waarin wij thans leven, staat echter niet toe, meer waar te nemen dan vage silhouetten. Het was trouwens aanvankelijk schrijvers bedoeling niet, zich zoo ver te wagen op dit staatkundig terrein. Wat hem interesseerde en hij in een onmogelijk geworden verlof gehoopt had nader te bestudeeren, was de kwestie der groepscultuur. Het is alles anders geloopen. Ook Indië is, onder den druk van het oorlogsgeweld, voor nieuwe vraagstukken gesteld. Omdat het bovenstaande voor één dier problemen een ernstige vingerwijzing inhoudt, is hij er toe gekomen de aandacht der lezers van dit Tijdschrift voor het bovenstaande te vragen. Die vingerwijzing is deze. Wat in Holland de kerkelijke of socialistische of onkerkelijke groep is, is hier het ras. Het ras is, als daar de groep, politiek georganiseerd. Het rascriterium is voor een belangrijk deel zelfs staatsrechtelijk vastgelegd. Toch wenschen wij te komen tot solidariteit.

Wij zullen ze slechts kunnen bereiken, indien wij politieke idealen weten te formuleeren, die voor Europeanen en Indonesiërs gelijkelijk spreken en aanvaardbaar zijn, idealen, gedragen door partijen, waarin alle rassen vertegenwoordigd zijn, maar tevens idealen, die reëel zijn, die rekening houden met de bijzondere plaats welke

de arbeid der Europeesche groep in Indië inneemt, met den aristocratischen opbouw der Inheemsche maatschappij, met het feit, dat moderne democratie een hoogere volks- en maatschappelijke ontwikkeling veronderstelt dan hier gegeven is en dat een parlement van eenige eeuwen terug waarschijnlijk beter voorbeeld is voor staatsrechtelijken opbouw dezer landen dan een ultra-modern één-kamer-stelsel en Thorbecke's organieke wetten. Want hoe snel Indië zich ontwikkelen moge, de geschiedenis geeft geen harer fasen cadeau.

Dr. J. VAN BAAL.

OVERHEID EN VOORLICHTING.

De voorlichting verheugt zich den laatsten tijd in een zeer bijzondere belangstelling, hetgeen in tijden van dergelijke geweldige internationale beroering geen verwondering behoeft te wekken. Bij de moderne oorlogsvoering komt het toch zeker even zeer aan op de gezindheid en houding der bevolking achter de fronten als op de militaire macht, en dus is een doelbewuste leiding dezer bevolking door de overheid een zaak van primair belang. Om haar paraat te houden en deze paraatheid te verhoogen, dienen zoowel het doel als de dagelijksche feiten van den strijd regelmatig op een bepaalde wijze bekend te worden gemaakt, waarbij het psychologisch effect zeker niet minder belangrijk is dan het waarheidsgehalte der te verspreiden berichten. In een zeer bijzondere mate geldt dit uit den aard der zaak daar waar men de waarheid, evenals iedere ideëele waarde, als zoodanig niet erkent en slechts dat, wat „dem Volke frommt", waar noemt. Volgens de logica der totalitaire stelsels wordt elk levensgebied bij deze propaganda ingeschakeld, het gezin, de school, het beroep etc., en natuurlijk spelen het onderwijs, de pers, de radio en de film hier een uiterst belangrijke rol. In de gegeven omstandigheden kunnen ook de democratische landen zich hieraan moeilijk onttrekken, willen zij niet als Holland van de eigen fatsoensnormen het slachtoffer worden, waar, dank zij de democratische vrijheden, het verraad zijn kans kreeg, ook al werd hiertegen van bevoegde zijde lang en ernstig gewaarschuwd. Hoewel een zeker gebruik van totalitaire methoden in een buitengewone situatie in democratische landen dus niet steeds te vermijden is, hetgeen het verschijnsel oorlog wezenlijk typeert, toch blijft desondanks het peil der voorlichting daar principieel verschillend, omdat men, naar de magistrale redevoeringen van een Churchill getuigen, de geestelijke waarden blijft erkennen.

Treden het belang en de noodzaak van officieele voorlichting thans dus scherper aan den dag, zoodat er ook meer behoefte aan bezinning op dit vraagstuk wordt gevoeld, ook onder meer normale omstandigheden is zij van groot belang. De geest immers, waarin deze voorlichting — dit begrip in zijn ruimste beteekenis genomen, dat o.a. ook het onderwijs omvat — gegeven wordt, bepaalt voor een goed deel mede het karakter der cultuur.

Dit vraagstuk van de verhouding van overheid en voorlichting heeft altijd een dubbel aspect, een geestelijk en een economisch, gezien de groote geldelijke belangen betrokken bij pers, radio, schoolwezen, uitgeverij etc. Beschouwt men het geven van onder-

richt en voorlichting allereerst uit dit gezichtspunt, dus als het leveren van bepaalde goederen, dan zal, althans in democratische staten, de overheid in beginsel, evenals bij vele andere economische processen, zich zoo lang afzijdig houden als zij dit op grond van sociaal-politieke overwegingen mogelijk of gewenscht acht. En slechts daar zal zij ook de voorlichting als een onderdeel van haar directe taak zien, waar het particulier initiatief te kort schiet of ontbreekt of waar zij om bepaalde dringende redenen dit element wenscht uit te schakelen. In democratische landen ziet de overheid de vrijheid van handelen liefst zoo ruim mogelijk, tenzij dit leidt of tot een volstrekte passiviteit, zoodat noodzakelijk werk, bv. door het ontbreken van winstmogelijkheden, niet gedaan zou worden, of tot uit algemeen oogpunt ongewenschte of schadelijke verhoudingen. Heeft de maatschappij dus beslist behoefte aan goederen, die de vrije markt niet levert, dan moet de overheid hier zelf haar organen scheppen, of tot bepaalde tusschenvormen: subsidieering, gemengd bedrijf etc. haar toevlucht zoeken.

De vrijheid van het particuliere bedrijfsleven vindt hier dus haar begrenzing slechts in de eigen passiviteit of in, volgens het oordeel der overheid, sociaal-schadelijke excessen, over welk begrip uiterst diepgaande meeningsverschillen bestaan, zooals de liberale en socialistische opvattingen getuigen.

Eenzelfde, wezenlijk negatieve karaktertrek vertoont dit probleem als het uit geestelijk oogpunt beschouwd wordt; ook hier houdt de overheid zich in principe zoo veel mogelijk afzijdig, daar zij iedere strooming haar kans wil geven, mits er alweer geen sociaal-schadelijke gevolgen uit voortvloeien. En dus alleen ook weer in deze omstandigheden: bij de volstrekte passiviteit van particuliere zijde of bij de mogelijkheid van sociaal ongewenschte consequenties, zal de overheid door subsidieering ingrijpen of, als zij dit tenminste urgent acht, zelf het werk ter hand nemen.

Op grond van tot nu toe overheerschende, liberale principes, laat de overheid ook in Indië in het algemeen zoowel de ontwikkeling van het economische als van het geestelijke leven, in beginsel althans, aan het particulier initiatief over, al was dit in de geschiedenis, bv. bij de grondpolitiek en het cultuurstelsel, zeker niet steeds het geval. Een volkomen andere gedragslijn volgen de totalitaire staten, die zich op deze gebieden niet afzijdig willen en kunnen houden. Hier gaat het immers nooit om de vrije ontplooiïng van alle krachten, die in de gemeenschap kunnen schuilen, maar juist om de volstrekte benutting hiervan voor het eene doel, dat elke dictatuur nastreeft, en dat logisch-noodwendig bestaan moet in

nationale zelfverheffing en een hiermede gepaard gaande onderwerping van anderen. Alle natuurlijke, economische en geestelijke krachten worden in dienst van dit doel gesteld, waarop dus ook de voorlichting geheel en al gericht is. Particuliere bedrijven, scholen, vereenigingen, kerkgenootschappen etc. behouden bij een dergelijk systeem hoogstens in naam hun vrijheid, daar zoowel hun werk als werkmethodes onder strenge contrôle staan, voor zoover het verbod van het hebben van afwijkende meeningen dit althans nog noodig maakt.

Laat de overheid in de democratische staten dus uit beginsel zoo veel aan het particulier initiatief over, dat er ten aanzien van haar bemoeienis in den regel meer licht valt op het negatieve aspect der vrijheid dan op het positieve, hetgeen speciaal in geestelijk opzicht den schijn kan wekken van een neutraliteit, die de onverschilligheid bedenkelijk nadert, in de totalitaire staten is deze vrijheid geheel opgeheven. Dat de jongere generatie dit, zooals de wijsgeer Berdjajew opmerkt, in vele gevallen blijkbaar zelfs niet meer beseffen kan, beteekent echter allerminst de ontkenning van dit feit, maar bewijst alleen nog eens weer hoe geestelijke principes en waarden — zij het ook tijdelijk — geheel verdrongen kunnen worden.

Naar reeds werd opgemerkt, hebben er onder den drang der omstandigheden de laatste tientallen jaren ook in democratische landen, zeer speciaal op economisch terrein, ingrijpende veranderingen plaats gegrepen, die uiterlijk den schijn van navolging van dictatoriale methoden wekken. Het maakt echter een principieel verschil of een maatregel b.v. een onderdeel vormt van een algemeen, internationaal ordeningsschema, ter voorkoming van catastrofes, die in haar gevolgen veel ernstiger zouden zijn dan een dergelijke partieele en vrijwillige beperking der vrijheid, of dat zulk een maatregel een autarkisch en louter egocentrisch karakter draagt.

Eenzelfde, wellicht nog veel essentieeler verschil is er tusschen een dictatoriaal ministerie van propaganda en b.v. den onlangs hier te lande gestichten Regeerings Publiciteits Dienst, die de bestaande vrijheid van meeningsuiting erkent, ook onder den staat van beleg, al kan zij daardoor tijdelijk beperkt worden. Principieel blijft de vrijheid niet alleen gehandhaafd, het besef van haar waarde en beteekenis is in het algemeen veel sterker gaan leven nu het in dezen oorlog geheel en al om haar behoud gaat. Hiermede hangt direct de mogelijkheid samen, dat de overwegend negatieve waardeering dezer vrijheid ten opzichte van haar eigen taak, die de democrati-

sche overheid in het algemeen kenmerkt, zich steeds meer in een positieve zal wijzigen. En een juist verstaan van de bijzondere beteekenis van een dergelijke wijziging is met name voor de cultureele toekomst dezer landen van zeer groot belang.

Het gevaar is echter niet denkbeeldig, dat in toekomstige rustiger dagen de oude, negatieve opvatting der vrijheid in de democratische landen weer de overhand zou kunnen krijgen. Dit risico is op economisch terrein belangrijk minder groot, aangezien het hier primaire levensbehoeften en belangen geldt, die op een veel directer wijze de aandacht opeischen dan problemen van geestelijken aard. Maar juist dit typische verschil in practische waardeering van het economische en het geestelijke, bergt voor dit laatste een zeer groot gevaar van verwaarloozing, waarop in het bijzonder de overheid scherp behoort te letten. Gebeurt dit niet, dan zal ook zonder opzet het geestelijk belang op den achtergrond geraken, daarheen verdrongen door het economische, dat uit zich zelf geen ideëele beteekenis bezit, maar deze eerst in dienst van waarden als sociale gerechtigheid en dergl. verkrijgen kan. Waar de overheid echter het juiste besef van haar taak heeft en van de rangorde der verschillende waarden, daar zal zij, door de positieve opvatting der vrijheid geleid, evenzeer aan de geestelijke leiding positief haar aandacht schenken, opdat de zelfstandigheid en de waarde van het geestelijk leven tegenover het economische gehandhaafd blijven.

Op deze wijze moet dus ook in de Indische gemeenschap de verhouding overheid—voorlichting beschouwd worden, daar de ook hier tot voor kort overwegend negatieve houding niet slechts voor den duur van den oorlog, maar voor goed verlaten moet worden. Waar dit noodig is, dient de overheid positief allerlei arbeid van geestelijke beteekenis te entameeren, te stimuleeren en te steunen, omdat dan alleen het geestelijk peil, de weerbaarheid en de eenheid van de bevolking in alle lagen versterkt zullen worden. Dit, de geestelijke verzorging van het geheel, is de taak der overheid, die zij, niet slechts als de nood als zoodanig beseft wordt, maar voortdurend en welbewust zoo ruim mogelijk vervullen moet, geleid door de positieve opvatting der vrijheid. De moeilijkheden zullen ongetwijfeld toenemen, als men minder aan anderen overlaat en zelf allerlei arbeid entameert, maar een doelbewuste leiding heeft dit te aanvaarden

Uit den aard der zaak is deze taak der Indische overheid, door de typische gesteldheid der maatschappij en de zeer groote diversiteit aan groepen en belangen, reeds zeer ruim, zoodat er dan ook een steeds toenemende differentiatie te bespeuren valt. Speciale

ambtenaren, met de voorlichting der bevolking belast, zijn er op velerlei gebied: o.a. voor land- en tuinbouw, coöperatie en binnenlandsche handel, kolonisatie, medische en veterinaire aangelegenheden, en verschillende andere, naast wie nog vele groepen inspecteerende ambtenaren te noemen zijn, wier werk ook voornamelijk het geven van leiding en voorlichting is. Naast deze gespecialiseerde voorlichting geven vooral de ambtenaren B.B. in het algemeen aan de bevolking leiding, waarbij zij uit den aard hunner werkzaamheden met zeer verscheiden kwesties bemoeienis hebben naast de eigenlijke bestuurstaak, die in het ten uitvoer brengen en dus ook in het verklaren van de wetten en verordeningen bestaat.

Zijn dus speciaal de ambtenaren van het Bestuur en van E. Z. op intensieve wijze in dit werk betrokken, veel meer b.v. dan de departementen van Financiën of Justitie, in den ruimen zin, dien wij aan voorlichting hechten, heeft ook Onderwijs hierin een belangrijk aandeel, daar Onderwijs voorlichting en opvoeding omvat en organisatorisch ook de medische verzorging.

Het komt er op aan de voorlichting op al deze terreinen zoo efficient mogelijk te geven, hetgeen een grondige psychologische en sociologische kennis van de diverse bevolkingsgroepen veronderstelt, die men zich niet alleen in de praktijk eigen maken kan, en die voor elke groep apart op de meest geëigende wijze verworven moet worden. Hiermede is het probleem van de opleiding tot den Indischen dienst, zoowel aan diverse onderwijsinstellingen in Indië als in Holland, gesteld, dat hier verder moet blijven rusten, evenals de noodzakelijke voorwaarde hiervoor: de intensieve bestudeering der Indonesische talen en culturen, die thans door de oprichting der Literaire Faculteit een belangrijken stap voorwaarts heeft gedaan.

Want niet alleen zal deze Faculteit hopenlijk waardevolle wetenschappelijke resultaten boeken, die het inzicht zullen verrijken en verdiepen, maar zij zal ook menschen opleiden, die op verschillende posten, zelf aan de opvoeding der bevolking een werkzaam aandeel zullen nemen en in dit werk zullen zij steunen op hun kennis, zoowel van de oude als de moderne cultuur.

Alle techniek en alle praktijk berust tenslotte op de theorie en de wetenschap, die men niet stiefmoederlijk bedeelen mag, want ook hier gaat de kost voor de baat uit. Kan men dus alleen dan vruchtbaar onderwijs verwachten als het wetenschappelijk onderzoek goede resultaten heeft opgeleverd en als deze resultaten, op de juiste wijze verwerkt, door goed onderlegde krachten aan hun leer-

lingen worden doorgegeven, tenslotte geldt dit voor ieder, die, ambtenaar of particulier, hoe eenvoudig ook, op zijn beurt voorlichting moet geven. En speciaal als men geen opleidingsschool doorloopen moet om in een bepaalde functie te worden benoemd, is het moeilijk hierin verbetering en wijziging te brengen. Schoolprogramma's zijn altijd voor verandering vatbaar, maar de systematische voorlichting van groepen, die geen school (meer) bezoeken, is een probleem op zich zelf.

En dit probleem raakt onder meer de verhouding van de overheid en het particulier initiatief, dat zich o.a. in de pers, de radio en de film ook op het gebied van de voorlichting beweegt, waarnaast de uitgeverij te stellen is, die door boek, brochure, tijdschrift etc. ook hieraan medewerkt. Reeds voor meer dan dertig jaar heeft het Indische Gouvernement in dezen een duidelijk antwoord gegeven door de oprichting van het Kantoor voor de Volkslectuur, en onlangs opnieuw, onder den drang der omstandigheden, door de stichting van den Regeerings Publiciteits Dienst.

Toen in de eerste decennia dezer eeuw door de groote uitbreiding van het Volksonderwijs de behoefte aan goede lectuur in de Indonesische talen toenam, kon om redenen van economisch-organisatorischen en geestelijken aard het particulier initiatie, hieraan niet voldoen, zoodat de taak der overheid duidelijk wasf die zij in tegenstelling met andere koloniale regeeringen op dit punt met voortvarendheid vervuld heeft. Behalve voor het verspreiden van ontspanningslectuur en van oude en nieuwe werken van literaire waarde heeft het kantoor voor de Volkslectuur steeds een bijzondere belangstelling getoond voor de voorlichting en ontwikkeling der bevolking in den ruimsten zin van het woord, zoowel door middel van boeken en brochures als van periodieken, die geregeld in het Javaansch, Maleisch en Soendaneesch verschijnen, mede in navolging van verdienstelijk werk in de vorige eeuw b.v. door K. F. Holle verricht. Naast de onontbeerlijke mondelinge voorlichting wil het de aanvullende taak vervullen om in geschrifte zoo goed mogelijk velerlei kennis te verbreiden voor allerlei groepen. Op het aanvullend karakter van dit werk dient echter dadelijk de nadruk te vallen, dat uit den aard der zaak, om misverstand te voorkomen, in eerste instantie steeds van de betrokken diensten zelf moet uitgaan. Een uitgever mag niets anders zijn dan de verantwoordelijke tusschenpersoon tusschen het publiek en de deskundige, met de voorlichting belaste instanties, speciaal in een maatschappij als deze, waarin de juiste methode van zoo groot belang is.

Dit beteekent echter ook dat deze instanties zelf van het nut van een dergelijke voorlichting ten volle overtuigd moeten zijn, zoodat zij hieraan actief hun medewerking verleenen. Destijds gaf het Departement B.B. in dezen een loffelijk voorbeeld door speciaal voor zijn ambtenaren een serie handleidingen te doen samenstellen, waarvan vele deeltjes zoowel in Maleischen als Hollandschen tekst verschenen zijn, die echter voor een groot deel thans verouderd moeten heeten. Wegens de tot nu toe doorwerkende bezuiniging werd de uitgave dezer reeks reeds vele jaren gestaakt, zoodat hierin nog slechts dan deeltjes verschijnen als er toevallig diensten of personen gevonden worden, die uit bijzondere belangstelling of voor hun eigen werk dit zelf opzetten [1]).

Ook de D.V.G. heeft bij Volkslectuur een serie geschriften over medisch-hygiënische onderwerpen uitgegeven, doch ook hier heeft dit werk geen systematischen voortgang kunnen vinden, waarschijnlijk bij gebrek aan krachten, die zich speciaal hiermede bezig houden. Want evenals elders blijkt het in de praktijk dat dergelijke voorlichting slechts daar behoorlijk verzorgd kan worden, waar men het niet als een bijkomstigheid, maar als hoofdzaak behandelt. Gebrek aan inzicht, belangstelling, tijd, ervaring, etc. zal altijd hier de groote handicap blijven, zoodat een apart apparaat noodzakelijk is, willen dergelijke handleidingen geen toeval of uitzonderingen blijven.

Ook als zoodanig kunnen zij een uiterst nuttig effect hebben, maar ook hier zijn de beste resultaten van een behoorlijken en systematischen opzet te verwachten, naar bv. de Commissie voor Emigratie en Kolonisatie bewijst, die op groote schaal door boeken, posters, brochures, filmvoorstellingen in de maatschappij en de school op intensieve wijze voor haar werk propaganda voert. Ook diensten als de P.T.T. en de Postspaarbank vestigen, zij het op bescheidener schaal, ook in de inheemsche samenleving op hun werk de aandacht, evenals particuliere instanties als het Roode kruis en de T.B.C.-bestrijding, terwijl den laatsten tijd ook Leger en Vloot steeds meer het belang van goede voorlichting zijn gaan inzien en in samenwerking met regeeringsinstanties en particuliere firma's op verschillende manieren te werk gaan. Van bijzonder belang voor de maatschappij blijft natuurlijk de economische voorlichting, die thans systematisch geschiedt, doordat sinds enkele jaren

---

[1]) Een beknopte opgave van voorlichtende lectuur op verschillend gebied vindt de belangstellende lezer op pag. 48 als Aanhang. Een volledige catalogus is op aanvraag steeds bij Volkslectuur verkrijgbaar.

een adjunct-landbouwconsulent met de redactie van een eenvoudige economische periodiek belast is, die in drie talen als bijvoegsel van de door Volkslectuur uitgegeven tijdschriften verschijnt, doch die tegen uiterst lagen prijs ook afzonderlijk verkrijgbaar is en tevens als persbericht aan alle Indonesische bladen toegezonden wordt. Hoewel voor een periodiek het aantal abonné's hierop groot is, wordt hiervan zeker nog niet dat profijt getrokken, dat mogelijk zou zijn zoo deze vorm van voorlichting meer de aandacht had, niet zoo zeer van enkelingen, die dit nut in veel gevallen nog niet kunnen inzien, maar van met de leiding belaste bestuurscolleges, die ter wille van de voorlichting harer ambtenaren hierop, veel meer dan tot nu toe het geval is, zonder noemenswaardige kosten, collectieve abonnementen zouden moeten nemen.

Naast den redacteur van deze Perekonomian Ra'jat is op het Departement van Economische Zaken onlangs nog een ambtenaar geplaatst, die speciaal de voorlichting via de radio verzorgen moet, een modern hulpmiddel, waarvan tot nu toe van de overheidsdiensten alleen het Kantoor voor de Volkslectuur reeds jaren lang systematisch gebruik heeft gemaakt. De vele bezwaren aan een meer intensieve toepassing van de radio als communicatiemiddel verbonden, moeten hier thans onbesproken blijven, maar wellicht zouden verschillende dezer bezwaren kunnen verdwijnen als men de teksten der redevoeringen niet alleen achteraf in de bladen publiceerde, maar ook van te voren ter introductie en instructie, althans in uittreksel toezond aan hen, die met de organisatie van radio-koempoelans belast zouden worden.

Naast voorlichting op de hierboven zeer beknopt besproken en vele andere speciale gebieden, is er echter, vooral in deze tijden, ook meer algemeene geestelijke leiding en voorlichting noodig; dit terrein wordt voor een belangrijk deel door de pers en de radio ingenomen, maar hierop gaat thans ook de overheid zich meer bewust bewegen, getuige de Regeerings Publiciteits Dienst, ter wille van de geestelijke paraatheid, de „volksopheffing en volksopvoeding". Ook afgelegen streken worden immers door het moderne ontwikkelingsproces betrokken in den gang van het wereldgebeuren, waarover dus steeds berichten, maar meer nog geruchten overal doordringen. Tegenover dergelijke geruchten en de daardoor gewekte onrust kan men alleen maar juiste voorlichting stellen, die de R.P.D. door bemiddeling van de pers, de radio en andere communicatiemiddelen op de meest geëigende wijze te organiseeren heeft.

Hier doet zich echter in ernstiger mate dan tot nu toe het geval was, het probleem van de verhouding overheid—particulier gelden,

daar hier de vraag rijst of het particulier initiatief voldoende aan de thans bestaande behoeften kan voldoen, zoowel wat de kwantiteit als de kwaliteit betreft. Bij gebrek aan gegevens, die door een apart onderzoek verkregen zouden moeten worden, valt het moeilijk hier een gefundeerd oordeel te geven, maar het zou stellig de moeite loonen na te gaan hoevelen, speciaal van de duizenden ambtenaren van B.B. en andere diensten, die zelf de dagelijksche vraagbaak der bevolking zijn, op een Indonesisch of, bij de beter gesitueerden, wellicht tevens op een Europeesch blad zijn geabonneerd, waaruit zij vooral de actueele kennis zouden moeten putten om b.v. valsche geruchten tegen te spreken en de bevolking steeds beter er van te doordringen, waarom het in dezen oorlog in wezen gaat. Ongetwijfeld zou dan blijken dat het percentage hiervan zeer laag is, hetgeen zoowel in een nader te bestudeeren gebrek aan belangstelling voor zaken buiten de eigen enge sfeer als in economische factoren zijn verklaring zou kunnen vinden.

Dan rijst echter de vraag of de overheid met deze vrije voorlichting in de gegeven situatie genoegen nemen kan, ook al is zij reeds systematisch bezig het peil van de Indische pers in het algemeen te helpen verbeteren, door haar zoo veel mogelijk goede artikelen en beschouwingen te verstrekken, zonder hierdoor de vrije meeningsuiting ook maar in het minst te willen aantasten. Gepaard met de nog in vele opzichten te verbeteren en te coördineeren speciale en systematische voorlichting der diverse Departementen en diensten is de thans ingeslagen weg inderdaad de beste, al hangt er ook hier zeer veel af van den tact waarmede dit alles gebeurt, maar het probleem van de voorlichting zelf is hiermede allerminst opgelost. Waar er nog tallooze personen zijn, die op deze wijze niet bereikt worden, maar die door hun werkkring of opleiding geacht worden toch mede eenige leiding te kunnen en moeten geven aan hun analphabete omgeving, dient men zich af te vragen, hoe dergelijke personen zelf behoorlijk op de hoogte te houden, opdat ook hierdoor het peil der geheele samenleving op den duur kan stijgen. Dit houdt onmiddellijk verband met de kwestie van de nazorg van de oud-leerlingen der Volks- en Vervolgscholen, waarvan bij gebrek aan leiding en goede gelegenheid een groot percentage de resultaten van het onderwijs al te snel verliest, hetgeen door organisatie en ontwikkeling, speciaal voor deze groepen, zou kunnen worden tegengegaan, o.a. door zeer eenvoudige periodieken met een praktischen en onderhouden inhoud, waarin de eigen cultuur naast zeer eenvoudige economische, medische en actueele voorlichting een plaats zou moeten vinden, terwijl ook op kolo-

nisatie en derg. zou kunnen worden gewezen. De redactie van een dergelijk blad, dat dus op een nog veel eenvoudiger peil moet staan dan de thans door Volkslectuur uitgegeven en op de niet-Westersche geschoolde „middenstand" gerichte bladen, is natuurlijk niet eenvoudig, maar het is mogelijk op deze wijze niet alleen op bescheiden schaal, b.v. één maal per maand, behoorlijke voorlichting te geven, maar ook lectuur met een gezond geestelijk-zedelijke strekking, hetgeen in een overgangstijd als deze zeker noodzakelijk is.

De bekende spreuk: tempora mutantur et nos mutamur in illis, moge eertijds voor de Romeinen gegolden hebben, voor de inheemsche maatschappij in het algemeen geldt zij nu zeker niet zonder meer, want hiervoor is het verschil in tempo te groot, en veranderen de tijden in deze situatie te gewelddadig. Om deze schokken te breken en op te vangen, moet men aparte maatregelen treffen en voorlichting geven op een cultureel verantwoorde wijze, omdat het er hier om gaat de zich vaak plotseling wijzigende belangstelling en geestelijke gesteldheid der bevolking in de goede richting te leiden [2]), En speciaal met het oog hierop is het noodzakelijk in dezen het geestelijk belang bewust boven andere te doen prevaleeren, en aan een bevoegde instantie, in direct contact met de maatschappij, de leiding te geven. Decentralisatie is in de praktijk noodzakelijk en goed, ter versterking van de zelfstandigheid en het verantwoordelijkheidsbesef, maar niet daar waar het problemen geldt, die slechts door speciale instanties systematisch kunnen worden behandeld, en hiertoe behoort ook, naar de ervaring leert, de leiding van de geestelijke verzorging der bevolking. Deze taak moet de centrale overheid zich principieel voorbehouden en zij mag deze, uit een nog altijd heerschende negatieve opvatting der vrijheid, dus niet geheel aan hen overlaten, die hierin allereerst bv. een provincialistisch belang zien.

Bij elk geestelijk werk is de bedoeling en het uitgangspunt van de grootste waarde, en hierover dient een centrale instantie te beslissen, die alleen dan goed werk kan leveren als zij zelf geestelijk voor deze moeilijke taak berekend is en tevens openstaat voor behoorlijke critiek en de eischen der praktijk. Laat men evenwel hier het initiatief aan particulieren over, dan blijkt bij de uitwerking te vaak, hoe hier gestreefd wordt naar den minsten weerstand, d.w.z. op geestelijk gebied naar die doode neutraliteit, die geen mensch positief kwetst, maar die ook geen enkele waarde heeft, of hoe dit

---

[2]) Vgl. mijn: *Oost en West*, en *De Versterking der Eenheid*, in Kol. Studiën, 1939, No. 1 en 1940, No. 4.

leidt tot dien geestelijken chaos, waarin geen enkele eenheid of lijn zit, zooals duidelijk is, als men vele kranten en periodieken, vele boeken en daaronder ook zeer vele schoolboeken, critisch beschouwt. Men behoeft zich hierover niet te verwonderen, want in de meeste gevallen is het economisch motief de voornaamste drijfveer, maar een overheid, die, speciaal in een situatie als deze, dit tolereert, geeft haar kinderen en volwassenen, waar ze iets geeft, steenen voor brood.

Dit probleem is uiterst moeilijk op te lossen, maar dat ontheft ons niet van de plicht om, ter wille van de toekomst dezer maatschappij en de geestelijke gezondheid harer leden, dit niet op zijn beloop te laten. Een ding moge echter hierbij nogmaals worden onderstreept en dat is dit, dat er hier allerminst gepleit wordt voor de propaganda van bepaalde dogmatisch-eenzijdige inzichten, maar dat er wel, met behoud van de onvoorwaardelijke vrijheid van godsdienst, stelling moet worden gekozen tegen een looze neutraliteit, die volstrekt negatief, wetenschappelijk verouderd en uit paedagogisch oogpunt beschouwd, onverantwoordelijk is.

Moet dus de overheid bij de eigen voorlichting en ontwikkeling streven naar een zoo positief mogelijk geluid en naar de overwinning van alle nihilisme, speciaal waar het de jeugd betreft en de voorlichting van volwassenen, deze gedragslijn kan niet in dezelfde mate gelden voor de literatuur in het algemeen, al mag ook hier in de opvatting der neutraliteit een wat vrijer standpunt geen luxe heeten. Men kan echter bezwaarlijk literaire werken op bestelling krijgen, zoodat hier een meer afwachtende houding geboden is, uitgezonderd waar het vertalingen betreft. In de praktijk blijkt echter dat ondanks het verklaarbaar verschil in peil de oorspronkelijke literaire werken den voorkeur genieten. Aan de bevordering van goede literatuur is dus weinig meer te doen, dan, waar dit kan, aanmoedigend op te treden, ook door het doen vertalen van goede werken uit andere talen, maar verder moet men op de gunsten des hemels wachten, en deze zijn grillig.

Zooals reeds werd opgemerkt, is de literatuur echter nauwelijks tot de voorlichting te rekenen, al kan zij voor de propaganda van bepaalde ideeën van onschatbaar nut zijn en al is haar cultureele beteekenis ook zeer groot. Haar laten wij hier dus verder rusten om ons weer tot het eigenlijke probleem te wenden, dat in wezen tot de vraag te herleiden is: hoe ziet de overheid, in verband met het door haar te geven onderwijs en de voorlichting, haar taak en haar verantwoordelijkheid tegenover haar onderdanen, of eenvoudiger: hoe ziet zij haar onderdanen? Juist op dit punt dient het

principieele verschil tusschen de democratische en de totalitaire staten in de praktijk te blijken. Voor de laatsten toch zijn de onderdanen niets dan even zoovele middelen om de nationale eerzucht te bevredigen, en willekeurig worden zij aan dit doel ten offer gebracht. Maar naar democratische zienswijze is de mensch nooit louter middel in dienst van een buiten hem gelegen doel, maar doel in zich zelf, een wezen, dat binnen het raam der gemeenschap recht heeft op zijn vrijheid. Als de mensch dus iets anders en iets meer is dan een nummer en een stuk kanonnenvleesch, dient deze democratisch-humanistische zienswijze de houding der overheid te bepalen, die zich dus nooit, waar het de geestelijke leiding betreft, in een negatieve, zgn. neutraliteit afzijdig houden mag.

Dit beteekent natuurlijk allerminst dat de overheid zelf b.v. de godsdienstige opvoeding ter hand zou moeten nemen, al moet zij het godsdienstig leven in algemeenen zin zeker bevorderen. Wel echter moet zij die wetenschappelijk onhoudbare, al te liberale en relativistische opvattingen laten varen, die onbewust nog te vaak haar standpunt bepalen en die te duidelijk het stempel van haar rationalistisch-positivistischen herkomst dragen. Een dergelijke houding kan nu zelfs niet meer neutraal heeten, maar is op haar beurt positief dogmatisch en gevaarlijk. Dergelijke opvattingen toch vinden, naar b.v. de populariteit van het over het algemeen mechanistisch opgevatte begrip „kemadjoean" bewijst, in haar schijnbaren eenvoud met allerlei andere hobby's als jazz, film etc. ook hier maar al te vlot ingang, speciaal in half ontwikkelde kringen en bij hen, die uit de oude geestelijke banden vervreemd, uit den aard der zaak nog geen nieuwe, vaste, geestelijke traditie en grondslag hebben kunnen vinden.

Het kan en mag natuurlijk niet de taak der overheid zijn hier de geestelijke afleggertjes van het Westen, zij het ook in volle onschuld, te laten brengen, maar het is haar plicht volgens beste weten haar onderdanen op te voeden tot geestelijk-vrije menschen, ongeacht in hoeverre men een dergelijken opzet zonder meer voor verwerkelijking vatbaar acht. Dit is alleen mogelijk bij een menschbeschouwing, die eerbied heeft voor den geest, en voor een democratische overheid is dit de eenig mogelijke. Daarom komt het er zoo op aan op welke wijze men het werk van voorlichting en opvoeding verricht, dat men dus nooit geheel mag en kan overlaten aan instanties, die onbevoegd zijn of dit er ook nog wel bij zullen doen. Wijst men hiervoor geen bepaalde lichamen als de R.P.D. en Volkslectuur aan, dan zal het evenals dit bij de specialistische voorlichting het geval bleek, wel zoo nu en dan sporadisch gelukken, maar

een zekeren waarborg krijgt men alleen als men dit systematisch organiseert. Zoo goed als men de handelsvoorlichting in handen legt van experts, moet men dit ook met de algemeene voorlichting en opvoeding doen en principieel niet, zelfs niet schijnbaar, de macht en het initiatief in handen laten van ondeskundige particulieren, zooals dit b.v. in den regel het geval is met de uitgave van de in Indië gebruikte schoolboeken, zelfs die van het Inlandsch onderwijs; de omstandigheid dat deze uit den aard der zaak gekeurd worden door bepaalde instanties, heft dit bezwaar allerminst op, daar zoowel de zelfstandigheid als de vrijheid van handelen bij alle geestelijke leiding het belangrijkst is. De technische uitvoering kan onder een zekere controle aan particulieren, in casu drukkers, worden overgelaten, de keuze en bepaling van en dus ook de rechten op den inhoud mogen principieel niet bij volstrekt ondeskundige en overbodige uitgevers berusten, wil de overheid zelfstandig doelbewuste geestelijke leiding geven [3]). En het doel van een dergelijke leiding is niet primair het bijbrengen van kennis, maar het vormen van menschen, hetgeen men alleen dan kan doen als men klaar beseft wat het zeggen wil mensch te zijn.

Binnen zekere, wel overwogen grenzen moet het particulier initiatief niet alleen de volle vrijheid behouden, maar zal de overheid in vele opzichten ook nog veel meer dan tot nu toe het geval was, stimuleerend kunnen optreden, want het is niet haar taak ook op geestelijk gebied angstvallig de volstrekte rust te bewaren; integendeel, in een gezonde maatschappij heerscht ook hier, mede door toedoen van de overheid, een opgewekt leven, al verzwaart dit haar taak aanzienlijk.

De tijden, dat alle particulier initiatief, economisch en geestelijk, hier geweerd werd, zijn lang voorbij, maar nog niet de tijd, dat men meent dat de overheid zelf in geestelijke vragen zoo veel mogelijk afzijdig moet blijven in een neutraliteit, die in wezen schijn en een verouderd dogma is. Haar positieve taak van voorlichting en opvoeding dient zij op weldoordachte beginselen te baseeren, en deze kan in de praktijk even goed bestaan uit het geven van zeer eenvoudige uiteenzettingen over de besteding der belastinggelden of het in den Volksraad behandelde als uit de systematische bezinning op het geestelijk doel en den inhoud van het onderwijs. Want de overheid is niet klaar als zij voor voldoende voeding en veiligheid zorgt, en ook allerminst als zij zooveel mogelijk

---

[3]) Een heuglijke uitzondering hierop vormt het feit, dat thans het Dep. van O. en E. voor het Westersch onderwijs zelf de uitgave van een of meer geschiedenisboekjes verzorgt.

kennis verbreidt door maar geregeld het aantal scholen te vermeerderen of zelfs op zeer groote schaal het analfabetisme te bestrijden [4]). Dit alles is tenslotte van secundair belang en kan positief schadelijk zijn voor de gemeenschap, als het niet gepaard gaat met een systematische bezinning op de geestelijke basis en de consequenties van al dit werk. Want met het oog op de cultureele toekomst dezer landen is de kwaliteit oneindig veel belangrijker dan de kwantiteit, naar men toch ook wel uit de zeer droevige, in het westen in dit opzicht opgedane ervaringen kan leeren verstaan [5]). Nu meer dan ooit heeft de democratische gedachte haar bestaansrecht te bewijzen, maar dit is slechts mogelijk als de geest en het daarmede gegeven streven van den mensch naar waarheid, schoonheid en gerechtigheid erkend en de menschelijke waardigheid hooggehouden wordt, waarbij de overheid als zoodanig uit den aard der zaak de interpretatie van den metaphysischen en godsdienstigen achtergrond van dit alles principieel vrij te laten heeft.

Erkent men dit uitgangspunt, dan is juist als op economisch gebied de allereerste opgave die der bewuste ordening en planmatige bewerking tezamen met het particuliere element, want ook in het geestelijk leven heerscht malaise, chaos en anarchie. Eerst dan zal er bij deugdelijke leiding van een groeiende eenheid in deze zoo vaak hopeloos schijnende diversiteit aan rassen, culturen en belangen, sprake kunnen zijn.

Dr. K. A. H. HIDDING.

---

[4]) Vgl. A. Pos, *Het lectuurprogramma van Tambaran*, De Opwekker, Nov. 1939 pag. 684.

[5]) J. Huizinga, *Der Mensch und die Kultur*, Schriftenreihe „Ausblicke", Stockholm, 1938.

AANHANG.

Djanganlah perkara djika ta' kan menang, Mr. van Oostwoud Wijdenes ..... *f* 0,50
Oetoesan terbang, R. K. Sosrodanoekoesoemo ..... „ 0,60
Oordeelkundige voeding in oorlogstijd, Instituut voor Volksvoeding ..... „ 0,12
Makanan jang baik dimasa perang, idem ..... „ 0,12
Awas bahaja oedara, Th. G. van Leeuwen ..... „ 0,24
Hoe maakt men een schuilloopgraaf, Th. G. van Leeuwen ..... „ 0,12
Koentji tani, Soetan Sanif:
Katjang tanah ..... „ 0,30
Oebi kajoe ..... „ 0,20
Djagoeng ..... „ 0,20
Oebi djalar ..... „ 0,20

Fruitteelt, W. de Jong ..... *f* 1.—
Bertanam pohon boeah-boeahan, W. de Jong ..... „ 0,60
Memboeat makanan tahan lama, C. B. Coorengel ..... „ 0,40
Mangga, Dr. Ir. A. P. C. Bijhouwer ..... „ 0,75
Beternak lebah, Soeparna Satiadiredja ..... „ 0,50
Beternak kambing, Isa ..... „ 0,30
Pengetahoean tentang perdagangan dan hoekoem dagang, K. Bonjernoor en J. H. Heyenbrok, deel I en II à ..... „ 0,80
deel III ..... „ 0,96
Maskapai andil Boemipoetera (Inl. Maatschappij op aandeelen), Mr. P. G. A. K. Volten ..... „ 0,80
Crediet Coöperatie, Prof. Dr. J. H. Boeke, 6e dr ..... „ 0,30
Perdjabatan koperasi dan perdagangan dalam negeri, Dep. Econ. Zaken, 3e dr. .... „ 0,10
Sedikit tentang Coöperatie, Prof. Dr. G. H. van der Kolff ..... „ 0,10
*Perbedaan antara Coöperatie dan perkoempoelan lain*², R. M. Margono Djojohadikoesoemo ..... „ 0,12
Daftar oentoek menghitoeng boenga, Dep. Econ. Zaken ..... „ 0,12
Perkara Boemipoetera jang bersangkoet dengan agama Islam, Balai Poestaka, 5e dr... „ 1,50
Dewan Ra'jat, Mr. R. Koentjoro Poerbopranoto ..... „ 0,40
Pedoman berkoempoel dan bersidang, Mr. Soemanang, 2e dr ..... „ 0,24
Apa jang haroes diketahoei orang jang menjewakan vrachtauto, Mr. Dr. F. J. H. Sandbergen ..... „ 0,60
Apa jang haroes diketahoei orang jang menjewakan autobus, Mr. Dr. F. J. H. Sandbergen ..... „ 0,60
Atoeran mempergoenakan djalan raja, Mr. Dr. F. J. H. Sandbergen, 2e dr.... „ 0,40
De Landrente-Regelingen 1939, Mr. A. J. van der Heyden ..... „ 0,80
Atoeran Landrente 1939, Mr. A. J. van der Heyden ..... „ 0,72
Ketentoean tentang pekerdjaan kehoetanan, H. H. de Cock ..... „ 1,60
Ordonansi pengawasan sekolah partikelir (Toezicht ordonnantie part. Onderwijs) Balai Poestaka, 4e dr ..... „ 0,45
Padjak memotong sapi dan koeda ..... „ 0,10
Verordening segel 1921, Dep. van Financiën, 3e dr ..... „ 0,25
Atoeran pengadilan asli (Regeling van de Inheemsche Rechtspraak Buitengewesten, Balai Poestaka,) 4e dr ..... „ 0,80
Reglemen hoekoem Tanah Seberang (Reglement Buitengewesten), 5e dr ..... „ 3,50
Reglemen Boemipoetera (Het Inl. Reglement), 7e dr ..... „ 2,—
Kitab oendang² hoekoeman bagi Hindia-Belanda (Wetboek van Strafrecht voor Ned.-Indië), 12e dr ..... „ 2,50
Atoeran pas perdjalanan Tanah Seberang, Balai Poestaka ..... „ 0,25
Atoeran ketjelakaan (Ongevallen Regeling), E. Den Hamer ..... „ 0,40
Perboeatan jang boleh dihoekoem menoeroet verordening oemoem, H. van Huls ..... „ 2,40
Het nationaal-socialisme als geestelijk gevaar, Prof. Dr. Ph. Kohnstamm ..... „ 0,25

DE RECHTSPOSITIE VAN DE INHEEMSCHE VROUW EN HARE ONTWIKKELING IN NEDERLANDSCH-INDIE.

Voorwoord.

Deze verhandeling werd voor het uitbreken van den oorlog geschreven als eerste deel — bestaande uit vier hoofdstukken — van een bijdrage voor een wetenschappelijk congres, maar heeft daarvoor niet kunnen dienen.

Bij het lezen blijve men dus indachtig, dat zij naar opzet en inhoud voor het belangrijkste deel beheerscht en bepaald is door haar doel: op een congres aangrijpingspunten te bieden voor gedachtenwisseling nopens de rechtspositie der inheemsche vrouw in overzeesche gewesten. Weliswaar zijn de hier gepubliceerde hoofdstukken rijkelijk lang — voor een congresbijdrage — uitgevallen, omdat de schrijver er behagen in vond hier zijn eigen, in jarenlange ervaring en studie verworven, inzicht wat breeder uiteen te zetten, maar toch is deze bijdrage een congres-schets gebleven — met alle nadeelen daaraan verbonden. Daarom ontbreken inheemsche termen, vrijwel iedere documentaire verantwoording en zelfs een literatuurlijst. Vanzelf spreekt echter, dat voor de bewerking een dankbaar gebruik werd gemaakt van Van Vollenhoven's standaardwerk en andere geschriften en wijders van die talrijke oude en nieuwere boeken en tijdschriftartikelen welke ons omtrent de inheemsche vrouw in Indië inlichten.

Ten aanzien van het bronnenmateriaal voor de historische en statistische — doch ook andere — gegevens maak ik met erkentelijkheid gewag van de verschillende regeeringsrapporten mij met groote welwillendheid verstrekt, of uit Indië opgevraagd, door het Departement van Koloniën en noem daarnaast nog: de Regeeringsalmanak van N.I., het Indisch Verslag, de gepubliceerde uitkomsten der Volkstelling 1930, Publicaties der Holl. Inl. Onderwijscommissie, de Mededeelingen der Regeering nopens onderwerpen van Algemeen Belang; voorts van J. Th. Petrus Blumberger, De Nationalistische Beweging in Ned.-Indië, 1931 en artikelen in

de Encyclopaedie van N.I. (aanvullingen), van Mr. A. M. Joekes een artikel: De ontwikkeling van het onderwijs aan inheemse meisjes in Indië enz. in „De Opbouw" Juli 1937, een Kartininummer van het tijdschrift „Roepi" van de Vereeniging der Indonesische Studeerenden in Nederland, en tenslotte van de Volkenbondsuitgaven te Genève: het Rapport au Conseil de la Commission d'Enquête sur la Traite des Femmes et des Enfants en Orient, 1933 en het Proces Verbal des Séances et Conférences des Autorités centrales des Pays d'Orient, Bandoeng (2-13 Février 1937), 1937.

Erger nadeel dan het reeds gesignaleerde, ligt wellicht daarin, dat een zoodanige congres-schets, door haar gedwongen beperking en terwille van haar overzichtelijkheid, onvermijdelijk generaliseeren moet, wat niet alleen aan de verscheidenheid van afwijkende bijzonderheden maar evenzeer aan de wetenschappelijke juistheid van het medegedeelde te kort doet.

Stellenbosch.

HOLLEMAN.

I. Inleiding.

Oost en West.

Wanneer men als westerling zich rekenschap wenscht te geven van de rechtspositie van de vrouw in de inheemsche samenleving van Nederlandsch-Indië, is het eerstnoodige dat men zich rekenschap geeft van het feit, dat die inheemsche samenleving in Nederlandsch-Indië een geheel ander beeld vertoont en een geheel ander karakter draagt dan de westersche samenleving, welke ons gemeenzaam is. Reeds uit deze verschillende gesteldheid van de inheemsche samenleving spruit voort, dat de positie der vrouw in die samenleving een geheel andere moet zijn dan die, welke de Europeesche vrouw in de westersche samenleving inneemt.

Beperken wij ons bij een vergelijking van die samenleving, hier en ginds, tot eenige hoofdzaken, dan vinden wij:

1. In het Westen eene betrekkelijk homogene bevolking, één volk; een groepeering in huisgezinnen, overkapt door één nationaal staatsverband. Grootere genealogische groepen dan het gezin spelen in het rechtsleven van het Westen geen rol van belang. Gemeenten of dorpen en steden, alsmede provincies zijn wellicht voor het rechtsleven van meer belang, doch spelen hoogstens een aanvullende rol en dringen zich geenszins als zelfstandige organische gemeenschappen tusschen het gezin en den staat.

2. Hier ook, evenwijdig aan de betrekkelijk homogene nationale bevolking, een rechtsleven dat beheerscht wordt door één nationaal recht, en wel zwart op wit vastgelegd in openbare verordeningen tot stand gekomen en gewijzigd door organen bij de wet aangewezen: alles gecodificeerd recht, dat aan de gewoonte alleen een zeer bescheiden plaats laat — voor zooveel nl. de wet daarop verwijst.

3. Hier tenslotte, staat in het rechtsleven van gezin, maatschappij en staat, de individu overal op den voorgrond. Alle rechtsleven vooronderstelt dat iedere meerderjarige sociaal en rechtens als individu zelfstandig handelen mag en individueel voor zijn gedragingen en zijn plichten aansprakelijk wordt gehouden.

In Nederlandsch-Indië is speciaal voor de inheemsche bevolking de toestand geheel anders.

1. Van een homogene bevolking of van een nationale volks-

eenheid is geen sprake. In de eerste plaats onderscheiden wet en praktijk drie hoofdgroepen van bevolking:

a. de Europeanen, volgens de volkstelling van 1930 nog geen kwart millioen, d.i. ongeveer 0,4% van de totale bevolking van bijna 61 millioen;

b. de Vreemde Oosterlingen (hoofdzakelijk Chineezen), welke groep bijna 1 ¼ millioen of 1,7% van de totale bevolking omvat en òf in de steden en de grootere plaatsen in grooter of kleiner aantal samenwoont, òf onder de inheemsche bevolking verspreid leeft. Slechts in enkele streken (Oost-Sumatra en naburige eilanden en West-Borneo) vindt men aaneengesloten landelijke kolonies van Chineezen;

c. de Inlandsche bevolkingsgroep, welke meer dan 59 millioen zielen telt en meer dan 97% der totale bevolking uitmaakt.

Deze drie bevolkingsgroepen zijn samengevat in het staatsverband van Nederlandsch-Indië, dat echter geen organische en nationale, maar veeleer een kunstmatige en historisch geworden eenheid is. Terwijl de Europeanen en Vreemde Oosterlingen voor het belangrijkste deel — met een klein deel der Inlandsche bevolking — wonen in de groote en kleinere steden, leeft de groote groep der inheemsche bevolking, voornamelijk als landelijke bevolking, verspreid over eenige tienduizenden territoriale en genealogische gemeenschappen, welke allen — dikwijls hierarchisch gerangschikt — een eigen zelfstandig staatkundig bestaan hebben en allen — als waren het kleine staatjes — het maatschappelijk en rechtsleven van hare leden bijna geheel omvatten. In deze *organische* gemeenschappen, die, al naar gelang van de streek, soms den vorm hebben van een familie of een grootere genealogische groep, soms van een dorp, of een complex van dorpen of van een landstreek of een inheemsch rijkje, in al die tienduizenden gemeenschappen ontplooit de inheemsche bevolking, gegroepeerd naar gezinnen, autonoom haar eigen rechtsleven en deze tallooze minuscule, doch organische eenheden zijn voor haar voorshands nog oneindig veel gewichtiger dan de alomvattende staatkundige eenheid van Nederlandsch-Indië, of de even kunstmatige groepeeringen in gewesten, districten, enz., welke van overheidswege voor administratieve doeleinden zijn geschapen.

Ook de gezamenlijke Inlandsche bevolking is geen homogene groep. Van eenige, betrekkelijke homogeniteit is alleen sprake in elk der ongeveer 20 streken, welke telkens door de onderscheiden volken van Nederlandsch-Indië worden bewoond. En ook hierbij mag men

niet vergeten dat, ofschoon alle bewoners van één streek *ongeveer* dezelfde taal, gewoonten en rechtsinstellingen hebben, binnen zoodanige streek het gewoonterecht toch van gemeente tot gemeente gevarieerd is en dat de verschillende autonome gemeenschappen nog weer — zelfs de naburige — in hun maatschappelijk en rechtsleven allen een betrekkelijk zelfgenoegzaam, eigen zelfstandig bestaan voeren, als eilandjes naast elkaar, en in den regel zich ook niet bewust zijn, dat zij gezamenlijk deel uitmaken van een grooter verband, laat staan een door het Gouvernement geschapen, administratief verband, of van het geheel van Nederlandsch-Indië.

2. Uit het voorgaande volgt reeds, dat de Indische Regeering — als zij niet onwetend zondigde — steeds die tallooze autonome inlandsche gemeenschappen, rechtsgemeenschappen, voor zoover als dat met een goede bestuursvoering en administratie vereenigbaar scheen, intact heeft gelaten en met haar maatregelen steeds met het bestaan van deze rechtsgemeenschappen heeft rekening gehouden (daarvoor waakte voornamelijk artikel 128 van de Indische Staatsregeling).

Eenheid voor alle bevolkingsgroepen in de administratie en t.a.v. het geldend recht bestaat in Nederlandsch-Indië slechts tot zekere hoogte. Veeleer staat *verscheidenheid* van recht en wetgeving voorop, omdat de zoo verschillende gesteldheid en de zoo verschillende eischen en belangen van de onderscheiden volksgroepen (ook onder de Inlandsche bevolking) tot zoodanig verscheidenheid dwingen. Als er niettemin tal van algemeene verordeningen zijn, toepasselijk voor alle drie hoofdgroepen der bevolking gezamenlijk (algemeen of regionaal beperkt), of ook regionaal voor een bepaalde groep (speciaal de Inlandsche), dan zijn dit in hoofdzaak algemeene verordeningen van *staatkundigen of administratieven* aard, welke de aanpassing van allerlei belangen regelen in de huishouding van het groote omvattende staatsverband van Nederlandsch-Indië en van de door de Regeering in het leven geroepen lagere administratieve verbanden. De eigen huishouding van en het rechtsleven binnen de tallooze organische rechtsgemeenschappen wordt door deze algemeene verordeningen slechts zelden beroerd. Enkele centrale verordeningen hebben ook in het *rechtsleven* een zekere mate van eenheid voor alle of verschillende bevolkingsgroepen gebracht. Zoo is bijvoorbeeld één algemeen *wetboek van strafrecht* op alle bevolkingsgroepen toepasselijk (voor de Inlandsche bevolkingsgroep echter rechtstreeks toepasselijk slechts in die streken waar gouvernementsrechtspraak is ingevoerd); ook zijn er algemeene voorschriften gegeven voor de *procedure* voor elk der bevolkingsgroepen

afzonderlijk of van enkele gezamenlijk (van de Inlandsche groep is echter weer een deel gelaten in het genot van eigen Inheemsche rechtspleging). Op het gebied van het *materieele privaatrecht* is voor de Europeanen het recht in wetboeken en wettelijke verordeningen geregeld en deze zijn ook voor een zeer belangrijk deel op de Chineezen van toepassing verklaard, maar centrale verordeningen welke het materieel privaatrecht der Inlandsche bevolkingsgroep regelen zijn uitzondering gebleven. In dit opzicht is het Gouvernement steeds geleid door het, ook in de Indische Staatsregeling (artikelen 130 en 131) vastgelegde beginsel, dat het materieel privaatrecht der inheemsche bevolkingsgroepen, dat spontaan in eigen milieu is ontstaan (het adatrecht), behoort te worden geëerbiedigd. Ofschoon de centrale wetgever bevoegd is dit ongeschreven adatrecht op zij te schuiven en te vervangen door den inhoud van een algemeene verordening, geschiedt dit alleen in zeer noodzakelijke gevallen.

De feitelijke toestand is dus deze, dat — in het algemeen gesproken — in de inheemsche samenleving het maatschappelijk en rechtsleven zich geheel binnen de organische, autonome gemeenschappen voltrekt en dat dit leven — onder opperste leiding van het Nederlandsch-Indische bestuur — op privaatrechtelijk gebied niet, en op staatsrechtelijk en administratief gebied slechts voor een gering deel door verordeningen van de centrale of gewestelijke overheid is en wordt aangetast. Dit leven is volkomen inheemsch; de grondslag is zuiver indonesisch, gevarieerd naar het 20-tal rechtskringen waar verschillende volken wonen, en in elk der tienduizenden autonome gemeenschappen leven de leden in de overtuiging, dat het geheel van levens- en rechtsregelen dat aldaar geldt — met de plaatselijke bijzonderheden, integraal — door hun eigen voorouders en door henzelven is tot stand gebracht.

Deze levens- en rechtsregelen vertoonen een sterk traditioneel en statisch, dus conservatief karakter, doch zijn wel degelijk aan verandering en ontwikkeling onderhevig. De voornaamste krachten welke deze veranderingen en die ontwikkeling veroorzaken zijn handel en verkeer, Islam, Christendom en niet in de minste plaats de invloed van het Nederlandsch-Indisch bestuur en de Nederlandsche invloed in het algemeen. Daarom vertoonen ook de levens- en rechtsregelen in die streken, waarin zoodanig vreemde invloeden het meest frequent zijn geweest, een graad van ontwikkeling, welke in verwant gebied, dat echter meer geisoleerd in het binnenland is gelegen, nog niet aanwezig is. Zoodanige ontwikkeling en verandering vinden steeds plaats op de basis van aanpassing van de

nieuwe denkbeelden in het kader van de oude levensorde en rechtsorde. Deze levens- en rechtsorde doet men goed zich voor te stellen als een organisch en levend geheel, het geestelijk correlaat van de organische structuur van de gemeenschap als groep. Als een levend organisme bestaat, functioneert en groeit de rechtsgemeenschap naar immanente regelen die zij zich zelf stelt. Wat zij zelf aan nieuws aanvaardt assimileert zij mettertijd als haar eigen, en maatregelen haar van buiten opgelegd kunnen alleen aanvaard worden en heilzaam zijn, zoo deze met de levens- en rechtsorde van haar organisme vereenigbaar zijn.

Een der belangrijkste lessen welke het koloniaal bestuur in Nederlandsch-Indië — evenals ook Zending en Missie — gedurende drie eeuwen dan ook leerden was deze, dat innovaties alleen een toekomst hebben zoo deze aansluiten op het bestaande organisme van de levende maatschappij.

Het is van belang in de inheemsche samenleving nog te onderscheiden de *bevolking ten plattelande* — die op Java en Madoera, volgens de Volkstelling 1930, 92.6% voor de bijna 41 millioen en op de Buitengewesten 95.9% voor de 18¼ millioen inwoners — en de bevolking van de groote en kleine steden, de *stedelijke bevolking*.

De inheemsche stedelijke bevolking is, ofschoon zij slechts een betrekkelijk gering percentage vertegenwoordigt (7,4% op Java en Madoera en 4,1% op de Buitengewesten) voor ons onderwerp toch van groot belang, omdat deze relatief kleine groep in hoofdzaak bevat, niet alleen de meer verlichte elementen, nl. alphabeten [1]), intelligentia, middenstand, ambtenaren en aristocratie, waaronder men de leiders van het volk van heden en van de toekomst aantreft, maar ook de min-evenwichtige elementen, nl. de uit hun organisch verband van het platteland gerukten, de meer vrije stedelingen die het organisch verband ontgroeid zijn, de arbeiders en andere loondienaren die kwamen om werk te vinden, gelukzoekers en avonturiers; kortom al die elementen welke hun oorspronkelijk organisch verband kwijt zijn en voor eene groepeering op meer moderne basis te vinden zijn: de politiek ontvankelijke menigte. Tezamen vindt men in deze stedelijke klasse dus bijeen de personen die eenerzijds binnen het bereik vallen van de inheemsche pers en volksleiders en, anderzijds, door een veel dichter contact met westersche en andere moderne en vrijzinnige vormen,

[1]) Volkstelling 1930. In de grootere en kleinere steden is het percentage inheemsche alphabeten op Java en Madoera: 27,3%; op de Buitengewesten: 33,9%. Op het platteland, op Java en Madoera: 4,8%; op de Buitengewesten: 7,8%. Van deze alphabeten is het percentage vrouwen op Java en Madoera: 13,3%; op de Buitengewesten: 22,8%.

licht geneigd zijn om deze over te nemen en als wenschelijk te propageeren. In hoofdzaak gaat van deze stedelijke groep de impuls voor sociale en politieke veranderingen uit. Het is dan ook in hoofdzaak deze stedelijke klassen waarbinnen de sociale en politieke actie der inheemsche organisaties beperkt blijft, maar evenzeer is het deze beperkte groep welke bereikt wordt door een aantal sociale maatregelen welke van de Regeering uitgaan (arbeidswetgeving, bescherming van vrouwen en meisjes, bestrijding van prostitutie, enz.), of die bij gelegenheid getroffen wordt door de politieke maatregelen der Regeering, welke beoogen de rust en orde te handhaven en te beschermen (beperking van het recht van vereeniging en vergadering, beperking van drukpersvrijheid, enz.).

Het zou intusschen onjuist zijn te meenen dat de samenleving der inheemsche bevolking van deze groote en kleinere steden steeds een geheel ander beeld vertoont dan die op het platteland, en dat voor dit deel der bevolking noodzakelijk dus een ander recht geldt dan voor de groote meerderheid ten plattelande.

In de meeste der kleinere steden is — dikwijls in den vorm van wijken — het organisch verband van territorialen of genealogischen aard op dezelfde wijze als op het platteland bewaard gebleven, en is de levenswijze daar slechts gradueel verschillend. In andere steden zijn die organische verbanden met hun eigen bestuur, ofschoon ten deele ontredderd, nog tot zekere hoogte in stand gebleven en het is slechts in een klein aantal der *groote* steden, dat zoodanig verband geheel verdwenen is en dat de inheemsche bevolking in gezinnen of als enkelingen, zonder verderen inheemschen samenhang, deel uitmaakt van de westersch-gerichte „gemeenten". Het recht dat voor deze geheele stedelijk inheemsche bevolking geldt, is niet alleen wettelijk, doch ook feitelijk hun eigen volksrecht (adatrecht). Dit moge dan al, naar gelijke mate van de ontreddering van de gemeenschap waartoe zij behooren, eveneens ontredderd zijn, steeds blijft het in wezen eigen volksrecht. Zelfs in de uiterste gevallen, in de groote steden, moet men er rekening mee houden dat de Indonesiër nog geen sociaal-vrij individu, als de Westerling, is geworden, doch dat de meesten onder hen in hun psychische inventaris de „commune trekken" meebrengen, welke inhaerent zijn aan hun inheemsche samenleving en hun inheemsch recht, en die hen zoodoende individueel en sociaal van den Westerling blijven onderscheiden.

3. Onderscheidt zich dus de indonesische samenleving van eene westersche reeds (1) door het ontbreken van een nationale

of volkseenheid en van een organisch staatsverband waarvan de onderdanen zich bewust leden voelen; en (2) eveneens door het ontbreken van een nationaal recht in gecodificeerden vorm, dat het leven van alle onderdanen beheerscht en vindt men integendeel (1) binnen het, in wezen alleen administratieve, staatsverband van Nederlandsch-Indië tallooze kleine en autonome gemeenschappen die haar eigen rechtsleven bezitten en vrijwel buiten bemoeiïng van de centrale overheid ook handhaven en (2) parallel daarvan even zoovele complexen van ongeschreven regelen welke het maatschappelijk en rechtsleven van de leden van deze kleine staatjes beheerschen — nog belangrijker echter voor ons onderwerp is het derde punt, dat in de inheemsche samenleving in veel mindere mate dan in de westersche samenleving de *individu als zoodanig*, maar meer speciaal de *individu als lid van zijn groep* en daarmede de groepsgedachte zelve op den voorgrond treedt. Dit is zoo, omdat in deze maatschappij en in dit recht de subjecten in hun voelen en denken en in hun handelen niet die graad van individueele bepaaldheid en gerichtheid bezitten, welke karakteristiek is voor den westerling.

Deze commune gesteldheid van psyche en geest brengt bij ieder individu mede een sterk besef van organisch thuis te behooren in een of ander groepsverband en, waar dit groepsverband — hetzij als familie of grootere genealogische groep, hetzij als dorp of grootere territoriale eenheid — inderdaad aanwezig is, de *beleving* daarvan als een boven-individueele en vaak corporatieve eenheid; maar die commune gesteldheid van de individueele psyche en geest brengt tevens mede — wat voor den westerling heel moeilijk in zijn volle consequenties te vatten is — dat *alle* voelen, denken en handelen van het individu tot groote hoogte beheerscht is door dat immanent besef van organisch lidmaatschap en deelgenootschap van het individu in grooter gemeenschapsverband.

Gevolg hiervan is dan ook, dat het geheele sociale- en rechtsleven in al zijn instituten dien merkwaardigen „communen trek" vertoont, dat belangen en rechten van individuen die ontstaan en gehandhaafd worden als *eigen*belangen en als rechten van deze *individuen*, behalve dit onmiskenbaar individueele en eigen karakter, niettemin te zelfder tijd — als zijnde de belangen en rechten van *groepsleden* — toch naar hun inhoud het karakter van belang of recht van de *groep* blijven bewaren en dat bij de handhaving daarvan de individu nooit de volle consequenties van het *eigen*belang vermag te verwezenlijken, doch dat steeds het *groeps*belang het individueele belang blijft beheerschen of temperen.

In die typische commune trekken waarvan wij in deze ver-

handeling telkens voorbeelden zullen ontmoeten, vindt men dus in den vorm van een synthese, in éénen, verzoend en samengevlochten, de belangen of rechten zoowel van de individu als van de groep: een figuur die wij in het westersche recht niet kennen.

Waar de inheemsche samenleving het minst ontwikkeld is, b.v. in het binnenland, vindt men deze commune trekken het sterkst geprononceerd; zij worden minder sprekend naarmate de bevolking den invloed van handel en verkeer, van den Islam, van het Christendom of van geregelde Europeesche bestuursvoering en van de Westersche samenleving in het algemeen heeft ondervonden; daar wordt het commune beginsel *verdrongen* door meest individualistische, rationalistische en moderne tendenzen, doch die commune trekken verdwijnen nimmer geheel. Zij blijven — behalve bij de meest verwesterschten onder hen — een deel van de psychische inventaris van den Indonesiër, niet alleen daar waar het groepsleven ongerept is gebleven, maar ook in die streken — b.v. in de steden — waar het groepsleven ontredderd en reïntegratie niet meer mogelijk is. Het is ermede gesteld als met den korfdrang en het gemeenschapsbesef van het bijenvolk: ook wanneer de korf ontbreekt, blijft iedere enkele bij in al hare verrichtingen organisch onderdeel van een zwerm en blijft zij den korfdrang met zich omdragen.

***

II. Enkele belangrijke vormen van organisatie en klassificatie in de Indonesische samenleving.

1. *Organische groepen van genealogischen of territorialen aard.*

In de voorafgaande inleiding werd reeds de aandacht gevestigd op den zeer belangrijken vorm van ordening der bevolking in organische groepen, hetzij genealogisch als families, geslachten of stammen, hetzij territoriaal als dorpen of nog grootere territoriale eenheden, of als Vorstenrijkjes. Behalve daar waar invloeden van buiten, of ontredderende factoren van binnen de vorming van zoodanige groepen hebben verstoord of belet, is in Indonesië de bevolking overal in deze organische eenheden geordend en zijn deze groepen de centra van het dagelijksch maatschappelijk en rechtsleven der bevolking. Deze toestand is niet vast, doch veranderlijk (zij het ook dikwijls in langzaam tempo), want in verband met toeneming der bevolking en ook om andere oorzaken heeft gedurig splitsing en spreiding van deze groepen plaats en ontstaan zoodoende voortdurend nieuwe groepen uit de oude, of nieuwe groepeeringen van oude en van afgesplitste groepen; vaak tot eenheden van grooter formaat.

2. *Standen.*

Typisch Indonesisch is de onderscheiding der bevolking naar drie *standen*:

(1) die der hoofden en hun geslachten;
(2) andere vrijen; en
(3) afstammelingen van slaven.

Eenige varianten komen aanstonds ter sprake.

Bijna steeds hangt de genoemde standen-onderscheiding samen met het historisch feit van de stichting van de nederzetting waar men gevestigd is. De familie, of voornaamste der families, welke de nederzetting grondvestte is bevoorrecht boven de andere, vergezellende of later gekomene ten aanzien van de rechten op den bezetten grond en ten aanzien van het bestuur van deze vestiging. Uit deze familie en haar afstammelingen behoort traditioneel het hoofd of de eerste van het college van hoofden gekozen te worden en zoodoende ontwikkelt zich met verloop van tijd ter plaatse dit hoofdengeslacht als een bevoorrechte groep of stand welke maatschappelijk ook superieur is boven den stand der andere vrijen, d.z. de afstammelingen van hen die de familie van het hoofd vergezelden of later zich aldaar vestigden.

Deze standen-onderscheiding is in de Buitengewesten nog bijna

overal duidelijk te onderkennen. Op Bali en Java vindt men een andere ontwikkelingsvorm: terwijl elders nog duidelijk de *stichtersfamilies* de kernfamilies zijn en als zoodanig aangewezen zijn op de voornaamste dorpsgronden die zij bezetten en bezitten (met en door de stichting) zijn op Bali en Java die gronden allengs in handen van andere families (dan de stichtersfamilies) overgegaan en is er een eerste stand ontstaan *van hen die de voornaamste dorpsgronden bezitten*; wordt dus hun rang en stand (als kernfamilies) bepaald door hun typisch grondbezit en zijn zij *daarom* (niet langer omdat zij de stichtersfamilies zijn) de kerndoropers en eerste stand. Onder dezen stand van kerndoropers staan dan globaal gezegd als tweede en derde standen zij: (1) die *andere gronden* en (of) *woonerven* in het dorp bezitten en (2) zij die *geen grond of erf bezitten*, doch andermans grond bewonen of bebouwen.

De stand der slaven omvat de afstammelingen van hen die door de hoofden of vrijen weleer in oorlog zijn buitgemaakt of gekocht, of van hen die van pandelingen slaven werden. Ofschoon de slavernij overal is afgeschaft, blijft dikwijls op de nazaten van vroegere slaven sociaal nog het stigma van hun afkomst drukken. Op Java zijn de sporen van den slavenstand verdwenen; in de Buitengewesten is de onderscheiding vaak nog actueel.

Bij vermenging van standen kunnen zich tusschenstanden ontwikkelen. Belangrijker echter zijn de varianten die ontstaan, wanneer in een streek boven het oude democratische volksbestuur een — soms ook geïmporteerd — autocratisch vorstenbestuur zich vestigde, dat zich tevens hiërarchisch ontplooide door aanstelling van leden van het vorstengeslacht of van gunstelingen tot provincie- en kleinere hoofden. Zoo ontstond dan, boven het democratische volksbestel, een aristocratische of *adelstand* die, op zichzelf superieur boven die der volksstanden, zich ook met de volksstand kon vermengen en zoodoende nieuwe tusschenstanden in het leven kon roepen. Op Bali is door Hindoeschen vorsteninvloed een aristocratische stand (vertegenwoordigende de drie kasten, de triwangsa) geschoven boven de oude indonesische standenindeeling.

De invloed van standenverschil op de rechtspositie der vrouw komt nader ter sprake op blz. 73.

3. *Leeftijdsklassen.*

Leeftijdsklassen in den eigenlijken ethnologischen zin, komen alleen op Nieuw-Guinea en in door Nieuw-Guineesche cultuur beïnvloede streken voor, doch deze zullen verder onbesproken

blijven. Niettemin blijft ten aanzien van den leeftijd voor ons van belang, de in heel Indonesië bestaande onderscheiding van: eenerzijds kleine kinderen die nog geen rechten en plichten bezitten en gehuwde personen, die volwaardige burgers der gemeenschap zijn, anderzijds. Tusschen deze beide groepen in, liggen als categorieën die echter niet scherp onderscheiden worden:

a) de aankomende jongelingschap die *nog onverplicht* zich inleeft in rechten en plichten, en

b) de volwassen ongehuwden die, reeds voor een deel *verplicht*, ingeschakeld worden maar nog niet volwaardige burgers zijn.

Buiten de categorie van gehuwde burgers vallen weer zij, die door hun ouderdom niet langer aan het volle groepsleven kunnen deelnemen en tot zekere hoogte ook weduwen en weduwnaars die niet hertrouwen.

De leeftijd, uitgedrukt in een aantal jaren, speelt nergens een rol, ook niet in die streken waar registers voor den burgerlijken stand reeds bestaan. Als criterium voor de onderscheiding naar leeftijdsklassen geldt dus telkens een feitelijke toestand: de physieke geschiktheid voor het huwelijk, volwassenheid of mondigheid, het huwelijk en de physieke ongeschiktheid om de rechten en plichten in de gemeenschap nog langer waar te nemen.

In tegenstelling tot volwassenen (en speciaal gehuwde volwassenen) hebben onmondigen (en speciaal kleine kinderen) geen eigen verantwoordelijkheid en geen erkende rechten en plichten in het kader der groepshuishouding. Hun status gaat op in dien van het gezin waartoe zij behooren. Zoo vervloeit ook de zgn. „kinderwereld" geheel met die der volwassenen. Het spel der kinderen is nabootsing in het klein van de bedrijvigheid der ouderen. Hun vormen en gedragingen zien zij af van de volwassenen die zij overal volgen en als dezen hen voorlichten of corrigeeren, dan geschiedt dat ook steeds naar den maatstaf der groote-menschenwereld. Kinderen zijn potentieel volwassenen, zonder rechten en plichten, en normatief voor hun gedragingen is voor oud en jong alleen de volwassen maatschappij der werkelijkheid. Reeds op zeer jeugdigen leeftijd staan de kinderen allengs meer en meer, thuis en buiten, de ouders en andere ouderen bij in hun taak en zoo leven zij zich geleidelijk in in de samenleving der volwassenen. Waar schoolbezoek regel wordt, treedt daarin eenige modificatie op, wordt de kinderwereld als het ware kunstmatig geschapen; de rechtspositie van het kind ondervindt daardoor echter geen verandering.

4. Onderscheiding naar seksen.

Voor ons onderwerp de belangrijkste onderscheiding in de Inheemsche samenleving, is die naar de seksen. Ook in de Westersche samenleving is deze onderscheiding wel bekend: reeds op zeer jeugdigen leeftijd onderscheidt men daar door andere kleeding, jongens en meisjes; in de puberteitsjaren gaan jongens en meisjes uiteen tot twee onderscheiden groepen die elkaar mijden en vaak zelfs vijandig gezind zijn; de aankomende jongelingenschap vertoeft en vermeit zich — ook in dezen modernen tijd nog — bij voorkeur in gezelschap van het eigen geslacht en in een dubbele code van omgangsvormen houdt men dit seksen-onderscheid steeds in het oog. Ook in de volwassen maatschappij van het Westen zijn de seksenonderscheiding en die dubbele code van omgangsvormen gehandhaafd en zet zich de scheidingslijn tusschen mannen en vrouwen op sociaal, economisch, staatkundig en ander gebied hardnekkig voort. De actie van vrouwenbeweging en vereenigingen voor vrouwenrechten onderstreepte het bestaan van deze scheidingslijn; zij poogt die tegenstellingen welke ook hier op irrationeele maar zeer natuurlijke basis rusten — zeer terecht — in overeenstemming te brengen met de eischen van een meer moderne en meer rationeele mentaliteit, maar als zij bij tijden in blinde hartstocht optornt tegen de irrationeele basis zelve van deze onderscheiding en tegenstellingen, nl. de van nature gegeven seksen-tegenstellingen in den mensch en de menschelijke samenleving, dan streeft zij haar doel voorbij en probeert zij het onmogelijke.

Nog duidelijker en scherper dan in de westersche samenleving vertoonen zich die onderscheiding en tegenstellingen in de indonesische. Duidelijker en scherper ook beseft men daar, dat deze onderscheiding en tegenstellingen berusten op *irrationeele* basis, d.w.z. dat zij niet beredeneerd zijn, doch als *vast principe* liggen in de natuur van den mensch en zijn samenleving; dat dit beginsel den mensch in het genotype van individu en samenleving erfelijk is meegegeven, en dat deze in het phaenotype van zijn samenleving dat beginsel wel vermag uit te bouwen en aan te passen aan zijne behoeften, maar dat het hem niet mogelijk is dat beginsel zelf af te schaffen of te verloochenen. Duidelijker en scherper ook beseft men daar, dat dit beginsel niet bestaat in een enkelvoudige diametrale tegenstelling van de geslachten als zoodanig, maar dat men die onderscheiding moet beschouwen als *een functioneele in het kader van de geheele samenleving*, zoodat die tegengestelde geslachten weliswaar op zich zelf aan elkaar diametraal tegenovergesteld zijn, doch in

de eenheid van de samenleving (c.q. van de groep) alleen aan elkaar tegengestelde helften zijn, welke elkaar tot één harmonisch geheel aanvullen. Zoodanige synthese is natuurlijk ook werkzaam in iedere westersche samenleving, maar door het sterker geindividualiseerd karakter van personen en instituten, ontgaat zij veelal aan onze waarneming.

Het kind is in de indonesische samenleving geslachtelijk indifferent en loopt veelal naakt totdat de puberteit zich aankondigt en het zich ook van zijn eigen geslacht bewust wordt (voor jongens ook meestal de tijd der besnijdenis); dan wordt het naar zijn sekse gekleed, het meisje wordt meer en sterker aan huis gebonden en de jongen voegt zich bij zijn kameraden en bij de oudere en de volwassen mannen. Hier begint dus de onderscheiding en de scheiding der seksen, en in eigen sfeer leert verder zoowel het opgroeiende meisje als de jongen wat van iedere sekse de eigen traditioneele taak is in de huishouding van het gezin en van de gemeenschap op sociaal, economisch, religieus en staatkundig terrein. Welke ieders taak is, is in onderscheiden streken verschillend, maar overal is vrouwenwerk scherp onderscheiden van mannenwerk, schaamt men zich het terrein van de andere sekse te betreden en wordt een overtreding van deze — naar men meent — natuurlijke orde der dingen in de gemeenschap ook algemeen afgekeurd. Deze onderscheiding van vrouwen en mannen en van vrouwenwerk en mannenwerk behoort tot de natuurlijke en harmonische orde der dingen, omdat men de gemeenschap beleeft als eene organische en boven-individueele eenheid waarbinnen vrouwen en mannen als categorieën ieder hun functioneel bepaalde, eigen taak hebben te verrichten en elkaar — ieder voor de andere helft — aanvullen.

In de positie van de aankomende jongelingenschap en de onderlinge verhouding van huwbare meisjes en jongelui openbaart zich eenzelfde verschijnsel.

Om deze verhouding naar de juiste waarde te kunnen schatten, moet voorop gesteld worden, dat geslachtelijke verhoudingen en aangelegenheden wel descrete, maar geen geheimzinnige zaken zijn en dat men tegenover dergelijke zaken — anders dan in de meeste westersche landen — als tegenover zeer natuurlijke aangelegenheden, zonder vooroordeel staat. De discretie blijkt daaruit dat sexueel verkeer steeds in afzondering en in het duister geschiedt; dat het overal als een onbehoorlijke — vaak strafbare — daad geldt in gemengd gezelschap blijk te geven van gevoelens van erotischen aard, of grof heden op sexueel gebied te debiteeren—zelfs als scherts. In verhulden vorm kan men echter veel zeggen en onder eigen

sekse bestaat volkomen vrijheid. De sfeer van geheimzinnigheid ontbreekt, omdat het kind, dat in alles met de volwassen wereld meeleeft en deze in zijn spel ook nabootst, ook in kennis en praktijk van sexueele dingen — die hij leerde kennen als discrete maar toch zeer natuurlijke zaken — spoedig wereldwijs is geworden.

De positie en de onderlinge verhouding van de huwbare jeugd moet men bezien van het standpunt der, beide categorieën omvattende, gemeenschap en als voorbereiding tot het huwelijk. Die positie en omgang zijn in het algemeen zeer vrij, doch steeds gebonden aan vaste regelen, welke de eer en goede naam, speciaal van het meisje, beschutten, en die voorkomen dat de openbare samenleving aan die verhoudingen aanstoot neemt. Wanneer toenadering of aanzoek overdag plaats vinden, geschieden zij gemeenlijk in heimelijken of verhulden vorm; alle minnehandel heeft plaats in verborgenheid of duister. Toegenegenheid en liefde bepalen in den regel wederzijds de keus; de verhouding heeft ten doel elkaar (beter) te leeren kennen en de mogelijkheid van een huwelijk staat het meisje steeds voor oogen als zij zich geeft. Voorhuwelijksche kuischheid van den man doet verdacht en dwaas aan en dat op maagdelijkheid van de aanstaande echtgenoote prijs wordt gesteld, daarvan gewagen de berichten slechts van enkele streken en ook dan maken deze berichten niet den indruk van een weerspiegeling van levende praktijk, doch integendeel van forceering van een theoretischen eisch met de bedoeling om van de zijde van den man of zijn familie een, in feite ongewenscht, huwelijk te voorkomen of ongedaan te maken.

Niet overal in Indonesië is deze omgang even vrij. Onder den invloed van Islam en Christendom of om andere motieven van socialen of economischen aard, bijvoorbeeld waar de bruidschat heel hoog is en waar een passend huwelijk voor de dochter moeite kost, worden in enkele streken — vaak ook in stedelijke sfeer — de huwbare meisjes in huis strenger bewaakt. Deze beperking der vrijheid is echter zelden zoo streng dat daardoor het meisje geheel buiten het verkeer met jonge mannen geraakt en geheel op de keus van haar ouders is aangewezen. Ofschoon hier de wederzijdsche ouders of families strenger toezicht houden op hun dochters en een grooteren stem hebben in de huwelijkskeus van hun dochters of zoons, toch blijft in al deze streken — juist door de commune structuur van de samenleving in de gemeenschap —, als ware het opzettelijk, in den regel voldoende gelegenheid voor de meisjes over, om bij den gemeenschappelijken veldarbeid, bij feesten en ceremonieele dansen, op de markt, enz. contact te vinden met

het andere geslacht en ook naar eigen keus afspraken te maken, huwelijkscandidaten te leeren kennen en haar aanstaanden echtgenoot te vinden.

Men zou dit onderlinge verkeer van de huwbare jeugd, deze verhoudingen van personen die nog leden van gezinnen zijn en het bestel van de groepshuishouding officieel nog geen eigen verantwoordelijkheid en nog geen rechten en plichten hebben, nog *sub-sociaal* verkeer kunnen noemen. Ofschoon iedereen voor zich omtrent deze sub-sociale verhoudingen voldoende is ingelicht en ouders zooveel dat noodig is zich daarmede inlaten, toch spruiten — als alles *normaal* verloopt — uit deze sub-sociale verhoudingen geen aanspraken of verplichtingen voort, die rechtstreeks door het recht beschermd worden. Pas met de verloving en daarna — ten volle — door het huwelijk, dus door toedoen van de ouders, worden zoodanige verhoudingen in de openbare sociale sfeer van de gemeenschap gebracht en door het recht beschermd.

Wanneer de verhouding *niet normaal* verloopt en het meisje zwanger wordt, dan dreigen deze gevolgen de sub-sociale verhouding tot een sociale te maken. Niet zelden is voor een meisje reeds het feit van zwangerschap buiten huwelijk een smaad; steeds echter is dit een geboorte buiten den echt. De goede en harmonische orde in de samenleving eischt dat kinderen in huwelijk en in een gezin ter wereld komen en daarom wordt de buitenechtelijke geboorte — zij het ook in verschillende mate — overal gelaakt en veelal als strafbaar feit aangemerkt.

Aangezien de mogelijkheid van een huwelijk in den regel van den aanvang der verhouding af voor oogen heeft gestaan, zal het meisje dat zwanger wordt ook mogen verwachten dat het jongmensch haar trouwt en op deze wijze de abnormale toestand ook weer terecht brengt, en veelal zal hij dit ook doen. Voor het voldongen feit geplaatst zullen ook de wederzijdsche ouders en families in den regel hun bezwaren op zij zetten en tot het huwelijk medewerken. Vindt het meisje den man niet bereid haar te trouwen en weigert zij of slaagt zij er niet in de gevolgen ongedaan te maken (voordat deze wereldkundig worden; nadien is abortus ongeoorloofd en strafbaar), dan staat de familie voor de mogelijkheid, òf een ander te vinden die (wellicht verlokt door allerlei tegemoetkomingen) haar wel trouwen wil en zoo de kwestie nog binnen de familie te houden, òf zij kan de publieke opinie en het groepsgezag inroepen en pogen den man dien het meisje aanwijst te dwingen haar te trouwen. Daar zoodanige aanwijzing van het meisje meestal een sterk rechtsvermoeden in haar voordeel vormt en de dwingende kracht van een verontwaar-

digde gemeenschap tegen een van haar jeugdige leden groot is, heeft dit rechtmiddel heel dikwijls het gewenschte gevolg en wordt het meisje door het huwelijk in eere hersteld. Ook wanneer deze poging op hardnekkig verzet van den aangewezene afstuit, wordt al het mogelijke gedaan om haar alsnog met een ander te doen trouwen. Een zoodanig huwelijk, hoe kort ook vóór de geboorte gesloten herstelt de *rechtspositie* van de vrouw en maakt als regel — uitzonderingen meest door invloed van den Islam — het onder deze omstandigheden geboren kind *wettig*, maar zuivert de vrouw — en vaak ook het kind — niet van de *sociale* blaam die op hen rusten.

Ook op andere manier is het mogelijk de sub-sociale verhouding — thans opzettelijk — in de volle sociale sfeer te trekken en zoodoende mogelijken tegenstand van de familie te breken en het huwelijk te forceeren, nl. door zich in intieme verhouding openlijk te doen betrappen, of door het meisje (met of tegen haar wil) te ontvoeren en (dikwijls) met haar gemeenschap te hebben (zie beneden.)

***

III. Eenige factoren welke de rechtspositie der Inheemsche vrouw beïnvloeden.

Uit hetgeen gezegd werd, zal het duidelijk zijn geworden, dat de vrouw in het maatschappelijk en rechtsleven der inheemsche samenleving den *eigen* positie inneemt, *welke categorisch en functioneel bepaald wordt door haar geslacht.* In de ongehuwde samenleving, in het gezins- en familieleven en in het openbare leven van de organische groep is de vrouw steeds representante van de vrouwelijke categorie, welke op zich zelve — evenals ook de mannelijke — een halfheid is: de eene helft welke de andere helft als complement noodig heeft, om samen het organische en harmonische geheel te vormen. Deze tegenstelling, maar ook haar synthese, zijn doorgevoerd in alle sferen des levens (vgl. bijvoorbeeld de arbeidsverdeeling in het gezin).

Intusschen is in de categorische tegenstelling de verhouding functioneel zóó bepaald, dat de man zich tot de vrouw verhoudt als de leidende tegenover de geleide persoonlijkheid, de actieve tegenover de passieve of, (om een zeer gebruikelijken inheemschen vorm te bezigen:) de oudere tegenover de jongere — met alle consequenties aan zoodanige verhouding verbonden. Deze consequenties kunnen onder omstandigheden voeren tot buitensporigheden in de verhouding, zoodat de vrouw verdrukt en uitgebuit en de ondergeschikte en mindere van den man wordt. Ofschoon zoodanige excessen inderdaad, als individueele gevallen en als locaal verschijnsel, voorkomen in de samenleving ten plattelande en meer frequent nog in de stedelijke sfeer, zijn zij toch uitzonderingen, waartegen in den regel de, voor harmonische en structureele orde zoo gevoelige, inheemsche samenleving zelve corrigeerend reageert. Even natuurlijk is ook, dat die onderlinge verhoudingen van man en vrouw in de samenleving, ofschoon categorisch bepaald, toch in de praktijk niet overal en altijd op gelijke wijze wordt verwezenlijkt en dat zij naar gelang van volk, streek of andere omstandigheden — waarover aanstonds meer wordt gezegd —, soms aanmerkelijke verschillen vertoont. Zelfs is het begrijpelijk dat de bestaande verhouding en de positie der vrouw in een bepaalde streek door verschillende schrijvers — al naar gelang van hun persoonlijk oordeel — soms zeer verschillend worden gewaardeerd.

Een zoo objectief mogelijke beschouwing voert echter tot de overtuiging, dat ten plattelande zeer zelden van den door de bevolking zelve gewenschten standaard zoozeer wordt afgeweken, dat van een wantoestand mag worden gesproken en dat de vrouw

zelve — gesteld dat zij als categorie zich kon uiten — haar lot beklagenswaard zou noemen en op verbetering zou aandringen. Omdat dan voor een waardeoordeel omtrent de positie der inheemsche vrouw iedere maatstaf ontbreekt en alle bestaande oordeelvellingen enkel op een willekeurigen subjectieven indruk berusten, en omdat ook bij gebrek aan maatstaf, iedere vergelijking van de positie der vrouw in verschillende deelen van den archipel onmogelijk is, zal ik mij ook van eene waardeering van de positie moeten onthouden en mij bepalen tot het noemen van een aantal omstandigheden welke de reeds geschetste algemeene positie der inheemsche vrouw beïnvloeden en de algemeene strekking van die invloeden aanduiden.

Terwijl dus *in hoofdzaak* de positie der inheemsche vrouw categorisch en functioneel bepaald wordt door haar sekse, zijn er ook andere omstandigheden, welke in de praktijk daarop van invloed zijn.

De belangrijkste zijn:

1. het in een bepaalde streek heerschend *verwantschapsstelsel* (vaderrechtelijk, moederrechtelijk of ouderrechtelijk);
2. sociale en economische factoren, speciaal in verband met de domiciliekeuze van de echtgenooten en den huwelijksvorm;
3. het *standverschil;* en tenslotte
4. de invloed van een der *drie wereldgodsdiensten*, in chronologische volgorde: Hindoeïsme, Islam en Christendom.

1. *Invloed van het verwantschapsstelsel.*

De invloed van het *heerschend verwantschapsstelsel* is voor de positie van de vrouw van belang, maar men mag dezen invloed vooral niet overschatten.

De vorm van verwantenordening kan *eenzijdig* zijn: of patrilineaal (vaderrechtelijk) of matrilineaal (moederrechtelijk,) in welk geval de verwantschap en daarmede het deelgenootschap in de groep eenzijdig wordt voortgezet door de zoons in mannelijke of door de dochters in vrouwelijke linie. Hiermede hangt ook dadelijk samen dat de opvolging in het (onverdeeld) familie- of gezinsvermogen of in de groepswaardigheden eenzijdig in mannelijke- of vrouwelijke lijn geschiedt. De vorm van verwantenordening kan echter ook *bilateraal* (ouderrechtelijk of parentaal) zijn, waarbij dan alle kinderen (dochters even goed als zoons) de verwantschapslinie van elk van hun beide ouders voortzetten, dochters even goed als zoons in het eventueel bestaand familie- of gezinsvermogen kunnen opvolgen en waardigheden in beiderlei linies worden voortgezet.

De eenzijdige moederrechtelijke verwantenordening wordt in Nederlandsch-Indië, voornamelijk aangetroffen in Minangkabau (Sumatra's Westkust), en in het kolonisatiegebied van Minangkabauers; in centraal Minangkabau nog zuiver en consequent, in de randgebieden en in het kolonisatiegebied veelal reeds met ouderrechtelijken inslag. De eenzijdig vaderrechtelijke ordening van verwanten komt meer voor (o.a. in Zuid- en Midden-Sumatra, in de Ambonsche Molukken, Timor en Bali), ofschoon in deze streken ook reeds de parentale ordening overal doorbreekt. In de meeste streken is de verwantenordening echter in hoofdzaak parentaal, terwijl daar echter ook vormen voorkomen die aan de eenzijdige ordening herinneren.

De eenzijdige ordening in patri- of matrilinealen vorm vindt men voornamelijk daar, waar de volksordening nog geheel of in belangrijke mate in genealogischen trant geschiedt en zij houdt vermoedelijk verband met een oorspronkelijke, doch thans sterk afgesleten organisatie der bevolking in stammen, stamhelften (phratries) en exogame stamdeelen (clans) die met elkaar in huwelijksverband (connubium) stonden.

De rechtspositie van de inheemsche vrouw wordt door het heerschend stelsel van verwantenordening dus rechtstreeks beïnvloed in zooverre, dat daarvan als regel afhankelijk is, of de *dochter* die trouwt met haar kinderen de linie het vermogen van haar beide eigen ouders zal voortzetten (ouderrechtelijk), dan wel van een van beiden (moederrechtelijk), of van geen van beiden (vaderrechtelijk).

2. Invloed van sociale en economische factoren.

Oudere theorieën over matriarchaat, patriarchaat, vader- en moederrecht hebben aan deze instituten vaak een veel wijdere strekking toegekend en stellen het voor, alsof aan de matrilineale ordening ook toe te schrijven zou zijn dat de vrouw een betere en sterkere positie in het familie- en in het openbare leven inneemt, terwijl bij de patrilineale ordening de positie van de gehuwde vrouw ongunstiger moet zijn, omdat zij, huwende, den band met haar eigen familie zou verbreken, spoor- en rechteloos in des mans familie zou overgaan en daar rechten noch goederen zou kunnen bezitten. Deze theorieën vinden in de praktijk van het werkelijke leven in Nederlandsch-Indië weinig steun. Veeleer blijkt daar dat de invloed van een bepaalde verwanten-ordening niet veel verder reikt, dan deze boven is geschetst en dat het andere factoren (dan de verwantenordening) zijn die de positie van de vrouw beïnvloeden

nl. factoren van socialen en economischen aard, in het bijzonder in verband met de keus van het *domicilie* na huwelijk (de vrouw die den man naar zijn familie volgt of de man die naar de vrouwsfamilie overgaat) en den *vorm van het huwelijk* (bv. bruidschat- of inlijfhuwelijk). Het is van belang dit punt wat uitvoeriger uiteen te zetten.

In *moederrechtelijk* Minangkabau is het — althans in het centrale en traditie-vaste deel — gebruik dat de vrouw, huwend, in haar familie blijft en dat haar echtgenoot haar daar bezoekt voor korten of langeren tijd — zelden blijvend zich daar voegt —, zoodat hij het in haar familieverband zelden verder brengt dan een geëerde gast. De kinderen zijn rechtens en sociaal alleen moederskinderen en de man blijft lid van zijn eigen familiegroep. Het gevolg is dat in Minangkabau het gezinsverband, gezinsleven en gezinsvermogen weinig ontwikkeld zijn, maar dat daar bestaat een hecht grooterfamilieverband (waarvan de vrouwen die trouwen met haar kinderen deel blijven uitmaken) met een dikwijls omvangrijk familievermogen (gronden, familiehuizen, enz.) dat, ofschoon in gebruik bij familietakken en gezinnen, toch een onverdeelde eenheid blijft.

Doordat de vrouw na haar huwelijk voor haar gezin deelgenoote wordt in dit grondbezit en door de belangrijke plaats welke grondbezit in het algemeen bij een landbouwend volk inneemt, wordt ook vanzelf aan de sociale positie der vrouw in Minangkabau (binnen de groote familie) bijzonder relief verleend en heeft zij in de huishouding der familie een belangrijke stem. Zonder twijfel wordt deze verhoogde positie getemperd door den invloed van den Islam die van moederrechtelijke beginselen afkeerig is en voor de positie der vrouw in het algemeen weinig bevorderlijk werkt, maar *binnen de groote familie* behield die positie toch haar relief. Daarbuiten, in het *openbare* leven van het dorp b.v., is zij vrijwel genivelleerd en merkwaardig is dat in Minangkabau het hoofd van de familie en van de andere rechtsgemeenschappen steeds een man moet zijn.

Uit hetgeen over moederrechtelijk Minangkabau gezegd werd komt reeds naar voren — wat voor vaderrechtelijke streken nog duidelijker zal blijken —, dat veeleer sociale factoren (de vrouw blijft met haar familie samen) en economische (deelgenootschap in den grond enz.) zijn, welke hier de positie der vrouw in gunstigen zin beïnvloeden, dan het bepaalde stelsel van (hier: matrilineale) verwantenordening.

Was dit laatste het geval, dan kon men in het algemeen bij vaderrechtelijke verwantenordening een belangrijk meer gedrukte en in ouderrechtelijke streken een — daarbij vergeleken — belangrijk

gestegen positie van de vrouw in het familie- en in het openbare leven verwachten, doch noch het eene, noch het andere is het geval. Overal schommelt op het platteland de positie der vrouw om eenzelfde peil: het door haar sekse categorisch en functioneel bepaald niveau, en ook de positie der Minangkabausche vrouw maakt daarop geen uitzondering.

In de streken die *vaderrechtelijk* heeten is het zeer gebruikelijk — dikwijls regel — om een huwelijksvorm te kiezen waarbij de vrouw door het huwelijk naar de mansfamilie overgaat en daarmede gaat dan ook als regel gepaard, dat de familie van den man aan die der vrouw een bruidschat betaalt, dat de uit het huwelijk geboren zoons alléén de linie van den vader en vaders-vader voortzetten en dat de zoons alléén opvolgen in het gezins- en familievermogen en de waardigheden te vaderszijde. Ofschoon hier een gezin gesticht wordt, waarin de vrouw een meer volkomen positie inneemt dan — omgekeerd — de man in het Minangkabausche gezin en ofschoon de ingehuwde vrouw (in meer of mindere mate) in haar mans familie wordt ingelijfd, toch blijft zij in het familieleven van haar mans familie als regel een (betrekkelijk) vreemde en het zijn weer veeleer de sociale omstandigheden (inwonend als vreemde bij de mansfamilie, daardoor ook verplicht tot het verrichten van huisdiensten) en de economische (zij is zelf geen deelgenoote in het familievermogen en is individueel en met het gezin tot groote hoogte afhankelijk van de mansfamilie) welke haar positie in gezin en familie drukken, dan het heerschend vaderrechtelijk verwantschapsstelsel. Hier blijkt ook de *keuze zelf* van den zooeven beschreven *huwelijksvorm* (het bruidschathuwelijk) ten nauwste samen te hangen met sociale- en economische omstandigheden. Het bruidschathuwelijk veronderstelt met name dat er behoefte bestaat aan nakomelingschap tot instandhouding van de *familiegroep van den man* en tot het bijeenhouden van het familiebezit en het voortzetten van een waardigheid *te vaderszijde*; maar als het geval zich nu voordoet — en ditgebeurt meermalen — dat deze sociale en economische belangen gevaar loopen *in de familie van de huwbare dochter*, dan zal dat oorzaak zijn dat door haar familie voor de dochter een huwelijksvorm bedongen wordt waarbij (omgekeerd) de echtgenoot, zonder betaling van bruidschat, naar de vrouwsfamilie overkomt (inlijfhuwelijk), dat hij dáár het gezin sticht en dat de kinderen, allen of ten deele, bestemd zijn aan de linie van de vrouwsfamilie en het familievermogen (c.q. de waardigheid) in stand te houden. In zoodanige gevallen blijken het dezelfde sociale en economische omstandigheden te zijn (als vreemde inwonend in de vrouwsfamilie en tot

diensten verplicht; afhankelijk voor zich en zijn gezin van de vrouwsfamilie) en niet het heerschend stelsel van verwantenordening (altijd nog het vaderrechtelijk) die ditmaal *des mans* positie in het gezin en in de familie omlaag drukken.

In de streken met *ouderrechtelijke* verwantenordening, waar dus niet eenzijdig door dochter of zoon maar door beiden en beider afstammelingen de familie en het familievermogen (voor zooveel dit daar nog bestaat), in stand gehouden wordt, komt dan ook duidelijk uit dat het diezelfde sociale en economische omstandigheden zijn, en niet het heerschend verwantschapsstelsel, die de positie van vrouw of man beinvloeden, omdat men ook daar om dezelfde oorzaken en in gelijke mate de positie in gezin en familie gedrukt vindt van diegene der echtgenooten (man of vrouw) die door omstandigheden zich voegt in de familie van de(n) andere.

Het feit dat een vrouw in vreemde familie inwoont moge hare positie in het *familieleven* beïnvloeden, haar positie in het *openbare leven* van de rechtsgemeenschap blijft daardoor onaangetast; tenzij zij natuurlijk gehuwd is in een haar vreemde rechtsgemeenschap. Dan spruit haar gedepreciëerde status echter voort uit het feit dat zij daar een vreemde is, en niet dat zij een vrouw is.

3. Invloed van standverschil.

Het *verschil in stand* (vgl. blz. 61) beïnvloedt de door haar sekse categorisch en functioneel bepaalde positie der vrouw in zooverre, dat bij de vrouw, evengoed als bij den man, de sociale waardeering die zij van de gemeenschap ondervindt en daarmede ook haar invloed in de *openbare* huishouding belangrijker is, naarmate zij tot een hoogeren stand behoort. Gewoonlijk trouwt de vrouw echter in haar eigen stand en daarom speelt het standverschil in het algemeen slechts een geringe rol.

Het standonderscheid is voor ons verder nog van belang, omdat dit de huwelijkskans van de vrouw beperkt. In de eerste plaats omdat, zooals gezegd, het huwelijk in eigen stand regel is en het huwelijk van een vrouw beneden haar stand ongewenscht, soms ook verboden en voor de adellijke vrouw die beneden haar stand zou trouwen zelfs strafbaar is. Dochters uit vorstengeslacht of van voorname hoofden, voor wie gelijkstandige candidaten schaarsch zijn, blijven hierdoor vaak ongehuwd. Ook omdat de bruidschat voor de vrouw gewoonlijk hooger is, naarmate zij van hoogeren stand is en, aan den anderen kant, de welstand van den man (b.v. van een hoofdenzoon) dikwijls niet evenredig is aan den voornamen stand dien hij vertegenwoordigt, zoodat het opbrengen van dien

hoogen bruidschat groote moeite kost, is deze omstandigheid niet zelden van ongunstigen invloed op de trouwkansen van de dochters uit deze hoogere standen. Trouwen met een man boven haar stand verheft de vrouw niet tot zijn stand, doch schept voor haar veeleer een pijnlijke positie. In het milieu van haar mans familie waar zij „niet thuis hoort" blijft zij de mindere van stand en wordt zij als zoodanig bejegend. Doordat de stand der moeder dien der kinderen beïnvloedt, behooren deze als regel tot een lageren „tusschenstand".

Tenslotte beïnvloedt standsverschil ook bij gepleegde delicten de mate van strafbaarheid van den pleger in dien zin, dat vergrijpen door aanzienlijken (vorsten, adel of hoofden) en speciaal vergrijpen tegen minderen gepleegd als veel minder zwaar aangerekend worden dan vergrijpen door den gewonen vrije en speciaal door dezen tegen een aanzienlijke gepleegd. Ook bij vergrijpen tegen de vrouw, is dit het geval. Intusschen is deze discriminatie uitgesloten waar rechtspraak in Naam der Koningin plaats vindt en het wetboek van strafrecht wordt toegepast. Waar de bevolking gelaten is in het genot van haar eigen rechtspleging, zal — ook zonder stellig voorschrift — door het bestuurstoezicht op die rechtspleging zoodanig rechtsongelijkheid wel zelden toepassing vinden.

Maatregelen van de zijde van het Bestuur of van Zending en Missie, om de bruidschat af te schaffen of op een vast en lager niveau te fixeeren — en zoodoende de frequentie van huwelijken te bevorderen — zijn steeds mislukt, juist omdat de bruidschat samenhangt met de standen-onderscheiding en in het bijzonder omdat de bruidschat met haar wisselende waardeschaal blijft uitdrukken de sociale waardeering (en de verschillende waardeering) welke de vrouw in die samenleving geniet.

4. *Invloed van de wereldgodsdiensten. (Algemeen).*

a. Hindoegodsdienst.

Voor mogelijken invloed van Hindoegodsdienst (Çiwaisme en Mahayanistisch Boeddhisme) op de rechtspositie der inheemsche vrouw kan slechts nog Bali in beschouwing komen. De uitkomst is echter negatief, aangezien de cultuur van Bali wel *naar het uiterlijk* nog vele sporen vertoont van wat van Hindoeschen oorsprong is (in het bijzonder aan tempels en tempelwezen), maar in het maatschappelijk en rechtsleven het eigen Indonesisch-Balische adatrecht zich ontplooid heeft op zoo krachtige wijze, dat daarin

alle elementen van Hindoe*recht* — zoo deze al ooit overgenomen en toegepast zijn — volkomen geassimileerd en eigen Balisch geworden zijn.

Bijzonderheden als het sterk vaderrechtelijk karakter der verwantschapsverhoudingen, het streng verbod voor de adellijke vrouw om beneden hare stand te trouwen en het meervrouwendom, aan Hindoeschen invloed te willen toeschrijven, zou niet verantwoord zijn, omdat deze trekken ook elders, in Hindoe-vrije streken, even goed voorkomen. De krachtige positie van de vrouw in het gezinsleven, in het huwelijksgoederenrecht en in het openbare leven zijn evenzeer in tegenspraak met beginselen van Hindoerecht als met oudere theorieën omtrent vaderrecht. Kinderverloving en kinderhuwelijk komen — minder zelfs dan in de meeste andere streken — op Bali alleen sporadisch voor; weduwenverbranding (sati), reeds in vroegere jaren in vorstelijke sfeer een zeldzaam verschijnsel, is thans geheel in onbruik en hertrouwen doen weduwen op Bali, als volkomen normaal verschijnsel, evenveel als elders in Indië.

b. De Islam.

Van de bijna 60 millioen tellende inheemsche bevolking van Nederlandsch-Indië belijdt meer dan 50 millioen den Islam. In de 13e eeuw in den archipel doorgedrongen, breidt het aantal geloovigen zich nog gestadig uit. Ofschoon in veel geringe mate dan dat bij het Christendom het geval is, beïnvloedt in het algemeen de Islam rechtstreeks de persoonlijkheid van den belijder, hetzij man, hetzij vrouw. De godsdienstige overtuiging die beleden wordt, de verlossingsgedachte die gedeeld wordt en niet het minst het besef van te behooren tot een universeel sodalicium van uitverkorenen, zijn alle omstandigheden die de eigen persoonlijkheid sterken en het gevoel van eigenwaarde van de individu in zijn samenleving verheffen. Op zich zelf en individueel beschouwd beïnvloedt de Islam de persoonlijkheid van zijn inheemsche belijdster dus zonder twijfel in gunstigen zin. In sociaal opzicht is de kwestie echter een andere.

Sociaal wordt de, door haar sekse categorisch en functioneel bepaalde, positie van de inheemsche vrouw in Indië door den Islam beïnvloed in tweeërlei opzicht: in de eerste plaats door de deprecieërende houding tegenover de vrouw, welke de Islam in het algemeen schept en in de tweede plaats door de elementen uit de plichtenleer (de fiqh; naar sjafiitische school), welke òf in het adatrecht zijn gerecipieerd en dus als volksrecht gelden, òf in de juris-

dictie van den Mohammedaanschen rechter worden toegepast en zoodoende invloed oefenen.

De achterstelling van de vrouw wordt niet in het algemeen door de plichtenleer voorgeschreven, maar de zeer ondergeschikte positie der vrouw wordt daarin verondersteld en gesanctionneerd. Omdat dit ook in Nederlandsch-Indië zoo is, gaat van den Islam rechtstreeks onwillekeurig alleen invloed uit tot handhaving van die ondergeschikte positie der vrouw; al laat ook de Islam de mogelijkheid tot verbetering en verheffing van haar positie bestaan. In hoeverre de positie der inheemsche vrouw door den Islam is beïnvloed, valt niet met de feiten in de hand na te wijzen, al kan men voor die streken waar de leer ernstig en rechtzinnig beleden wordt (zooals Atjeh, Minangkabau en West-Java), aannemen dat deze rechtzinnigheid veeleer bondgenoote is van eene conservatieve mentaliteit ten ongunste, dan een steun voor doorbrekende, meer moderne opvattingen in het belang van eene verheffing en verbetering van de positie der vrouw. Ernstig echter is het verschijnsel nergens; nooit gaat de Moslimsche vrouw gesluierd en wanneer men (zooals bijvoorbeeld op de Ambonsche eilanden) van één-zelfde volksgroep de positie van heidensche, Mohammedaansche en Christen-inheemsche vrouwen, ieder in haar omgeving, met elkaar vergelijkt, valt deze vergelijking wel uit ten gunste van de laatste, maar opvallend groot is het onderling verschil zeker niet. Veeleer valt het dan op, dat in alle drie gevallen de positie der vrouw in haar milieu in de eerste en voornaamste plaats categorisch en functioneel — op Ambonschen trant — bepaald blijft door haar sekse.

Het zou onjuist zijn te meenen, dat met hare bekeering tot den Islam, de bevolking ook integraal het Mohammedaansche recht zou hebben gerecipieerd Wat aan Mohammedaansche rechtsinstellingen in het volksrecht is opgenomen en dus *in het dagelijksch rechtsverkeer* — buiten den godsdienstigen rechter om — geregeld wordt toegepast, is zelden meer dan — getrouw — de regelen van huwelijkssluiting en enkele vormen van huwelijksontbinding, de limiet van het viervrouwendom en — zeer onvolkomen — de regels van erfrecht. In vele Mohammedaansche streken zijn echter ook de oud-inheemsche vormen van huwelijksontbinding en van het erfrecht naast de Mohammedaansche blijven voortbestaan en zijn die oud-inheemsche rechtsvormen voor het dagelijksch rechtsverkeer de belangrijkste gebleven.

Wordt door de bevolking *in geschillen* op het gebied van familie- of erfrecht de hulp ingeroepen van den godsdienstigen rechter (waar

deze aanwezig is), dan past deze zoo zuiver mogelijk het Mohammedaansche recht toe en dan blijkt de uitspraak veelal heel anders te luiden dan het inheemsche adatrecht zou doen verwachten. Juist omdat het toegepaste godsdienstige recht van het geldende inheemsche recht zoozeer verschilt, is het aantal gevallen waarin men den hulp van den godsdienstigen rechter inroept en daarmede diens invloed op het rechtsleven dan ook betrekkelijk gering gebleven. Behalve voor de reeds genoemde onderwerpen doet de jurisdictie van den Mohammedaanschen rechter zijn invloed — zij het dan ook weinig effectief — op de positie der inheemsche vrouw ook gevoelen, voornamelijk ten aanzien van de beginselen van verwantenordening (afwijkend van de Mohammedaansch-vaderrechtelijke), den status van buiten echt geboren kinderen, de adoptie, de verboden graden van huwelijk, den huwelijksgift (mahr) èn het huwelijksgoederenrecht.

Tegenover zoodanig conflict van beginselen (die van de ongeloovige adat eener- en de rechtzinnige godsdienstige beginselen anderzijds) staat in de meeste streken de Islamsche wereld, ofschoon principieel afwijzend, toch als regel conciliant, omdat de leer meestal niet diep is doorgedrongen en de oud-inheemsche adat als vanzelf nog de krachtigste factor in de levensorde van die streek is. Bij iedere opleving van den Islam leeft echter het latente verzet tegen die met den godsdienst strijdige beginselen op. Typeerend is bijvoorbeeld in Minangkabau de aloude en telkens vernieuwde strijd om de moederrechtelijke beginselen tusschen de aanhangers der rechtszinnige geestelijkheid en de adatpartij der volkshoofden. Waar de modernistische opleving in den Islam, belichaamd voornamelijk in de Vereeniging Moehammadijah veld wint, bevordert deze wel de verheffing der inheemsche vrouw binnen streng leerstellige grenzen, doch kant zij zich eveneens tegen alle instituten die met den Islam niet vereenigbaar zijn.

c. Het Christendom.

De evangelieprediking en andere zendingsarbeid wordt in Nederlandsch-Indië onderhouden door Protestantsche en Roomsch-Katholieke Genootschappen; in het eerste geval pleegt men te spreken van de Zending, in het tweede van de Missie.

De oude vorm van kerstening der inheemsche bevolking in Indië bracht de bevolking tot groote hoogte het Christendom en de Kerk, *zooals deze in West-Europa tot eigen ontplooiïng waren gekomen* en dit bracht als gewild of onwillekeurig gevolg mede, dat de inheemsche bevolking in haar uiterlijk en in haar zieleleven zooveel mogelijk

tot Europeanen moesten worden omgevormd. Al wat strijdig was met *West-Europeesche* Christelijke vormen en normen — waarbij dikwijls reeds de West-Europeesche norm en vorm als de Christelijke golden — was heidensch en verwerpelijk.

Na 1900 komt echter, in steeds toenemende mate, voor dien ouden vorm in de plaats een verwezenlijking van het Evangelie bij de verschillende volken *op eigen nationale basis* en met eerbiediging en instandhouding van het volkseigen, de eigen cultuur en volksinstellingen, voor zooveel deze met de innerlijke strekking van het Evangelie en zijne verwezenlijking vereenigbaar of verzoenbaar zijn, en wordt — althans bij de Protestantsche zending — gestreefd naar eigen *nationaal* kerkelijk verband.

Naast evangelieprediking en als noodzakelijke aanvulling daarvan, staat het omvangrijke werk op sociaal gebied (onderwijs, hygiëne en andere sociale zorg) dat Zending en Missie verzorgen en waaraan, naast de voor hun taak opgeleide zendelingen en missionarissen, ook minder geschoolde westersche en oostersche krachten — en vele vrouwen dikwijls speciaal voor de inheemsche vrouw — deelnemen.

De prediking van het evangelie richt zich niet tot de groep doch nadrukkelijk tot den enkeling, verhoogt van dezen zedelijk oordeel en bewustzijn, wekt persoonlijk verantwoordelijkheidsgevoel en sterkt de individueele persoonlijkheid en het is reeds daarom dat dit aanhoudend appèl op het individueel geweten niet alleen de oude commune levensbeschouwing en levenshouding van de individu diepgaand wijzigen, maar tevens op maatschappelijke ordening en instellingen grooten invloed uitoefenen.

Hier komt nog bij, dat kerstening van eene bevolkingsgroep in den regel vergezeld gaat van, of spoedig gevolgd wordt door eene meer intensieve bestuursvoering welke, zij het ook in geheel anderen vorm, gelijksoortige gevolgen meebrengt. Geregelde heffing van belasting en vordering van diensten richten zich telkens individueel tot de persoon. Deze — en niet zijn groep — wordt daarvoor aansprakelijk gehouden en aan deze, buiten de traditioneele sfeer vallende, verplichtingen past zich het commune onderling hulpbetoon bezwaarlijk aan. Integendeel, de *individueele aansprakelijkheid* hierdoor ingeprent en voorts consequent volgehouden bij alle andere bestuursmaatregelen en in de nieuwe rechtspraak, werkt op de oude in-eenheid-verbonden samenleving veeleer ontbindend, op gelijke wijze als dit — op geestelijk terrein — de kerstening doet. Toenemende handel en verkeer, eveneens concomitante factoren hebben door de instrooming van nieuwe denkbeelden die zij bevorderen, een gelijke strekking.

Zoo ziet men dan ook dat als onvermijdelijk — zij het ook aanvankelijk — gevolg van de kerstening (met de haar vergezellende andere invloeden) in de samenleving een zekere desintegratie optreedt, welke zich voornamelijk uit eerst in het verval van het gezag van de familie als groep, en tenslotte in een atrophieering van deze groep als organische eenheid tusschen het engere gezin en de omvattende rechtsgemeenschap. De individu — en niet in de minste plaats de vrouw — die in zedelijk oordeel en bewustzijn toeneemt, door een wassend gevoel van individueele verantwoordelijkheid en zelfstandigheid tot persoonlijkheid en zelfgevoel uitgroeit, verovert zich in de eerste plaats zijn vrijheid op zijn ouders en de ouderen in de familie; de huwbare jeugd heet opstandig, trotseert in zijn huwelijkskeus in veel sterkere mate dan tevoren het gezag en den dwang van de familie en gaat zijn eigen gang(ook toeneming van het aantal vluchthuwelijken); het aantal huwelijken uit gegegenheid neemt toe, maar ook het aantal huwelijksontbindingen — vooral eenzijdig van de kant der vrouw — omdat het opgedrongen huwelijk minder dan tevoren stand houdt en de vrouw, immers met meer zelfrespect, zich in het huwelijk minder dan tevoren wangedrag van de zijde van haren echtgenoot laat welgevallen. Aan den eenen kant dus — bij minder goede huwelijken — een meer wankel gezinsverband maar, aan den anderen kant, in het algemeen een speciaal bij goede huwelijken een aanmerkelijke steviging van dit gezinsverband, wijl met het afslijten van het gezag der, alle gezinnen omvattende en alle gezinsbelangen mede-regelende familie, het gezin thans, als meer zelfstandige en autonome eenheid op den voorgrond komt en ook de eigen verantwoordelijkheid leert dragen en waardeeren.

Voor zooveel deze desintegratie de ontreddering van orde en harmonische eenheid in de samenleving met zich brengt, draagt daarvan de Zending dus maar voor een deel de schuld en voor haar deel worden deze kwade gevolgen na den onvermijdelijken overgangstijd gecompenseerd door de nieuwe ordening en harmonische eenheid, welke het bij uitstek sociaal-gerichte Evangelie tevens in haar schoot meevoert en die de Zending tracht te verwezenlijken.

Wat nu in het bijzonder den invloed van kerstening en Christendom op de inheemsche vrouw betreft kan men — weer zeer in het algemeen — zeggen:

1e. dat deze voor de inheemsche vrouw evenals ook voor den man, brengen een versterking en verdieping van de persoonlijkheid, Deze verandering maakt bij gelegenheid haar toestand in de samenleving moeilijker, maar wordt toch dankbaar aanvaard als eene bevrijding van een vooroordeel van inferioriteit der vrouw en van

eene maatschappelijke achterstelling welke zelfs in de eigen inheemsche maatschappij geen houdbaren zin (meer) hebben;

2e. dat deze bevrijding als regel ten plattelande gaat tot aan de grenzen welke de verhouding der geslachten in het algemeen en de functioneele positie van de vrouw tegenover den man in het bijzonder, in de gegeven samenleving als redelijk en wenschelijk voorschrijven. Zoodra deze grenzen worden geforceerd, wordt de bevrijding als overdreven aangevoeld en wordt zij, zoodra de impuls van buiten verzwakt, weer genivelleerd. Voor een hier en daar tot uiting gekomen streven van Protestantsche Zending en Kerk, om de vrouw ook ten plattelande in rechtsgemeenschap en kerk vertegenwoordigende posten te doen bezetten kan dan ook weinig blijvend succes worden verwacht.

3e. dat het Christendom de positie der vrouw in hoofdzaak op het terrein van het huwelijk en het gezinsleven heeft beïnvloed en dat de bevrijding meestal waardeerbare verbetering heeft gebracht, door de vrouw tegenover den man een zeer gelijkwaardige (zij het ook geenszins gelijke) positie te verschaffen.

Van de oudere Zending kan niet dan bij uitzondering, van de nieuwere Zending echter als regel getuigd worden dat zij, door haar eerbied voor het volkseigen en haar schroom om onnoodig in de volksinstellingen in te grijpen, op het groote, vaste kader van de *rechtsgemeenschappen* niet desintegreerend of ontredderend werkt, doch dit intact laat.

***

(Slot volgt).

Mr. F. D. HOLLEMAN.

OMZETTING VAN COMMUNAAL GRONDBEZIT MET PERIODIEKE VERDEELING IN COMMUNAAL GRONDBEZIT MET VASTE AANDEELEN.

In zijn rapport van den sociaal-economischen toestand van de landbouwende bevolking van het regentschap Sidoardjo, opgenomen in het orgaan van het Volkscredietwezen van Mei 1938, komt Mr. Soekasno tot de conclusie, dat deze toestand slechts kan verbeteren, indien de primaire oorzaak van de heerschende misstanden, n.l. de bestaande agrarische verhoudingen, wordt weggenomen. Hij betoogt dat b.v. een algemeene schuldbevrijdingsactie geen succes kan hebben, voordat het communaal bezit met periodieke verdeeling is omgezet in communaal bezit met vaste aandeelen.

Vele nadeelen verbonden aan het communaal grondbezit met periodieke verdeeling worden door Mr. Soekasno in dit rapport naar voren gebracht. Dit was aanleiding voor het instellen van een onderzoek naar de agrarische verhoudingen in het regentschap Djombang, waar deze vorm van grondbezit eveneens zeer veel voorkwam.

De ondervolgende vormen van Inlandsch grondbezit zijn in dit regentschap bekend:

a. agrarisch eigendom.
b. erfelijk individueel bezit (jasan).
c. communaal bezit met vaste aandeelen en steeds dezelfde deelgerechtigden (atok tetep).
d. communaal bezit met onveranderlijke aandeelen maar wisselende deelgerechtigden (atok galeng).
e. communaal bezit met periodieke verdeeling (giliran boeboer).
f. ambtsveld (gandjaran).
g. onverdeeld desabezit (titisara).

In het geheele regentschap zijn de erven in erfelijk individueel bezit. Zij blijven verder buiten beschouwing. Evenmin is het noodig om in te gaan op het agrarisch eigendom, de ambtsvelden of het onverdeeld desabezit, zoodat slechts een nadere beschouwing over blijft van de beide voornaamste bezitsrechten van de bevolking op haar bouwvelden, n.l. jasan en communaal bezit.

Het communaal bezit is nog steeds de meest voorkomende bezitsvorm in dit regentschap. Slechts 40% der bouwvelden (sawahs en tegalans) is erfelijk individueel bezit (jasan).

Er is een zeer groot verschil tusschen de hierboven onderscheiden drie soorten van communaal bezit.

Atok tetep verschilt in de practijk niet veel van jasan, vooral daar in deze streken een vrij vergaand erfrecht met betrekking tot het gogol (deelgerechtigde)-schap bestaat. De zoon volgt steeds zijn vader als gogol op. Is de vader overleden en is de zoon nog te jong, dan wordt het gogolschap tijdelijk aan de weduwe afgestaan, totdat de zoon meerderjarig is. Het kenmerkende verschil met jasan is, dat atokgronden niet verkoopbaar zijn.

Een soort beklemd jasanrecht, dat in eenige desa's bestaat, maakt het verschil tusschen jasan en atok nog geringer. Men achtte het in die desa's ongewenscht, dat jasangronden aan buiten de desa woonachtige personen werden verkocht, waardoor het aantal desaplichtigen zou verminderen. Bij desabeslissing werd vastgesteld, dat slechts zooveel grond aan personen buiten de desa mocht worden verkocht, dat de jasan-bezitter minstens 1 bouw aanhoudt, welke slechts aan personen in de desa mag worden verkocht.

Communaal bezit met onveranderlijke aandeelen en wisselende deelgerechtigden (atok galeng) komt slechts weinig voor.

Tot voor korten tijd was de meest voorkomende vorm van grondbezit het communaal bezit met periodieke verdeeling. Het kwam wel voor, dat deze verdeeling slechts eenmaal in 3 jaar of 6 jaar geschiedde, maar dit waren uitzonderingen. Meestal werd jaarlijks in een desavergadering een beslissing genomen over de verdeeling der communale gronden.

De nadeelen, aan jaarlijksche verdeeling der bouwvelden verbonden, zijn groot. De deelgerechtigde gevoelt uiteraard al heel weinig voor grondverbetering, omdat de voordeelen daarvan gedeeltelijk aan zijn opvolger ten goede zullen komen. Waar de bezitsvorm „giliran boeboer" is, zal de productie van den Inheemsche landbouw moeilijker kunnen toenemen, dan wanneer de bezitsvorm een minder tijdelijk karakter heeft.

Er zijn echter nog andere dan uitsluitend landbouwkundige bezwaren.

Waar de gronden periodiek werden verdeeld, kwam het nog al eens voor, dat bij de verdeeling onregelmatigheden geschiedden in het voordeel van de desabestuurders. Het aantal klachten over dergelijke practijken was groot.

Een ander nadeel was, dat de positie van den loerah bij de grondtransacties te overwegend was, daar de loerah na bekomen machtiging namens de desa verhuurde. Meestal bleek de loerah gesteld op zoo groot mogelijke verhuur aan de suikerfabrieken, om het bedrag van de hem door de fabriek uit te keeren premies zoo hoog mogelijk te doen zijn. Een invloedrijk desahoofd wist de vergadering, die

hem moest machtigen, wel zijn wil op te leggen. Op deze wijze werd dikwijls meer grond verhuurd, dan de bevolking wenschte. Iedere suikeremployé weet dan ook, dat de inhuur van giliran boeboer-gronden het gemakkelijkst en het goedkoopst is. De inhuur van jasangronden is moeilijker en duurder, omdat in plaats van met één desahoofd met iedere bezitter individueel moet worden onderhandeld.

Een administrateur van een suikerfabriek die inhuurde in desa's, waar slechts eenjaarlijksche verdeeling der sawahs voorkwam, deelde mij mede, dat hij in 3 dagen alle benoodigde sawahs tot een oppervlakte van 700 ha inhuurde. Hieruit blijkt wel dat den loerah werd medegedeeld, hoeveel de fabriek wenschte in te huren en dat de beslissing van de desa eigenlijk maar bijzaak was.

Van ouds bestond in de desa's met giliranboeboer-gronden de gewoonte, om de pantjendiensten middels grond af te koopen. Zoo lang iedere gogol niet meer dan 20 à 30 roe van zijn aandeel behoefde te missen, kon daartegen geen bezwaar bestaan. Invloedrijke loerahs wisten dit op te voeren tot 100 roe, zoodat geconstateerd werd, dat zij soms 20 bouw van de communale gronden — en niet de slechtste — op deze wijze als sawah-pantjen hadden ingepalmd.

Het bleek ook niet bepaald in het voordeel der deelgerechtigden te zijn, dat gronden werden gereserveerd voor de betaling van de bijdragen aan het schoolfonds, voor het onderhoud van den dekstier of voor het jaarlijksche desafeest, terwijl de sawahs, die niemand z.g. wilde hebben, de sawah broetjahan, bij nader onderzoek niet zoo slecht bleken te zijn als zij waren afgeschilderd. Meestal grensden deze z.g. niet gewilde sawahs aan ambtsvelden of sawah-pantjen.

De groote nadeelen, aan den giliran-boeboerbezitsvorm verbonden, werden nog eens duidelijk onderstreept bij een onderzoek naar den verhuur van gronden aan Inheemschen. Ook toen bleek weer, dat de desabestuurders misbruik van hun positie hadden gemaakt, door tegen uiterst lage prijzen gronden te huren van de deelgerechtigden of te doen huren door hun familieleden. Geconstateerd werd, dat op deze wijze soms 30, 40 en 50 bouw in handen van één persoon was gekomen tegen betaling van een huur van *f* 8.— per bouw per jaar. Dikwijls werden deze transacties in den patjekliktijd tot stand gebracht. Zoo werd bij een loerah een uitgebreide administratie aangetroffen, waaruit bleek dat hij in den patjekliktijd rijst of djagoeng uitleende tegen afstand van een bepaalde oppervlakte sawah voor den duur van een jaar.

Deze huurtransacties werden meestal afgesloten met ingang van de volgende Westmoesson, maar dikwijls ook met ingang van een 1, 2 of 3 jaar later overeengekomen tijdstip. Hoe later de grond moest worden opgeleverd, hoe lager de huur was.

Uit het bovenstaande mag wel de conclusie worden getrokken, dat de jaarlijksche verdeeling der gronden niet slechts de pogingen, om de productie te vermeerderen, belemmerde, maar bovendien een bron was van veel machtsmisbruik. De uitgestrekste verhuurde oppervlakte en de laagste huren werden aangetroffen in de desa's met jaarlijksche wisseling, terwijl de verhuur in desa's met jasanbezit of vaste aandeelen een veel gunstiger beeld toonde.

In alle desa's, waar communaal bezit met periodieke wisseling de heerschende bezitsvorm was, werden door de Inheemsche bestuursambtenaren vergaderingen met de bevolking gehouden, waarin zij gewezen werd op de bovengenoemde nadeelen en op de voordeelen van een vasteren bezitsvorm.

Voordat tot deze actie was overgegaan, werd eerst een belangrijke principieele beslissing genomen. Het werd onjuist geacht, om op de bevolking ook maar eenigermate druk uit te oefenen, om te besluiten tot omzetting van het communaal grondbezit met periodieke verdeeling in een anderen bezitsvorm. Maar tevens werd vastgesteld, dat evenmin kon worden toegestaan, dat belanghebbenden bij handhaving van den bestaanden en voor de bevolking nadeelig bevonden toestand druk zouden uitoefenen.

Voordat met de propaganda voor omzetting een aanvang werd gemaakt, werden eerst besprekingen gevoerd met de administrateurs der suikerfabrieken. Omzetting is niet in het voordeel van de fabriek, omdat na de omzetting iedere deelgerechtigde persoonlijk verhuurt in plaats van de loerah namens de desa. Daar de deelgerechtigde zich na omzetting in atok meer bewust „eigenaar" zal gevoelen, zal hij minder gauw tot verhuur overgaan, als hij de huurprijs te laag acht. Het zal langzamerhand voor de fabriek moeilijker worden om grond tegen lage prijzen in te huren, hetgeen verhooging van de huurprijs tot gevolg kan hebben. Alle administrateurs gaven toe, dat omzetting in het belang van de bevolking is en om die reden door het Bestuur bevorderd dient te worden. Tegenwerking van de zijde van de suikerfabrieken kwam niet voor.

Tevens werd den desabestuurders duidelijk gemaakt, dat een einde moest komen aan de inhuur van communale gronden op groote schaal en tegen te lage prijzen door hun familieleden en relaties, daar deze verhuur een normale economische ontwikkeling van de desa tegen hield.

Nadat dus van de administrateurs der suikerfabrieken de belofte verkregen was, dat zij omzetting in atok niet zouden tegenwerken en niet meer behoefde te worden gevreesd dat de om redenen van eigenbelang bij desabestuurders bestaande wensch naar handhaving van den voor hen zoo voordeeligen toestand zou leiden tot belemmering van de voorlichting van de bevolking, kon met de besprekingen een aanvang worden gemaakt.

Daarbij bleek, dat de bevolking de omzetting wenschte en dat de desabestuurders in vele desa's de vroeger door de bevolking gewenschte omzetting hadden weten tegen te houden.

De bevolking schrok echter terug voor de groote stap van giliran boeboer naar jasan. Het lag meer in haar lijn om eerst te komen tot communaal bezit met vaste aandeelen (atok tetep). Daarbij wenschte zij in de desa's, waar geen verhuur aan de fabriek plaats vindt, dat bij de verdeeling rekening wordt gehouden met de kwaliteit der gronden en in de desa's, waar regelmatig aan de suikerfabrieken wordt verhuurd, wenschte zij, dat de omzetting geen verandering zou brengen in de gebruikelijke verhuur, d.w.z. dat jaarlijks iedere deelgerechtigde een stuk van zijn aandeel verhuurde en dus meedeelde in de door de fabriek betaalde grondhuur. In het eerste geval, dus in desa's waar niet aan de suikerfabrieken wordt verhuurd, wordt door de omzetting niet alleen bereikt, dat de deelgerechtigde jaarlijks hetzelfde stuk grond of dezelfde stukken grond bewerkt, hetgeen tot gevolg zal hebben dat de productie toeneemt, maar tevens wordt door de omzetting een einde gemaakt aan vele misstanden, zooals hierboven zijn vermeld.

In de desa's, waar verhuur aan de suikerfabrieken regel is, wenschte de bevolking ook na de omzetting op drie verschillende plaatsen een stuk sawah, zoodat zij jaarlijks één stuk aan de fabriek kan verhuren. Hier is dus niet te verwachten, dat de deelgerechtigde aanzienlijk meer aandacht aan de bewerking van zijn stuk grond zal besteden, daar het niet aanhoudend door hem wordt geoccupeerd, maar gedurende de helft van den tijd aan de fabriek is verhuurd. Een van de groote voordeelen der omzetting — toename van de Inheemsche landbouwproductie — is hier vrijwel niet te verwachten. Toch is ook voor deze desa's omzetting toe te juichen, omdat het beter is, dat de deelgerechtigde individueel bepaalt of hij een stuk van zijn aandeel zal bewerken of verhuren in plaats van de desavergadering. Bovendien gebeurden er te veel ongerechtigheden bij de periodieke verdeeling. Deze beide voordeelen — grooter onafhankelijkheid van den deelgerechtigde en minder

misbruiken — maken ook in desa's, waar de suikerfabrieken inhuren, omzetting gewenscht.

Toen de desabeslissing genomen was, diende te worden zorg gedragen voor een goede administratieve uitvoering. Dit werk bleek zeer veel omvattend te zijn en eischte gedurende 1 à 2 jaar een groot deel van de aandacht van het Bestuur.

Aangevangen werd met het overteekenen van de desakaart en het inschetsen van alle aandeelen en gedeelten van aandeelen. De oppervlakten der aandeelen of gedeelten van aandeelen werden vastgesteld door een commissie der deelgerechtigden van het gehucht. Nadat deze oppervlakten vaststonden, diende de rechthebbende deelgerechtigde te worden aangewezen. Dit geschiedde soms door loting, maar het kwam meer voor, dat de aanwijzing plaats vond volgens de ranglijst der deelgerechtigden.

Vervolgens werden alle aandeelen of gedeelten van aandeelen genummerd en werden de nummers in een register opgenomen. Achter de nummers werden de namen der deelgerechtigden vermeld, de oppervlakten van de gedeelten der aandeelen en de totale oppervlakte van het aandeel.

Daarna werd overgegaan tot de uitzetting der grenzen op het terrein. Soms plantte men boomen op de grenspunten, soms werden zij aangegeven met een houten paaltje of met steenen. Rijkere desa's gebruikten cementen paaltjes.

Ten slotte werd een landrente-repartitie aangevraagd. Alle aandeelen of gedeelten van aandeelen werden opgemeten, waarbij natuurlijk verschillen bleken met de opnamen van de bevolking. Deze verschillen waren echter klein. In de bovengenoemde registers werden de oppervlakten in overeenstemming gebracht met de bevinding van den Landrentedienst. De landrente van ieder gedeelte werd berekend en te samen met de oppervlakte op het aanslagbiljet vermeld.

Hiermee waren de aan de omzetting verbonden administratiewerkzaamheden beëindigd. De omzetting geschiedde in ruim 200 desa's en heeft in totaal 2 jaar geduurd.

Thans is in het regentschap Djombang het communaal bezit met vaste aandeelen de meest voorkomende bezitsvorm.

Er dient nog op te worden gewezen, dat omzetting in drie stukken, welke immers geenszins ideaal is te noemen, als een voorloopig eindstadium moet worden beschouwd. Het lijkt niet onmogelijk, dat de deelgerechtigden later aan aandeelen in één stuk de voorkeur zullen geven. Dit zal zeer geleidelijk moeten groeien. Vast staat, dat thans de deelgerechtigden in de meeste desa's, waar aan de

suikerfabrieken wordt verhuurd, niet genegen zijn om verder te gaan dan omzetting in drie vaste stukken.

Communaal bezit met vaste aandeelen heeft twee groote voordeelen boven erfelijk individueel bezit. Het houdt verbrokkeling der bouwvelden tegen. Iedere deelgerechtigde beschikt in het regentschap Djombang over een oppervlakte bouwveld, die voldoende en dikwijls ruimschoots voldoende is voor zijn bestaan. De deelgerechtigden (gogols) verzetten zich steeds hardnekkig tegen vermeerdering van het aantal gogols, daar dit vermindering van ieders aandeel tot gevolg zou hebben. Het gemiddeld bouwveldbezit blijft hetzelfde in tegenstelling met streken, waar het erfelijk individueel bezitsrecht overheerscht en door vererving, verkoop, enz. steeds verdergaande versnippering ontstaat.

In crisistijden zal de landbouwer gemakkelijker de beschikking kunnen houden over atokgronden dan over jasangronden.

Dr. J. VAN DER ZWAAL.

AANTEEKENINGEN OMTRENT PANTJEN-INKOMSTEN VAN HET DESABESTUUR OP JAVA EN MADOERA [1].

Pantjendiensten zijn verplichte persoonlijke onbetaalde diensten van de Inlandsche bevolking ten behoeve van de huishouding der dorpsbestuurders en in vroeger tijden ook van de Inlandsche hoofden.

Deze definitie is ontleend aan artikel 1 van Staatsblad 1882 No. 136 en sluit aan op de praktijk.

Het woord pantjen, in Blora en mogelijk elders ook toenggoek genoemd, is afgeleid van het Javaansche woord pantji (bepalen, bestemmen) en beteekent „het (door iemand) bepaalde, het te voren vastgestelde".

Het woord toenggoek heeft in de Javaansche taal nagenoeg dezelfde beteekenis. Hoe lang deze diensten reeds worden gevorderd kan niet worden nagegaan, doch het is als zeker aan te nemen, dat zij berusten op het adatrecht.

De persoonlijke diensten moeten, voor zoover verricht ten behoeve van desa-beambten, worden opgevat als desadiensten of, zooals artikel 523 W. v. S. het uitdrukt, als gemeentediensten, welker niet-nakoming strafbaar is gesteld bij dit strafwetboekartikel (vide rondschrijven van den Procureur-Generaal van 18 Maart 1925 No. 5/6112). Zij vallen dus niet onder die, bedoeld in artikel 46 van de Indische staatsregeling doch worden geregeld door de Inlandsche Gemeente zelve (art. 128 I.S.).

De herinnering aan de tijden, dat men ook voor den Wedana en Assistent-Wedana pantjen-diensten moest verrichten leeft nog steeds in de desa voort; er zijn nog oude lieden, die deze oude toestanden zelf meegemaakt hebben.

Deze laatste pantjen-diensten, die zijn aan te merken als heerendiensten, werden reeds lang geleden afgeschaft, t.w. in 1882, gelijk uit het ondervolgende moge blijken.

In de ordonnantie van 15 Februari 1866, opgenomen in Staatsblad 1866 No. 13 „tot vaststelling der grondslagen waarnaar de aard en de duur der persoonlijke diensten, waartoe de inboorlingen verplicht zijn en de gevallen, waarin en de wijze en voorwaarden, waarop zij kunnen worden gevorderd", aan de hand waarvan de verschillende gewestelijke heerendienstordonnanties werden opgemaakt, wordt in artikel 4 bepaald, dat onder geen naam of voor-

---

[1] N.a.v. een onderzoek gehouden in de regentschappen Soemedang (West-Java) in het jaar 1930 en in het regentschap Blora in het jaar 1939.

wendsel andere of meerdere persoonlijke diensten worden gevorderd dan die strekken ten algemeenen nutte, terwijl in artikel 5 de bepaling is opgenomen, dat onder de persoonlijke diensten hierbedoeld niet zijn begrepen de z.g. cultuurdiensten en de gemeentelijke diensten, die behoudens toezicht dat zij binnen billijke grenzen blijven aan geene regeling van bestuurswege onderworpen waren.

De pantjen-diensten voor hoofden bestonden echter in dien tijd nog, aangezien Staatsblad 1880: No. 241, houdende de „herziening van de regeling der heerendiensten op Java en Madoera" bepaalt in artikel 1, § 8, dat geen andere heerendiensten zullen worden gevorderd dan die in artikel 1 §§ 13 en 14 van deze ordonnantie genoemd worden, terwijl in § 14 onder *b* wordt bepaald, dat onder de heerendiensten zijn begrepen het doen van diensten bij de Inlandsche hoofden.

Bij Staatsblad 1882 No. 136 wordt in artikel 1 verboden het vorderen van gedwongen persoonlijke diensten, betaald of onbetaald, van de Inlandsche bevolking ten behoeve van de huishouding der Inlandsche hoofden en ambtenaren, de dorpsbestuurders alleen uitgezonderd.

In Staatsblad 1896 No. 260 regelende de heerendiensten voor de residentie Rembang wordt in artikel 1 bepaald, dat onder geen naam of voorwendsel andere heerendiensten mogen worden gevorderd dan die, benoodigd voor:

a. het aanleggen, herstellen en onderhouden van dammen, waterwerken, dijken en waterleidingen,
b. het verzamelen en transporteeren van materiaal tot verharding der groote post- en binnenwegen,
c. het bezetten van wachthuizen,
d. het vervoeren van personen en troepen op marsch en hunne goederen.

De persoonlijke diensten voor het desabestuur werden echter niet afgeschaft, aangezien zij vallen onder gemeentediensten, waarvan § 10 van laatstgenoemd staatsblad bepaalt, dat het in dit staatsblad bepaalde niet van toepassing is op de gemeentelijke diensten, die behoudens maatregelen welke noodig mochten blijken om ze binnen billijke grenzen te houden of terug te brengen, aan geen rechtstreeksche regelingen van Bestuurswege onderworpen worden.

Omtrent den aard der pantjen-diensten worden wij ingelicht door: de circulaire van 1 Juni 1882 Bijblad No. 3822 waarbij door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur de hoofden van Gewestelijk Bestuur werden aangeschreven n.a.v. in Stbl. 1882 No. 136 vastge-

stelde afschaffing van — zooals de Dir. B.B. schrijft — „pantjen- en eenige andere heerendiensten".

Hier wordt het woord pantjen voor het eerst genoemd en gekwalificeerd als heerendienst.

Er wordt hier gesproken van leveringen van gras, brandhout, drinkwater, groenten en het verleenen van hulp tot het verkrijgen van die artikelen, „zoogenaamd op contract, doch waarschijnlijk tegen onvoldoende betaling".

Ook het stallen van vee en paarden van de hoofden door de desahoofden zoowel als het vorderen van geld in plaats van diensten vallen hieronder en familieleden, vrienden, oppassers, ontslagen hoofden enz. werden met pantjens bedacht voor dezelfde soort hulp in de huishouding.

De pantjenhulp aan de hoofden was blijkbaar een uitgebreid kwaad geworden; althans Bijbl. 3822 wijst er op, dat hiertegen krachtig moest worden opgetreden. Den hoofden moest op het hart worden gedrukt, dat elke eigendunkelijke afwijking streng zou worden gestraft.

Ook moest er op gewezen worden, dat bij ontdekking van ongeoorloofde dienstvorderingen de bewering dat „zulks vrijwillig plaats heeft of plaats heeft gehad, nimmer als excuus zal kunnen dienen, wordende als vrijwillig gepresteerde diensten slechts aangemerkt, die, welke de bevolking gewoon is hare hoofden te bewijzen bij plechtigheden en feesten ter gelegenheid van het nieuwe jaar, huwelijken, besnijdenissen en overlijden."

Tegenover de afschaffing dezer pantjen en andere heerendiensten stond de invoering van het hoofdgeld ad *f* 1.— 's jaars (Stbl. 1882 No. 137) en het toekennen eener indemniteit aan de Inlandsche hoofden op Java en Madoera voor het gemis aan heerendiensten.

Deze bedroeg *f* 60.— 's jaars voor iederen heerendienstplichtige aan het ambt toegekend (Stbl. 1882: No. 138). Bedoeld zal zijn iedere heerendienstplichtige per dag.

Bij de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur vastgesteld in Stbl. 1900 No. 3 werd deze indemniteit afgeschaft bij de vaststelling der nieuwe bezoldiging der ambtenaren.

Uit art. 2 H en I blijkt wie een dergelijke indemniteit genoten en hoeveel het bedrag dier indemniteit voor de diverse hoofden bedroeg (behalve voor het Onderdistrictshoofd).

Hieruit blijkt dus wie vroeger op pantjens recht hadden en hoeveel pantjens aan het ambt verbonden waren, nl.

Ambt.	Bedrag	Aantal pantjens
Regent	*f* 200.— 's maands	40
Patih	„ 75.— „	15
Mantri Kaboepaten	„ 20.— „	4
Districtshoofd	„ 60.— „	12
Mantri Oeloe-oeloe	„ 15.— „	3
Mantri kopi	„ 15.— „	3
Ondercollecteur	„ 50.— „	10
Hoofd b/d vischvijvers	„ 10.— „	2
Inl. Priester b/d Raden v. Justitie te Semarang en Soerabaja	„ 10.— „	2
Hoofddjaksa	„ 60.— „	12
Adjunct-Hoofdddjaksa	„ 30.— „	6
Djaksa	„ 30.— „	6
Adj. Djaksa	„ 20.— „	4
Hoofdpangoeloe	„ 30.— „	6
idem in de Preanger-Regentschappen	„ 60.— „	12
Adj. Hoofdpangoeloe	„ 20.— „	4
Pangoeloe	„ 20.— „	4
idem in de Preanger-Regentschappen	„ 30.— „	6
Adj.-Pangoeloe	„ 10.— „	2
Mantri b/d Zoutaanmaak	„ 10.— „	2
Onderdistrictshoofd	—	—

Sedert het jaar 1882 bestaat er dus slechts pantjenplicht t.a.v. het desabestuur.

Art. 3 van de Inlandsche Gemeente-ordonnantie bepaalt: de inkomsten door de gemeente aan het ambt van desahoofd en aan de overige bedieningen in het desabestuur verbonden, hetzij in den vorm van ambtelijk grondbezit, hetzij in dien van dienstverrichtingen als anderszins, worden, voor zoover dit mogelijk en in het belang der bevolking wenschelijk is, met inachtneming van de ter zake door den regentschapsraad gestelde voorschriften door de zorg van den regent in overleg met de bevolking geregeld.

Art. 16 kent det desahoofd de bevoegdheid toe om — met inachtneming van het plaatselijk gebruik en de door den Regentschapsraad gestelde regelen — de ingezetenen op te roepen tot het verrichten van diensten, verband houdende met het bepaalde in eenige met name genoemde artikelen, w.o. vorenbedoeld artikel 3, dus tot het verrichten van pantjen-diensten ten behoeve van desafunctionarissen. Voorts bindt artikel 17 regelingen ter voorziening in gemeentelijke behoeften, anders dan door het vorderen van bij

beurtwisseling te verrichten persoonlijke diensten, en voorzoover niet door het Bestuur bevolen, aan de toestemming van de meerderderheid der kiesgerechtigden.

Hoe staat het thans met de pantjen-diensten in de praktijk?

Wie heeft recht op pantjens, wie is pantjenplichtig, hoe wordt deze plicht verricht, hoe werken de gemaakte regelingen in de praktijk en welke andere vragen doen zich voor?

Bij een desahoofd-verkiezing worden door de kiesgerechtigden de inkomsten van het desabestuur vastgesteld en derhalve ook bepaald welke dorpsbestuurders een aandeel krijgen in de pantjendiensten. Dit is niet overal gelijk.

In het regentschap Blora heeft alleen in de meeste gevallen het desahoofd recht op pantjens en slechts daar, waar ambtsvelden ontbreken kan — het komt niet steeds voor — bepaald zijn, dat het overige desabestuur of alleen de desaschrijver recht heeft op een aantal pantjens.

In het regentschap Soemedang krijgen of kregen gewoonlijk alle desabestuurrsleden een aandeel in de pantjen, alleen t.a.v. de lebé was dit veelal niet het geval omdat hij voldoende inkomsten verkreeg uit de bijdragen voortvloeiende uit den godsdienst.

De verdeeling der pantjens tusschen desahoofd en overig desabestuur is verschillend.

Soms heeft het kamponghoofd (kokolot, kamitoewa) recht op pantjenplichtigen uit een bepaald gehucht en de loerah op die uit de geheele desa. Een andere wijze van verdeeling is om alle pantjenplichtigen te verdeelen over het desabestuur, dat onderling uitmaakt wie aan ieder lid pantjenplichtig is.

Bij afschaffing van bepaalde voordeelen van een desabestuurslid komt het voor, dat gecompenseerd wordt met een aandeel in pantjen.

De schrijver of de kamponghoofden (kokolots) in Soemedang bv. hadden soms inkomsten van de z.g. panoekangs. In verscheidene desa's kreeg iedere kokolot |eenige gegoede grondbezitters toegewezen, die een bepaald bedrag of een aantal picols padi aan hem moesten opbrengen. Men stelde deze dan verder vrij van heerendienst, desadienst en pantjenplicht.

Het woord panoekang zou afgeleid zijn van „toekang" (= achter) en panoekangs zouden dan zijn te beschouwen, als „zij die achter het desabestuur stonden".

Dit panoekangstelsel verdween toen de heerendiensten niet meer gevorderd werden.

De desabeslissingen van de desa Tjimoentjang in het regentschap Soemedang waar de pantjen in geld wordt opgebracht, vermelden als inkomsten van den djoeroetoelis een bedrag aan pantjengeld en *f* 40.— uit de desakas. Bij nadere informatie bleek, dat de djoeroetoelis destijds recht had op een aantal panoekangs, terwijl later als compensatie voor het verlies van dit recht, hem het bovenbedoelde bedrag uit de desakas werd toegekend.

Hier onderscheidt men dus inkomsten uit pantjen en panoekanggelden.

In andere desa's kent men dit onderscheid niet of zijn de begrippen in elkaar gevloeid en spreekt men slechts van pantjen(geld).

In het onderdistrict Todanan van het regentschap Blora komen of kwamen eveneens dergelijke speciaal aan bepaalde functionarissen toegewezen dienstplichtigen voor en heeten hier mindoeng.

Er zijn hier b.v. desapolitieagenten die recht hebben op 3 mindoengs, die dezelfde vrijstellingen genoten of genieten.

De pantjenplicht loopt parallel met de vroegere heerendienstplicht en kent dienovereenkomstig ook voor verschillende streken verschillende groepen van dienstplichtigen.

Men make hier niet uit op, dat de pantjenplicht uit de heerendienstplicht afkomstig is, veeleer is het omgekeerde het geval en heeft men de bepalingen der heerendienstplichtigheid ontleend aan de adat.

Naar aanleiding van de resolutie van den G.G. van 23-2-1836 opgenomen in Stbl. 1836 No. 15 werd o.a. een onderzoek gelast „met één woord, van alle soortgelijke plaatselijke bepalingen uit welke voortvloeit eene beschikking over de diensten der Inlanders zonder betaling" omdat „de regeling der zoogenaamde heerendiensten aan welke de Inlandsche bevolking van Java nog onderhevig is, hetzij naar aanleiding van art. 114 van het regeeringsreglement, hetzij op grond van oude gewoonten, thans nog geheel en zonder eenig beperkend voorschrift, is overgelaten aan de onderscheidene plaatselijke besturen".

Het zullen deze oude gewoonten geweest zijn, die dezelfde criteria zoowel ten aanzien van heerendienstplicht als van desadienstplicht en meer in het bijzonder pantjenplicht aangaven.

Voor de heerendienstplicht werden deze in de diverse regelingen vastgelegd, voor de pantjenplicht leefden zij voort in de desa.

Bij navraag in het regentschap Soemedang waren de landrentebetalers pantjenplichtig. De heerendienstregeling voor de Preanger-

Regentschappen bestreek dezelfde groep, nl. de bezitters van bouwgrond, vijvers, erf of tuin.

In het regentschap Blora daarentegen blijken bij navraag pantjenplichtig de bezitters van bouwgrond, vischvijvers, erf, tuin of huis, zoomede hoofden van op zich zelf gevestigde gezinnen, welke groepeering geheel overeenkomt met die, welke in de heerendienstregeling van de residentie Rembang Stbl. 1914 No. 101 is neergelegd.

De vrijstellingen van heerendienstplicht loopen eveneens parallel met de pantjenplicht-vrijstellingen.

De wijze waarop voldaan wordt aan de pantjen-plicht is eveneens voor verschillende streken verschillend.

In het regentschap Blora kent elke desa één bepaalde uniforme afkoopsom, welke voor de verschillende desa's varieert van *f* 0,25 tot *f* 2.—. Bij niet-betaling moet men arbeid voor het desahoofd of een ander bestuurslid presteeren, waarbij uitgegaan wordt van het plaatselijk koelieloon.

Gewoonlijk wordt in dit geval een weinig eten verstrekt. Het meerendeel van de bevolking betaalt de afkoopsom, doch prestatie in arbeid komt toch nog voor, hetgeen met het min of meer belangrijk bezit aan ambtsveld en andere gronden, geen verwondering wekt.

Een enkele maal komt betaling in natura voor, of bij ziekte tijdelijke afstand van den grond.

In het regentschap Soemedang daarentegen zijn 4 vormen van afdoening te onderscheiden.

1e. Het verrichten van arbeid, welke vorm echter in onbruik is geraakt.

2e. Het verplicht opbrengen van padi, ter vervanging van de arbeidsverrichtingen.

Hiertoe werd de bevolking van een desa in een aantal, soms meer dan honderd, klassen verdeeld naar de waarde van het grondbezit, en voor elke groep werd een bepaald quantum padi vastgesteld, dat de hierbij ingedeelden aan het desabestuur moesten afstaan.

3e. Bij de zich meer en meer ontwikkelende geldhuishouding in de desa werd het leveren van rijst omgezet in betaling van een zekere geldsom, voor elke groep verschillend.

4e. Aangezien vorenbedoelde regelingen aanleiding gaven tot vermeende dan wel daadwerkelijke onbillijkheden, ontstond als nieuwe vorm de betaling der pantjen in opcenten op het jaarlijksche bedrag aan landrente.

In 1930 kwam deze vorm in 97 van de 138 desa's voor.

In de desabeslissingen omtrent de inkomsten van het desabestuur wordt dan nog wel vermeld, dat dit bestuur recht heeft op pantjen, welke vervangen wordt hetzij door betaling in rijst, hetzij door betaling in geld.

Verzuimd werd echter te vermelden op hoeveel pantjenplichtigen de leden van het desabestuur recht hadden en slechts opgegeven werden b.v. de bedragen in geld welke zij per jaar moesten ontvangen, terwijl blijkens de grootte der ontvangen bedragen in vele gevallen het verband tusschen de vroeger te presteeren arbeid en de thans te betalen geldsbedragen zoek geraakt was. Dit leek minder juist, immers zou iemand weigeren te betalen, dan zou hij, daar niet bepaald was hoeveel dagen hij moest werken, moeilijk wegens het zich onttrekken aan verplichte diensten kunnen worden vervolgd.

Weliswaar bestond in de Preanger-Regentschappen een residentsbesluit waarbij een maximum van het aantal pantjens in verband met het aantal pantjenplichtigen was vastgesteld, doch hieraan werd niet meer de hand gehouden [2]).

E.e.a. blijkt b.v. uit de desabeslissing omtrent de vaststelling van de inkomsten van het desahoofd der desa Tjekerang die tot 1930 uit de pantjen-afkoop een jaarlijksch bedrag van *f* 1.875.— genoot.

Het desahoofd zou op grond van bedoeld residentsbesluit slechts recht hebben op 5 pantjens per dag of 1825 per jaar. Een totale afkoopsom van *f* 1.875.— kan onmogelijk verband houden met bedoeld aantal pantjen-dagdiensten van 1825, aangezien dit zou neerkomen op een afkoopsom van ruim *f* 1.— per dagdienst.

In de desa's waar de vierde vorm van betaling werd toegepast, werden gemiddeld 95 opcenten op de landrente geheven. Onder den druk der tijdsomstandigheden zijn vele inkomsten verlaagd en bestaat bij elke desahoofdverkiezing de neiging om het inkomen van het desabestuur te verminderen.

Het aantal opcenten, dat geheven wordt, houdt verband met den totalen aanslag in de landrente.

Waar de landrenteaanslag hoog is, wordt met een gering aantal opcenten een voldoend inkomen bereikt. Is deze aanslag gering dan moeten ter bereiking van een gering inkomen reeds een groot aantal opcenten geheven worden.

Toch is niet altijd een hooge landrenteaanslag een garantie, dat de geheven opcenten gering zullen zijn. Dit vindt zijn verklaring in het feit, dat de pantjen betaald wordt in de desa waar menwoont,

[2]) De betrekkelijke regelingsbevoegdheid berust trouwens (zie boven) bij den regentschapsraad.

onafhankelijk van de desa waar men zijn grond heeft liggen. Heeft een desa dus veel en (of) waardevolle gronden, maar wonen de bezitters daarvan niet in die desa, zoo ontgaan het desabestuur de pantjengelden en komen deze ten bate van andere desabesturen. Duidelijk blijkt dit uit de cijfers welke in 1930 bestonden voor de desa Sepat, onderdistrict Pasanggrahan, regentschap Soemedang, waar de landrenteaanslag *f* 2.188,21 bedroeg en toch 130 opcenten geheven werden, terwijl de loerah met een daaruit verkregen jaarlijksch inkomen van *f* 240.— een poover figuur sloeg.

Daarentegen bedroeg de landrente-aanslag in de desa Regolwetan slechts *f* 435,53 (de betaling geschiedde aldaar in klassen, maar was stellig niet zwaarder) doch ontving de loerah jaarlijks *f* 500.— uit de afkoop. De desa Sepat had veel uitwonenden (goentaj's) terwijl Regolwetan in de gelukkige omstandigheid verkeerde, dat veel grondbezitters van buiten de desa gelegen gronden hier hun woonstee hadden. Ook in Blora bestaat een dergelijke regeling.

In het algemeen echter heffen de voor- en nadeelen verbonden aan het uitwoner-verschijnsel elkander voor de meeste desa's wel op.

De pantjenplicht wordt als iets vanzelfsprekend beschouwd.

Men tracht zich er niet aan te onttrekken en het desabestuur werkt meestal mee om die druk niet te zwaar doen gevoelen: de armen betalen niet en waar geen arbeid verricht kan worden blijft de voldoening achterwege.

De tot nu toe gemaakte regelingen van de regentschapsraden, welke onder mijn aandacht kwamen, zijn niet gebaseerd op de praktijk en kunnen de toets van een hierop gefundeerde kritiek niet weerstaan. Zoo bestond in 1930 in het regentschap Soemedang een (sedert ingetrokken) verordening van den regentschapsraad van 31 Mei 1928 goedgekeurd op 5 Juli 1928, welke de deur wijd openzette voor verhooging van de hier bedoelde lasten.

In art. 3 lid 3 van deze verordening werden n.l. minimum- en maximum-bedragen vastgesteld voor de inkomsten van desahoofd en desabestuursleden uit de pantjen.

Voor een desahoofd bedroeg dit minimum *f* 25.— en het maximum *f* 100.— voor de overige desabestuursleden *f* 5.— en *f* 25.— 's maands.

Men paste deze normen successievelijk toe bij verkiezingen van nieuwe desahoofden en dit voerde in bepaalde gevallen tot belangrijke verzwaring van de pantjenplicht.

Ter illustratie van de gevolgen diene het volgende voorbeeld.

Op 19 Mei 1930 zou een nieuwe loerah gekozen worden in een een bepaalde desa. Rekening houdend met de voorgeschreven minima, zou het totaal bedrag der inkomsten van het desabestuur minstens *f* 625.— moeten bedragen. Waar onder het vorig desahoofd de totaal inkomsten *f* 500.— bedroegen zouden de bijdragen van de pantjenplichtigen aanzienlijk verhoogd moeten worden.

De verzamelde kiesgerechtigden hadden daartegen bezwaren en vroegen daarom om samenvoeging met een andere eenigszins verwijderde desa. Ik herinnerde mij niet hoe dit is afgeloopen.

Een dergelijke bepaling is bij desa's met weinig pantjenplichtigen niet verdedigbaar en in het belang der bevolking niet wenschelijk.

Het ware daarom juist geweest, indien deze bepaling, zijnde in strijd met het algemeen belang, met de Inlandsche gemeenteordonnantie of op grond van het toen nog geldende verzwaringsverbod in de heerendienstordonnantie, zou zijn vernietigd.

Men heeft in dezelfde regentschapsverordening een poging gedaan ook de pantjenafkoop te doen betalen door niet-grondbezitters.

Men bepaalde hiertoe in art. 3 lid 2: „de ambtelijke inkomsten van de in lid 1 van dit artikel bedoelde desabestuursleden bestaan onder meer in maandelijksche tractementen welke opgebracht worden door de belastingplichtigen, uitgezonderd hen, die krachtens de vigeerende overheidsregelingen vrijgesteld zijn van den heerendienst".

Inderdaad werd in eenige desa's pantjenafkoop geheven van inkomstenbelastingbetalers en als ik vroeg waarop dit berustte, verwees men mij naar het bovenaangehaald artikel.

Geresumeerd moge dus worden, dat de pantjendiensten in bedoelde streek steeds meer in onbruik raken, dat de pantjenplicht meer en meer wordt voldaan in geld, dat het verband tusschen deze geldelijke voldoening en de daaraan ten grondslag liggende arbeidsprestatie steeds meer op den achtergrond treedt, dat derhalve deze geldelijke voldoening meer en meer het karakter krijgt van een heffing, een soort van vrijwillig opgebrachte belasting.

De Regentschapsraadsverordening van Blora van 21-9-1937 bepaalt in artikel 3 lid 1:

Het aantal pantjens, waarover de desahoofden mogen beschikken bedraagt voor de desa's (met inbegrip der gehuchten) met

1 t/m 29	pantjenplichtigen	1 pantjen,
30 t/m 99	„	2 pantjens,
100 en meer	„	3 „

met dien verstande evenwel, dat de hoofden van gemeenten die geen ambtsvelden bekomen een pantjen meer krijgen.

Dit artikel komt geheel overeen met den vroegeren aard van de pantjens, doch de praktijk is anders.

Ik heb op verscheidene onderdistrictsvergaderingen aan desahoofden, die in voldoening aan bovenstaande regeling 1 t/m 4 pantjens per dag competeerden de vraag gesteld hoe zij nu uitrekenden, hoeveel dagen een gogol uit moest komen, als hij de afkoopsom niet betaalt. Sommigen kwamen grif met hun antwoord en noemden een aantal dagen op, dat bij omrekening in verband met het aantal pantjenplichtigen in de desa voorshands een erg duistere bewering bleef.

Anderen namen potlood en papier en begonnen te becijferen, doch brachten het niet tot een eindresultaat. Of zij deelden het aantal gogols op het aantal pantjens per dag, dan wel vermenigvuldigen dit er mee, maar dan was de limiet bereikt, en tenslotte staken zij hun potlooden maar weer in de zwarte jassen.

Er waren er echter tenslotte, die een nuchter geformuleerd antwoord gaven, dat hier op neer komt:

„Ik heb een vordering op mijn desamenschen van (b.v.) *f* 1.— per persoon, het plaatselijk koelieloon bedraagt *f* 0,10 dus moet zoo'n man 10 dagen werken."

En dit is dan ook de manier waarop men in de praktijk te werk gaat, ook de desahoofden, die zoogenaamd geen antwoord wisten te geven, handelen aldus.

In vroeger tijden toen dienstverrichting hoofdzaak was, bepaalde men de afkoopsom naar het aantal diensten, thans nu betaling in geld regel wordt en dienstverrichting uitzondering, doet men het omgekeerde en bepaalt het aantal dagdiensten naar de grootte van de afkoopsom. Vroeger mag dit bij ontbreken van geldhuishouding in de desa anders zijn geweest, die tijden zijn zoo goed als voorbij en nu gaat het voornamelijk om geld.

In de praktijk vraagt de loerah niet meer: op hoeveel pantjens heb ik recht? maar: hoeveel inkomsten trek ik uit de pantjen?

Ook in Blora is het verband tusschen aantal diensten en geld veelal verdwenen.

In het regentschap Soemedang, met de opcentenheffing op de landrente, springt dit nog duidelijker in het oog.

Daar worden of werden althans het aantal diensten niet eens vermeld, men noemde alleen inkomsten uit de pantjen à zooveel per maand. En de desalieden nemen bij de vergadering vóór de loerahverkiezing, waarin de inkomsten worden vastgesteld, niet zoo veel notitie van het aantal pantjens waarop het desahoofd recht zal krijgen maar wel terdege van de afkoopsom.

En zijn vele desa's aan te wijzen waar de loerah recht heeft op 3 pantjens per dag en waar de omrekening in verband met het aantal gogols (b.v. 360) $\frac{3 \times 365 \text{ b.v.}}{360 \text{ gogols}}$ tot uitkomst geeft dat de lieden 3 à 4 dagen per jaar zouden moeten werken.

In deze desa's is de afkoopsom *f* 1.—.

Zou de desaman *f* 1.— betalen als hij hier vanaf kan komen, door 3 of 4 dagen per jaar te werken, terwijl hem eten toe gegeven wordt? Het is van het desahoofd m.i. dan ook een volkomen reëel standpunt, dat hij het aantal dagen omrekent naar het gemiddelde koelieloon en de afkoopsom. Ook de desalieden vinden dit zooals het zijn moet, en men regelt de zaak onderling tot tevredenheid.

De moraal, die men hieruit — en vooral de regentschapsraden — kan trekken is al weer, dat men de desa zooveel mogelijk met rust late, dat deze een autonoom leven leidt en in staat blijkt zich uit eigen kracht aan veranderde omstandigheden aan te passen, alle verouderde voorschriften of nieuwe maatregelen ten spijt.

De regentschapsraadverordening kan m.i. volstaan met het bepalen van maximale afkoopsommen en het Bestuur ziet toe, dat bij de omrekening in arbeid geen al te lage gemiddelde loonen als maatstaf worden aangelegd. In de meeste gevallen zal zelfs deze bepaling overbodig zijn, want de tegenwoordige zuinigheid van de kiesgerechtigden zelve is een voldoende waarborg voor niet te hooge afkoopsommen (*f* 0,50, *f* 0,35, *f* 0,30, *f* 0,25 per jaar).

Met het bovenstaande hangt een andere kwestie samen, welke ik op gevaar af van langdradig te worden nog zou willen noemen n.l. het aanleggen van een juiste sanctie bij niet-nakomen van de pantjenplicht.

Een rondschrijven van den Procureur-Generaal ddo. 18-3-1925 No. 5/6112 geeft de mogelijkheid van verplichting tot naleving der pantjenplicht aan, ook al wordt deze afgekocht, n.l. door:

a. het bepalen van een datum in de inkomstenregeling, vóór welke de afkoop moet zijn voldaan,
b. bij ingebreke blijven vorderen van arbeid,
c. bij niet voldoen hieraan vervolging op grond van art. 523 W.v.S.

In Blora trof ik dergelijke regelingen in desabeslissingen aan. Hier is nog steeds uit een berekening op te maken hoeveel dagen een pantjenplichtige moet arbeiden, al wordt aan deze berekening in de practijk niet de hand gehouden.

Doch in Soemedang was het veelal niet meer mogelijk

M.i. door een aanvulling van de hierboven vermelde drie punten op eenvoudige wijze aan dit bezwaar tegemoet gekomen worden n.l. door te bepalen dat voor elk bedrag aan afkoop ter grootte van het plaatselijk koeliedagloon een dag arbeid wordt gepresteerd.
Dit sluit aan bij de bovenbedoelde berekening door de desahoofden van Blora, zooals die in de praktijk plaats heeft.

De inning van de pantjenafkoop is primitief.
In Blora houdt het desahoofd aanteekening van de geïnde bedragen in een particuliere „administratie".
Kwitanties worden veelal niet afgegeven.

Waar de schrijver of kamitoewa's ook een aandeel hebben, geschiedt de geheele inning soms door het desahoofd, een ander maal zorgt ieder rechthebbende voor de inning van zijn aandeel.
In Soemedang wordt de geinde pantjen door den loerah onder hem en de andere rechthebbenden verdeeld.
De inning geschiedt veelal na de hoofdoogst.

Hier kwam of komt het voor, dat het desahoofd om de landrenteaanslag snel te voldoen, alles wat hij int aan landrente + pantjenopcenten als landrente in 's Landskas stort om, nadat een bedrag gelijkstaande aan den totalen aanslag in 's Landskas is gestort, en er dus officieel geen achterstand meer is, de in werkelijkheid nog openstaande landrentevorderingen als pantjen te gebruiken.
Een onregelmatige inning is geen ideale vorm van inkomstenverkrijging en menige loerah zal op bepaalde tijden van het jaar krap bij kas zijn.

In het district Tandjoengsari van het regentschap Soemedang werd daarom de volgende regeling getroffen.
De pantjengelden worden zoo regelmatig mogelijk ingevorderd en gestort bij het girofonds van de desa bij de bank.
Uit dit fonds worden dan maandelijks de tractementen betaald.

In het eerste kwartaal, zoolang de gestorte pantjengelden in deze voor de tani schrale maanden daartoe niet toereikend zijn, wordt het ontbrekende door de desakas voorgeschoten, echter met dien verstande, dat het totale voorschot het bedrag van drie maal die salarissen niet te boven mag gaan.
Door het aanhouden van speciale registers wordt dit gecontroleerd en er voor gewaakt dat in de 8ste maand van het jaar het voorschot aan de desakas is terugbetaald.

In Blora is een dergelijke regeling door het ontbreken van fondsen van de meeste desa's niet mogelijk.

Waar mogelijk dient gestreefd te worden naar vermindering van de pantjendruk, t.w.:

a. door meer gelijkmatige verdeeling als in het regentschap Soemedang,

b. door aankoop van voldoende ambtsvelden.

Veelal zegt men, dat dit in verband met de groote kosten niet kan plaats hebben. Inderdaad hebben de meeste desa's, b.v. in het regentschap Blora, niet voldoende middelen om deze kosten te bestrijden. Er zijn echter desa's met belangrijke pasars, welke wel over voldoende middelen beschikken; deze zouden de minder begunstigde desa's zeer wel met leeningen of anderszins kunnen helpen, hetgeen in overeenstemming is met het adatrecht.

Een enkele maal zal door desasamenvoeging eveneens resultaat geboekt kunnen worden.

M. VAN DEN BRINK.

RADIO EN VOLKSVOORLICHTING.

Het uitbreken van den oorlog heeft het probleem en de noodzaak van nauw contact tusschen Overheid en bevolking op den voorgrond gebracht, ook in den Volksraad.

Dit klemt vooral in Indië, waar de millioenen-massa der analphabete bevolking zeer moeilijk bereikbaar is. Desondanks is het van groot algemeen belang, dat zij geregeld op de hoogte blijft van de Regeeringsmaatregelen, opdat door kwaadwillige elementen geen onrust wordt gezaaid in haar zoo lichtgeloovige harten.

In de eerste plaats ligt het op den weg van het Bestuur om de bevolking alzijdig in te lichten en heeft het zich van deze moeilijke en omvangrijke taak zoo goed mogelijk te kwijten.

Niet alleen dat de bevolking daardoor rustig is gebleven, maar ook heeft zij zulk een spontane loyaliteit betoond tegenover het Nederlandsch gezag, dat onze koloniale politiek daardoor gerechtvaardigd is geworden.

Een uitstekend voorbeeld heeft de Gouverneur van Oost-Java, de Heer Ch. O. van der Plas, gegeven door voor dit contact zich van de radio te bedienen en in zijn toespraken in het Maleisch de inheemsche bevolking voor te lichten.

Het valt echter te betreuren, dat daardoor slechts een zeer beperkt percentage van de bevolking kan worden bereikt, n.l. alleen het meer gegoede gedeelte, dat zich de luxe van een radio kan veroorlooven dan wel kan mede-luisteren, zooals b.v. de huisbedienden. Welk een enormen invloed zou niet van dergelijke uitspraken op de psychologie van de bevolking kunnen uitgaan, indien de Regeering of Haar organen ook de plattelandsbevolking in haar eigen taal zouden kunnen bereiken.

In Britsch-Indië is reeds vijf jaar geleden de waarde begrepen van „rural broadcasting" als een bij uitstek geëigend middel om verbeteringen aan te brengen in de levensvoorwaarden van de plattelandsbevolking, om de „rural reconstruction" in wijden kring te propageeren.

Op dit vooral in het huidig tijdstip voor de welvaart van Nederlandsch-Indië zoo belangrijke vraagstuk der volksverheffing wil ik thans niet ingaan. Dit moge den inhoud vormen van een volgend artikel.

Het ligt thans slechts in mijne bedoeling om naar het voorbeeld van de Britsch-Indische practijk, *de beteekenis van den omroep voor het contact met en de opheffing van de bevolking uiteen te zetten.*

Broadcasting voor dorpsvergaderingen werd voor het eerst in 1935 geïntroduceerd te Peshawar in de afgelegen North-West Frontier Province, nadat in Mei 1933 door de Indian Welfare Association een vlugschrift was uitgegeven getiteld: "A Scheme for Rural Broadcasting in India".

Feitelijk lag het in de bedoeling dit nieuwe systeem het eerst te doen toepassen door den bekenden bestuursambtenaar Mr. F. L. Brayne, Commissioner for Rural Reconstruction in de Punjab, die in het district Gurgaon zich met groot succes gewijd had aan de opheffing van de bevolking.

Daardoor zou de groote afstand overbrugd worden tusschen het stedelijke en landelijke Indië en de gelegenheid worden geopend om, gesteund door officieele en particuliere vereenigingen, bij de plattelandsbevolking krachtig aan te dringen op de aanvaarding van allerlei maatregelen in het belang van haar gezondheid, welvaart en geluk.

Desniettemin kwam de eerste radiouitzending ten behoeve van de bevolking tot stand te Peshawar, dank zij de medewerking van het provinciaal bestuur, de Marconi-maatschappij, die een uitzender leende en de Gramaphoon-maatschappij, die 15 dorpsontvangtoestellen tijdelijk ter beschikking van het Bestuur stelde.

Bijzondere aandacht moest worden gewijd aan de constructie en de installatie van den zender en van de dorpsontvangtoestellen. De laatste instrumenten moesten bestand zijn tegen hitte, stof en insecten, terwijl zij goed hoorbaar moesten zijn op een afstand van 100 yard. Ook hun installatie leverde vele moeilijkheden op. Zoo meende b.v. de bevolking aanvankelijk, dat de dorpsontvangtoestellen werden aangebracht, opdat de autoriteiten de gesprekken van de inwoners zouden kunnen afluisteren! Maar na de eerste proefuitzendingen van toespraken in de volkstaal, van zang en van muziek, klaarde de lucht op en werd alle mogelijke medewerking verleend. De luidspreker werd zooveel mogelijk midden in het dorp aangebracht en zoo hoog mogelijk. Het was echter niet makkelijk om in deze afgelegen streken iemand te vinden, die daarvoor een gebouw beschikbaar wilde stellen en tevens met de bediening kon worden belast.

De Peshawar radio-dienst stond onder het toezicht van den provincialen Directeur van Landbouw en Broadcasting, terwijl de moeilijke taak van de samenstelling der programma's en het omroepen daarvan was toevertrouwd aan de bijzondere verantwoordelijkheid van een jongen Pathaan.

Hoewel deze jongeling een titel had behaald aan een Engelsche

universiteit, had hij toch nog zooveel begrip van en liefde voor zijn rasgenooten behouden, dat hij op deze wijze van ganscher harte medewerkte aan de verbetering van hun levensomstandigheden.

De officieele opening vond plaats op 6 Maart 1935 te Chamkanni in tegenwoordigheid van den Gouverneur der N.W. Grens Provincie, Sir Ralph Griffith, die de aanwezigen in vloeiend Pusthu toesprak. Daarbij legde hij den nadruk op de opvoedkundige waarde van de uitzendingen, welke het geheele gebied zouden bestrijken van onderwijs, volksgezondheid, landbouw en andere landelijke onderwerpen. Op het programma stond ook een toespraak door den provincialen Directeur van Landbouw omtrent practische methoden van verhooging der productie. Vooral de Pathaansche volksdansmuziek viel erg in den smaak van het publiek.

Het behoeft geen betoog, dat dergelijke uitzendingen niet alleen een belangrijke rol kunnen spelen in de verbetering van de levensomstandigheden der rumoerige grensbevolking, maar ook belangrijk kunnen bijdragen tot hare pacificatie.

Destemeer viel het te betreuren, dat de proef niet geheel slaagde bij gebrek aan personeel en fondsen en de moeilijkheid van het transport der batterijen. Bovendien beging men de fout om de programma's niet bepaald aantrekkelijk te maken voor de dorpsbewoners. Immers bestonden deze — vreemd genoeg — meestal uit resumé's van landbouwkundige brochures, welke het bevattingsvermogen van de luisteraars te boven gingen.

Ook Z.K.H. de Nizam van Hyderabad heeft reeds vroeg persoonlijk belangstelling getoond voor de beteekenis van den omroep voor de bevolking van zijn Staat, waarmede onder leiding van Syed Makboob Ali in 1933 een proef werd genomen. In Februari 1935 werd de omroepdienst van Hyderabad officieel ingesteld. Er zouden vier omroepstations worden opgericht. Het hoofdstation te Hyderabad zou uitzenden in Urdu — de officieele taal — en in het Engelsch. Het tweede station zou komen te Aurangabad en zou in Marathi uitzenden, terwijl ten slotte nog twee stations zouden worden opgericht te Gulbarga en Warangal, die zouden uitzenden resp. in Kanarese en Telugu.

De bouw van deze stations werd gegund aan de Marconimaatschappij. Het lag verder in de bedoeling om ongeveer 2000 dorpen te voorzien van speciale gemeenschappelijke ontvangtoestellen en ze op te stellen op pleinen of andere plaatsen, waar veel publiek komt (b.v. markten).

Zij waren zoo ingericht, dat voor de bediening geen technische vaardigheid was vereischt, terwijl een goede service zou worden

georganiseerd voor de aflevering van nieuwe en het opladen van gebruikte accu's. Ook in deze programma's zou een ruime plaats worden ingeruimd aan de volksverheffing op hygiënisch, landbouwkundig en opvoedkundig gebied (o.m. het onderwijs aan volwassenen).

Verscheidene andere Indische Staten hebben eveneens belangstelling getoond voor broadcasting binnen hun territoir. De proef met de uitzendingen in Peshawar werd in 1936 gevolgd door een overeenkomstige proef in de Punjab met een uitzending van het Delhi station, terwijl ook verschillende andere provincies broadcasting in haar werkplan hebben opgenomen. De Controller of Broadcasting ontdekte echter dat de toespraken te lang waren en te moeilijk voor den dorpsbewoner, terwijl het amusementsgehalte te gering was om het publiek te boeien.

Alvorens de verdere ontwikkeling van dit communicatiemiddel in de verschillende staten en provincies van Indië te schetsen, dient het aandeel van de centrale Regeering te worden besproken.

Dit begon in 1926 met een overeenkomst tusschen het Indische Gouvernement en eene particuliere maatschappij, welke twee stations in werking zou brengen te Bombay en te Calcutta. Het eerste werd in Juli 1927 door den Onderkoning geopend.

Deze maatschappij liquideerde echter, waarop het Gouvernement in 1930 hare diensten overnam en eene nieuwe organisatie in het leven riep onder den naam „All-India Radio" (A.I.R.). Eerst waren er twee 1,5 Kw. stations te Bombay en Calcutta, en een 0,25 Kw. station te Peshawar, maar in 1933 werd een nieuw 20 Kw. zendstation opgericht te Delhi, terwijl in 1936 een belangrijk uitbreidingsplan werd goedgekeurd, dat voorzag in kortegolf 5 en 10 Kw. stations te Delhi, middengolf 5 Kw. stations te Lahore, Lucknow, Trichinopoly en Dacca en een 0,25 Kw. middengolf station te Madras. In Indië, met zijne groote uitgestrektheid en veelheid van talen kan het omroepvraagstuk slechts behoorlijk worden opgelost, wanneer naast en ter aanvulling van de krachtige kortegolfstations te Delhi, Bombay, Madras en Calcutta, middengolfstations op regionale basis worden opgericht.

All-India Radio heeft nu, bij gebreke van voldoende personeel en fondsen, van de N.W. Frontier Province en van de Punjab de taak van „rural broadcasting" overgenomen. Het begon met een omroepprogramma in de lucht te brengen, waarin meer de nadruk werd gelegd op vermaak dan op onderwijs. Het programma werd uitgezonden tusschen 7 en 8 uur n.m., dus na zonsondergang, wanneer de landbouwer, thuis gekomen van het veld en na zich

gebaad en gegeten te hebben, nog een uurtje pleegt te zitten rooken en te praten alvorens te gaan slapen. *Geen enkel onderdeel van het programma duurt langer dan vijf minuten*, opdat de belangstelling van den dorpeling niet verdwijnt. Muziek wordt afgewisseld met toe- of samenspraken, waarvan vooral de laatste in den smaak vielen, wanneer zij gekleed waren in den vorm van drama's met als ondergrond de bevordering van gezondheid, onderwijs of landbouw. Daartegenover zorgen de Staten en de provincies zooveel mogelijk voor de dorpsontvangtoestellen, die gratis worden verstrekt en ook gratis door All-India Radio worden opgeladen.

Medio 1938 waren er 100 toestellen in werking, welk aantal thans waarschijnlijk belangrijk zal zijn toegenomen, al zal het nog langen tijd duren voordat elk van de 660.000 dorpen in het bezit is van een eigen toestel. De toestellen worden automatisch op tijd in- en uitgeschakeld, ter voorkoming dat de dorpsbewoners ze voortdurend gebruiken en daardoor de batterijen zeer snel uitgeput raken.

Rural Broadcasting wordt als een onderdeel beschouwd van de algemeene „rural uplift" beweging. Zoo is in de United Provinces een belangrijk hydro-electrisch stelsel ingevoerd, bekend als de Gangesgrid, waardoor het bevloeiïngswater uit bronnen kan worden opgepompt. Een bepaald aantal van deze bronnen is voorzien van luidsprekers, die bediend worden door het radiostation te Delhi en passende programma's uitzenden, waarin het nuttige met het aangename is vereenigd. Zoo kan de bevolking b.v. dagelijks de marktprijzen vernemen. Het was de bedoeling van den toenmaligen Hoofdingenieur, Sir William Stampe om de „State tube-well" te maken tot „the focal point for real village uplift", bijna even belangrijk als de school.

De twee grootste struikelblokken voor succes zijn de lage levensstandaard der bevolking en de hooge kosten van geschikte ontvangtoestellen.

In een artikel "Wireless in India", opgenomen in het Octobernummer 1937 van de Asiatic Review stelt de schrijver, E. Hereward Phillips, den gemiddelden toenmaligen prijs van een door de nieuwe Research-afdeeling van het Delhi-station ontworpen dorpsontvangtoestel op Rs. 300. Daarbij komen dan nog de kosten van onderhoud en vernieuwing der batterijen.

Echter kunnen de kosten van aanschaffing en onderhoud van ontvangtoestellen h.t.l. in vele gevallen door de desakas worden betaald, zoo noodig met subsidie van het Land en de autonome gemeenschappen in het belang der volksverheffing. Zoo lang

er nog geen electrische stroom in de desa's beschikbaar is, hangt de economische werking van den omroep nauw samen met de *concentratie van toestellen in een betrekkelijk klein gebied*, opdat een goede service verzekerd is.

Het lag in de bedoeling van de Britsch-Indische Regeering om in den winter van 1938 op 1939 een intensief schema van „rural broadcasting" ter hand te nemen in de provincie van Delhi.

Omtrent de resultaten van de eerder gehouden proeven wordt in een artikel „Villagers as Broadcast Audience", voorkomende in het weekblad "Great Britain and The East" dd. 9 Juni 1938, medegedeeld, dat na de eerste golf van enthousiasme, de radio een betrekkelijk klein gedeelte van de dorpsbewoners trekt — misschien 5% elken dag. Bovendien moet hun aandacht voortdurend gespannen gehouden worden en alle zorg besteed aan de samenstelling van de programma's. De oudere dorpsbewoners wantrouwen de radio, maar de jongeren en vooral de kinderen luisteren gretig naar de berichten.

Het gratis verstrekken en het gratis onderhoud van dorpsontvangtoestellen brengt hooge kosten mede en het valt te betwijfelen, of de Britsch-Indische Regeering dit schema op groote schaal kan doorvoeren. Het is te hopen, dat wanneer de gewoonte om te luisteren in de dorpen is ingeburgerd en de welvaart van de bevolking toeneemt, de dorpelingen zelf toestellen zullen koopen, vooral wanneer die goedkooper worden. Veel zal afhangen van de proeven te Delhi, want zij zullen moeten aantoonen in welken omvang het leven van den dorpeling kan worden vervormd door den omroep en daarnaast eenig denkbeeld geven van de daaraan verbonden kosten.

In navolging van het voorbeeld van Britsch-Indië zouden wij de Indische Regeering in overweging willen geven ook h.t.l. eens proeven te nemen met de inschakeling van de plattelandsbevolking in het radioverkeer.

N.a.v. het door mij aangehaalde artikel uit het weekblad "Great Britain and The East" heeft de Raad van Advies inzake den Niromomroep reeds vóór den oorlog de aandacht van de Regeering hierop gevestigd. Evenals Britsch-Indië is ook Nederlandsch-Indië een groot land, met gebrekkige verbindingen, vooral in de Buitengewesten. Ook h.t.l. bestaat de bevolking in hoofdzaak uit landbouwers, voor een groot deel ongeletterd, onwetend, achterlijk en arm, die van behoorlijk georganiseerde radiouitzendingen meer kan profiteeren dan die in de Westersche landen, waar het ontwikkelingspeil hooger ligt. De moeilijkheden van uitzending zijn

minder groot dan in Britsch-Indië, dat vele malen grooter is, 400 millioen zielen telt en waar 222 talen worden gesproken.

In een vergadering van de Indian Village Welfare Association, van 8 tot 11 April 1935 gehouden te High Leigh, Hoddesdon, heeft Lord Dufferin gewezen op broadcasting als een belangrijk middel tot „rural education". Zoo is het ook in Siam mogelijk gebleken door propaganda van Landswege den toestand van de landbouwende bevolking te verbeteren. *De daarmede gepaard gaande moeilijkheden waren niet onoverkomelijk.*

Daartoe zou eene commissie moeten worden benoemd, bestaande uit bestuursambtenaren, deskundigen op welvaartsgebied van het Land en van de provincies, radio-technische ambtenaren, die in overleg met de omroepmaatschappijen de technische zijde van dit vraagstuk zullen moeten bestudeeren en een speciaal schema van uitzending ten behoeve van de plattelandsbevolking samenstellen.

De omroepstof zou in samenwerking met en onder contrôle van de Regeering verzorgd kunnen worden door de Parikatan Perkoempoelan Radio Ketimoeran (P.P.R.K.), voor welke federatie op dit gebied eene moeilijke, maar schoone en dankbare taak is weggelegd.

Voor het opdoen van de noodige ervaring zal m.i. vooraf de organisatie in Britsch-Indië *plaatselijk* bestudeerd moeten worden, gecombineerd met een onderzoek naar de daar gevolgde methode van „rural reconstruction" der plattelandsbevolking, die h.t.l. nog slechts op zeer bescheiden schaal wordt toegepast (b.v. het onderwijs aan volwassenen en de bevordering van kunst in de provincie Oost-Java).

Want slechts dan kan m.i. verwacht worden, dat „rural broadcasting" zal slagen, wanneer deze omroep gesteund wordt door de organisatie van de plattelandsbevolking ter verhooging van haar welvaart op allerlei gebied.

Daardoor zal niet alleen de volksverheffing in den waren zin des woords worden bevorderd, maar in deze moeilijke tijden ook de rust onder de bevolking bewaard blijven.

Door de organisatie van een zoodanigen regeeringspubliciteitsdienst zal in hoofdzaak de millioenenmassa van de bevolking, zoowel lichamelijk, als geestelijk en zedelijk worden gebaat en de daaraan verbonden kosten, ook materieel, ruimschoots worden vergoed.

Modjokerto, 20 December 1940.

Mr. H. D. VAN WERKUM.

DE LANDSVERDEDIGING EN HET BINNENLANDSCH BESTUUR.

Al kunnen wij niet ten volle de bewering onderschrijven „dat de Europeanen de uitvinders zijn van het hoogste dat tot nu toe uitgevonden is, het historisch gevoel" [1]), wel hebben wij met alle menschen gemeen, dat het leven „al dadelijk begint op een zekere hoogte, die een formatie is van den tijd, welke voorafging aan zijn bestaan" [2]). En in hooge mate hebben wij „besef van het verleden", waaruit bij ontwikkeling een ervaringsbezit ontstaat samengesteld uit behartenswaardige en verwerpelijke zaken.

Wanneer nu dit besef van het verleden ons dringt bij toekomstbeschouwingen de historie te raadplegen, naar analogieën te speuren, of lijnen door te trekken, dan eischen de zich voordoende feiten een onmiddellijke classificatie; een verdeeling naar goed en verkeerd, gewaardeerd naar den eisch welke de toekomst ons stelt.

Verscheidene artikelen in dit tijdschrift, hoewel van uiteenloopenden opzet, bepaalden onze gedachten bij de mogelijkheid van de nabije toekomst, dat ook het Nederlandsch-Indische gebiedsdeel van het Koninkrijk zich met de wapens tegen een aanvaller zal hebben te keeren en welke daarbij de taak en houding van den bestuursambtenaar moet zijn, zoowel tijdens den strijd als in geval eener mogelijke bezetting.

Een levendig historisch besef spreekt ons uit deze verhandelingen, hetzij door mededeelingen van feitelijken aard [3]), een materieele bezinning dus, hetzij door een de Nederlandsche traditie waardig betoog [4]), als formeele bezinning, of wel door den oproep „te wapen" [5]), als bezinning op onze geestkracht.

Hoe zijn nu de ervaringsfeiten geclassificeerd en naar welke onmiddellijke toekomsteisch zijn zij beoordeeld? Heeft wellicht ook het omgekeerde plaats gehad en is de eisch welke de toekomst ons stelt gevormd of althans beïnvloed door het als vanzelfsprekend volgen van een gaarne aanvaardde lijn?

---

[1]) José Ortega Y Gasset: „De Opstand Der Horden". Vert.: Dr. J. Brouwer, 4e dr. blz. 38.

[2]) Ibid. blz. 35.

[3]) Dr. F. R. J. Verhoeven: „De Houding der Nederlandsche ambtenaren tijdens de verovering van Java door de Engelschen". Kol. Tijdschrift 29e jrg. No. 5 Sept. 1940, blz. 418 e.v.

[4]) Dr. J. W. de Stoppelaar: „Bestuur en Landsverdediging" in id. blz. 442.

[5]) J. H. Statius Muller: „Het Plaatselijk Bestuur tegenover enkele aspecten van de moderne oorlogsvoering" in id. Juli 1940, blz. 414 en L. Noë: „Een nieuwe koers" in id. Sept. 1940, blz. 428.

Wat is de eenige eisch? Wij zullen handhaven!

Om dit te volbrengen is geen opoffering te groot, geen middel te gering.

Reeds offert de bestuursambtenaar in dezen zin, dat de talrijke bijzondere maatregelen ten behoeve der defensie, de economische zoowel als de militaire, bij de uitvoering waarvan hij is ingeschakeld, hem op wegen voeren die ver van het eigenlijke bestuurswerk af leiden, hetwelk daardoor soms noode geheel op de tweede plaats komt. Nog verder zal hij daarbij moeten gaan indien hij, zelfs al zou het een gering middel blijken te zijn, de taak zal krijgen gewapenderhand aan de landsverdediging deel te nemen. Een bezetting door den vijand behoort tot de mogelijkheden en wellicht ontvalt hem dan de bestuurstaak geheel en al, daar hij als combattant zal worden behandeld.

Bij het bedenken hiervan komt het besef van het volkenrechtelijk verleden de lijn voor de toekomst doortrekken en wordt haar eisch geformuleerd: niet dit middel wordt door het doel geheiligd. Immers „in het internationale recht, dat, hoezeer door onzen vijand op de meest infame wijze geschonden, niettemin „recht" blijft, bestaat immers tot nog toe de regel, dat, ook bij overweldiging van een land door een vijandelijke invaller, de bestaande organen van het bestuur hun functies zoo normaal mogelijk blijven uitoefenen."

Echter, de rechtmakende gemeenschap ontbreekt geheel, of liever zij die eens geacht werden haar leden te zijn, treden niet meer in een rechtsontwikkelend contact. Deze gemeenschap is thans een theoretische en er zal nog menig schot gelost moeten worden, vreezen wij, voordat haar, in sommiger studeerkamer zoo klare wetgeving zich wederom kan wortelen en van levend recht vervuld worden. Gezien in het licht der brandbommen vragen wij ons af van welke wetenschappelijke en practische waarde de bestudeering van het internationale recht thans blijk geeft, nu het duidelijk wordt, dat daarin wenschen de rol van feiten hebben gespeeld. Maar zonder nochtans over het verleden van dit recht en het daarmee verbonden oorlogsrecht (als jure constituto wel te verstaan) te oordeelen, of een verwachting voor de toekomst uit te spreken, constateeren wij het feit, dat zelfs het Roode-Kruisteeken in dezen oorlog ontheiligd is. En in dezen vorm zullen ook wij hier den strijd ontmoeten en daarop bereiden wij ons voor.

Nu worden er nog eenige regelingen om practische redenen toegepast, b.v. behandeling van krijgsgevangenen, doch dat hiervoor bij onzen tegenstander eenigen ideëelen grond zou bestaan is niet te veronderstellen; al zullen wij zelf geneigd zijn genoemde en zoo

mogelijk alle andere eenmaal overeengekomen regelen op grond van hun rederechtelijke basis uit te voeren.

Mogelijk zal het dus een eventueelen bezetter nuttig voorkomen het bestuur voorshands zijn functie te blijven doen uitoefenen. Slechts één vraag is in dit verband daarom nog open: is het voor- of nadeelig voor den invaller zoo wij met deze mogelijkheid rekening houden?

Voordeelig is dan het antwoord, want het staat in den weg aan een wellicht zeer effectieve versterking van onze gevechtskracht. Nog zegt de bestuursambtenaar in ons: maar het groote nadeel hetwelk een bezet gebied zonder eigen bestuur ervan zal ondervinden! Bedenken wij dan, dat de geheele indische gemeenschap bij den strijd zal zijn betrokken en haar wel en wee van den einduitslag afhangt. Alleen een gemeenschap, die een groot leed wil aanvaarden, zal een groot doel kunnen bereiken.

De bereidheid hiertoe, de geestelijke weerbaarheid, zal met temeer gezag door den bestuursambtenaar worden aangekweekt. In zijn, door de omstandigheden zoo gewijzigde werkzaamheden zal „de burgerlijke bestuurder, tevens belast met de functie van commandant van territoriale troepen" [1]), door de onveranderde doelstelling nl. „opbouw van vertrouwen" en opbouw „ook van de sfeer van vertrouwen tusschen de verschillende bevolkinggroepen" [2]), de volle bevrediging kunnen vinden.

Doch, of en wanneer zich de oorlog naar deze gewesten zal verplaatsen weten wij niet. En in welken status de bestuursambtenaar alsdan zijn plicht zal doen, is nog niet bekend. Maar nu er nog tijd en rust is tot beschouwen, raadplegen wij gaarne de historische analogie.

De in dit tijdschrift geschetste gang van zaken kan geen bevredigende gedachten opwekken voor ons, ziende op Nederlanders die onder alles „hun grove eigenbelang steeds weer en zonder veel scrupules wisten te behartigen" [3]), temeer daar de houding der toenmalige ambtenaren, onze van „spillagieën en mingewichten" zoo verafstaande mentaliteit, toch al vreemd is. Niettemin zijn er nog wel eenige gezichtspunten waarop onze gedachten kunnen steunen.

Vergeten wij niet, dat zij hier te lande van verre de onder Franschen druk wisselende regeeringsvormen in het Moederland had-

---

[1]) Statius Muller blz. 416.
[2]) De Stoppelaar blz. 444.
[3]) Verhoeven blz. 427.

den gadegeslagen, die tot volkomen inlijving leidden en voor de indische ambtenaren, zonder veel mogelijkheden, tot den eed van trouw aan den Keizer. Daarbij komt, dat de Engelschen de eigenlijke sympathie hadden en er ook nog de Declaratie van Kew was. Voorwaar genoeg om het aannemen van een onwankelbare overtuiging te bemoeilijken.

Bezien we echter den gang van zaken meer algemeen. De tijd der overheersching, Fransche zoowel als Engelsche, in het Moederland en in de Koloniën, is door den arbeid van Nederlanders zeer vruchtbaar geweest voor de vorming van het Koninkrijk en de plaats daarin der overzeesche gewesten. Op verscheidene wijzen is er in dien tijd positie gekozen zonder dat op ieder tijdstip van elk dier houdingen kon worden bepaald of zij vaderlandslievend, trouw of waardig, dan wel het tegendeel waren. Het was gevogelte van diverse politieke pluimage, hetwelk zich in 1813 onder zijn Koning Willem I aan den opbouw wijdde.

De bekendste, G. K. van Hogendorp, die buiten eenige publicaties van economisch-politieken aard, niet op publiek terrein was getreden, had zich, naast zijn mislukte landbouwonderneming aan de Kaap, rechtstreeks voorbereid op het herstel van een onafhankelijk koninkrijk, waarin hij zelf een allesoverheerschende plaats als kanselier dacht in te nemen.

En, om op koloniaal gebied te blijven, D. van Hogendorp's eerzucht en onstuimig karakter dat hem al evenzeer een getrouw dienaar der vaderlandsche als daarna der Fransche regeering maakte, werd vanwege zijn verleden door den Koning niet meer tot een ambt geroepen, doch voor zijn ideeën omtrent koloniale hervormingen (hij toch heeft de nieuwe richting van scheiding van bestuur en handel in Holland het eerst gepropageerd) heeft hij onder elk bewind gevochten.

Ook aan Daendels vol eerzucht en werkkracht — actief patriot, Fransch generaal, Gouverneur-Generaal onder Lodewijk Napoleon — danken wij vele hervormingen in bestuur en rechtspraak, waarop zoowel door het Engelsche als het Nederlandsche bestuur is voortgebouwd. De Koning, hoewel zijn diensten vooreerst niet aanvaardend, heeft wel degelijk van zijn geschriften kennis genomen en hem later tot Gouverneur-Generaal van de Kust van Guinea benoemd.

Dan waren er talrijke, thans minder bekende functionarissen, die, ongetwijfeld mede om finantieele redenen, hun arbeid naar beste vermogen voortzetten op de plaats waar zij zich nu eenmaal bevonden, en van wie later profijt is getrokken. In den Staatsraad

van Lodewijk Napoleon zien we mannen als Goldberg, de Mist, Queijsen en Van IJzendoorn, allen latere adviseurs des Konings in Zijn Raad van Koophandel en Koloniën. Typeerend is b.v. hoe genoemde Van IJzendoorn een rapport den Koning aanbiedt onder vermelding, dat hij het oorspronkelijk op verzoek van Koning Lodewijk had opgesteld.

We konden in het bestek van dit artikel deze zaken slechts aanstippen, maar wel bleek hoe velerlei houding mogelijk en acceptabel geacht werd. Al zal in den tegenwoordigen tijd onder veel scherper toegespitste verschillen een dergelijke divergentie niet kunnen voorkomen, wij mogen aannemen, dat in tijden van bezetting voor den bestuursambtenaar goed werk te verrichten is, vooral daar hij zich op last en in dienst der Nederlandsch-Indische Regeering op zijn post zal bevinden.

Maar nogmaals: wat is de eenige eisch?

Laten wij ons bij het beantwoorden van die vraag niet laten afleiden door moeizaam te speuren naar historie- en rechtsregel. De tijd dringt. Het besef van het verleden maakt thans in ons dien geest vaardig, welke spreekt uit den oproep „te wapen", waarin de grootsten uit onze geschiedenis ons uit innerlijke overtuiging ten voorbeeld zijn geweest.

Dr. P. J. PLATTEEL.

KORT COMMENTAAR.

De interneeringen in Nederland.

Wat wij voelden bij het lezen van de namen van hen, die door den vijand waren gevangen gezet — blijkbaar alleen omdat hun werkkring hen bond of gebonden had aan het voor den overweldiger onbereikbare Indië — is moeilijk onder woorden te brengen. Medelijden met de slachtoffers, onder wie zich vele bekenden en eenige vrienden bevonden, kwam boven, doch niet minder machtelooze woede, een even machtelooze drang om te helpen en een bittere verachting voor de strijdwijzen van den tyran.

Op deze plaats is het gepast de namen af te drukken van die collega's en medewerkers, die, met hen die hun het naast zijn, door het lot in de frontlijn van onzen vrijheidsstrijd zijn geplaatst.

A. A. Aalders, controleur B. B.
P. J. Baak, controleur B. B.
J. C. Baarspul, controleur B. B.
D. J. P. Bals, fg. controleur B. B.
J. C. van Beuzekom, controleur B. B.
L. G. Boldingh, controleur B. B.
M. Boon, controleur B. B.
W. J. C. van Dun, ass. resident.
B. van Duuren, controleur B. B.
R. van Dijk, controleur B. B.
L. J. Dijkstra, controleur B. B.
W. F. K. Ens, controleur—afd. secr.
G. W. Fris, secretaris Gouv. Sumatra.
S. van der Harst, controleur B. B.
A. C. Hayer, residentie-secretaris.
G. Chr. van Hespen, gezaghebber B. B.
W. A. Laat de Kanter, controleur B. B.
W. J. Leyds, ass. resident.
Dr. C. Lion Cachet, controleur B. B.
Prof. Dr. J. H. A. Logemann.
Mr. N. de Man, controleur B. B.
L. B. Mennes, controleur B. B.
Ch. Monod de Froideville, ass. resident.
Dr. Ch. Nooteboom, controleur B. B.
A. M. Pino, resident.
R. J. Schäfer, controleur B. B.

J. B. van Schendel, controleur B. B.
J. F. A. van der Schoor, controleur B. B.
E. M. Stok, controleur B. B.
J. L. M. Swaab, Oud-Gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden.
D. J. Wolhoff, referendaris Dept. B. B.

Moge hun de noodige kracht geschonken worden. Indië zal, als de tijd daar is, niet vergeten, wat zij geleden hebben.

***

Leiden in last.

Wij kunnen trotsch zijn. De vijand heeft zich genoodzaakt gevoeld de Leidsche Universiteit — tezamen met de Delftsche Hoogeschool — te sluiten en ons daarmede het bewijs geleverd, zoo wij dit nog noodig hadden, dat Leiden zoo lang mogelijk getracht heeft te blijven, wat het eeuwenlang geweest is: een bolwerk van de vrijheid in den ruimsten zin van dat rijke woord.

De sluiting werd hier bekend in den avond van 28 November 1940, enkele oogenblikken vóór de eerste leden van de Indologenvereeniging te Batavia werden geinstalleerd. De bij die plechtigheid aanwezige oud-Leidenaars hebben zich nooit tevoren nauwer met hun Alma Mater verbonden gevoeld dan toen zij in dat uur opstonden om het „Io Vivat" en het oude indologenlied te zingen.

Een maand later, op Oudejaarsdag, brachten de dagbladen een verslag van het Algemeen Handelsblad over de herdenking op 26 Juni 1940 van het 73ste lustrum van de Leidsche Hoogeschool. De bij die gelegenheid binnen de blanke muren van de hooge Pieterskerk door den rector magnificus Prof. Dr. Fred. Muller, den president-curator Mr. A. van de Sande Bakhuyzen, burgemeester van Leiden, en den praeses collegii C. P. C. Fabius gesproken voorzichtige woorden behoeven geen verduidelijking. Voor ons zijn zij de getuigen van een ongebroken wil tot handhaving van de hoogste beginselen van wetenschap en menschelijkheid.

Wij kunnen trotsch zijn.

Wij kunnen ook gerust zijn.

Want al sluit de vijand poorten en luiken van Leiden's academie, al daalt het stof vingersdik op de collegebanken en katheders en al wordt het gerinkel van den pedelsstaf niet meer gehoord, de gemeenschap van den geest, gevormd door die hoogleeraren en studenten, die den vijand tot sluiting noopten, zal juist sterker worden onder den druk. Zij kan niet sterven.

***

Verzwegen initiatief.

Medio 1936 werd te Amsterdam het Comité van Waakzaamheid opgericht. Het publiceerde de volgende beginselverklaring:

„Nederlandsche intellectuelen, ongeacht hun politieke overtuiging zich verenigend tot een Comité van Waakzaamheid,

van oordeel, dat het Nationaalsocialisme en alle andere groeperingen van dezelfde aard een ernstig gevaar betekenen voor de vrijheid van onderzoek en meningsuiting en daarmede voor de ontwikkeling van maatschappij, cultuur en wetenschap,

besluiten een Comité van Waakzaamheid te stichten, als centrum van alle intellectuelen die zich het gevaar van het Nationaalsocialisme bewust zijn en het willen bestrijden,

en bevestigen hun besluit om gezamenlijk op te komen vóór de verdediging der geestelijke vrijheid en tegen het Nationaalsocialisme, dat dit essentiële cultuurgoed belaagt".

Dit comité, waarin o.a. de bekende Amsterdamsche hoogleeraren Dr. H. J. Pos (thans, voorzoover bekend, in een concentratiekamp) en Dr. Jan Romein, Menno ter Braak en Mevrouw de Vries-Bruins zitting hadden, heeft een aantal auteurs bereid gevonden door geschrifte de verwerkelijking van het gestelde doel te steunen. Zij vertegenwoordigden een front van rechts tot links, zooals het moeilijk breeder had kunnen zijn.

Onbegrijpelijkerwijze genoten de tusschen October 1936 en begin 1940 in Nederland door het Comité gepubliceerde brochures in Indië tot nu toe weinig of geen bekendheid.

Het Kantoor voor de Volkslectuur heeft nu enkele maanden geleden — October 1940 — het loffelijk initiatief genomen om het eerste, zeer algemeene deeltje van deze reeks opnieuw uit te geven. Het is geschreven door Prof. Dr. Ph. Kohnstamm en voorzien van een inleiding van Prof. Pos.

Om welke reden de Indische pers, op een enkele uitzondering na, tot dusver over de verschijning van deze brochure in Indië heeft gezwegen — „als een mof" hadden wij bijna geschreven — is wederom raadselachtig, vooral omdat daarin in kort bestek op waarlijk meesterlijke wijze een der brandendste problemen van onze dagen behandeld wordt.

Het boekje, dat getiteld is: „Het Nationaalsocialisme als geestelijk gevaar", verdient verspreiding op zeer groote schaal. Wij zouden het in handen van iederen intellectueel in deze gewesten willen zien. De prijs, *f* 0,25, kan geen bezwaar opleveren. De brochure is verkrijgbaar bij de uitgevers en in den boekhandel.

H. J. F.

BELANGRIJKE TIJDSCHRIFTARTIKELEN.

Het Augustusnummer van Koloniale Studiën bevat o.m. een opmerkelijk artikel van Dr. K. H. Hidding „De versterking der eenheid" en een zeer belangwekkend opstel betreffende „De ontwikkeling van de Koloniale gedachte" van de hand van J. H. Calmeyer.

De Octoberaflevering van hetzelfde tijdschrift brengt o.m. een studie van Dr. J. W. Meyer Ranneft, getiteld: „Nederland's tegenwoordige koloniale politiek", waarin de schrijver het licht laat vallen op de beide kenmerken van ons koloniale streven = economische actie en politieke verdraagzaamheid.

Het Novembernummer van Djåwå bevat o.m. het rapport van Dr. Brugmans „inzake een te Batavia op te richten Faculteit der Letteren".

In „Asia" van December vraagt Ladislas Farago in een artikel "Italy's Challenge to India" de aandacht voor de belangstelling van het Indische Nationalisme voor Oost-Afrika.

"Britain playing with Fire" van de hand van Anup Singh, dat in dezelfde aflevering van Asia voorkomt, is een beroep op Amerika om zijn huidigen invloed op Engeland aan te wenden teneinde in een nieuwe wereldorde aan India een eigen plaats te verzekeren.

"Toward world peace", een artikel van Minister Matsuoka in Contemporary Japan van December maakt den indruk met overtuiging te zijn geschreven en geeft daardoor een des te merkwaardiger — zij het ook niet nieuwen kijk op de Japansche opvattingen ten aanzien van Japan's verondersteld recht op leiderschap in het Oosten.

Men zende alleen oorspronkelijke bijdragen, die nog niet werden gepubliceerd. Bijgevoegde schetskaartjes steeds in oostindische inkt, zonder schaalvermelding. Foto's kunnen slechts bij uitzondering worden afgedrukt.

Het honorarium voor oorspronkelijke bijdragen bedraagt *f* 2.50 per bladzijde druks voor de eerste tien bladzijden; *f* 2.— per blz. voor de volgende tien bladzijden ; *f* 0.75 voor elke volgende blz.

Overdrukken tot een getal van 25 worden kosteloos geleverd; daarboven betaalt men de volle drukkosten. Men vermelde het gewenschte aantal overdrukken en zijn adres op de copie. Men wordt dringend verzocht het papier der copie slechts aan één kant te beschrijven.

Voor het abonnement, waarvan de prijs *f* 12.50 's jaars bedraagt, wende men zich tot het Secretariaat der Vereeniging, N. Commijs, Grisseeweg 38A, Batavia C., waar ook afzonderlijke nummers aangevraagd kunnen worden tegen betaling van *f* 2.50 per aflevering. Van verandering van woonplaats of onregelmatigheid in de ontvangst van het tijdschrift zende men dadelijk bericht aan hetzelfde adres.

GEDRUKT BIJ G. KOLFF & CO.
BATAVIA-C.